

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורג'ם), צבי וולפסון

חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל-המערכת: משה טשרנוביץ

חוכרת ו' (202)

סיון-תמוז, תשי"ח

שנה י"ט (כרך ל"ח)

ה ת ו כ ן :

- 73 היש תקוה לחרות ודמוקרטיה? אליעזר ליבנה
- 77 מהשירה הסינית: א. משתה קטן בליל סהור ב. הסגריר הרצוי אליהו יעקובוביץ
- 78 תרגום: נחום גלאצר
- 78 דרכו של מ. כוכר במקרא יצחק פינקל
- 87 מנגינה מוריקה (שיר) יוסף ליכטנבוים
- 88 יעקב פיכמאן המשוורר והמבקר יצחק עברי
- 95 אילן ונופו (על יצירתו של יעקב פיכמאן ז"ל) מרדכי עובדיהו
- 99 יום ליום (תמונת-הווי ממדינת ישראל) יחזשע גלבוץ
- 102 „נחת" מאיליה ארנבורג אב"א אחימאיר
- 106 יודאיקה כאספקלריה זעירה
- 110 תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל ב. י. מ.י.
- הערכות ודברי בקרת
- 113 פישל שניאורסון, חוקר-הנפש והסופר מ. עין-רואי
- 116 תרומתו של ש. ב. רוזובסקי לבעיות טעמי המקרא יוסף יאסר
- 119 מסביב לביאליק חיים אורלאן
- 122 החזן לייב גלאנץ חיים הריס
- רשימות וסקירות
- מחודש לחודש (א. משבר הלבנון; ב. ההפיכה בעיראק והנחיתה בביירות)
- 125 י. מישאל
- 129 ידיעות
- 131 ספרים שנתקבלו במערכת מפתח ותוכן הענינים לכרך ל"ז

„בצרון”
1141 כרודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (Rav Tzair)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor),

HARRY A. WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Nineteenth Year of Publication

VOL. XXXVIII SIVAN-TAMUZ, 5718 (June-July, 1958) No. 6 (202)

CONTENTS:

Freedom and Democracy	Eliezer Livneh	73
Two Poems From the Chinese	Elihu Yacoby	77
Martin Buber's Contribution to the Understanding of the Bible	Nahum Glatzer	78
Melody In Green (Poem)	Irving J. Finkel	87
Fichman the Poet and the Critic	J. Lichtenbaum	88
Fichman — Poet of Nature	Itzhak Ivry	95
Israeli Sketches	M. Ovadyahu	99
Ilya Ehrenburg and Escapism	J. Gilboa	102
Random Thoughts on Judaica	A. Achimeir	106
Mirror of the Israeli Press	B. I. M—i	110

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS

Fishel Schneersohn, Psychiatrist and Writer	M. Ein-Roe	113
Solomon Rosowsky's Magnum Opus on Cantillation	J. Yasser	116
Around Bialik	H. Orlan	119
Cantor Leib Glantz	H. Harris	122

NOTES AND COMMENTS

Review of the Month (a) Lebanon (b) Iraq	J. Mishael	125

NEWS AND EVENTS

Books Received	131
Index to Volume XXXVII	

BITZARON
1141 Broadway
New York
MU 6-7680

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside of U. S.)

Copyright 1958, by Bitzaron, Inc.

בַּצְרוּן

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

ניו-יורק, התשי"ח
כרך ל"ז שנה י"ח

מפתח ותוכן הענינים של "בצרון"
שנת י"ח, כרך ל"ז, תשרי-אדר, התשי"ח

- א.
- אביגדור, יוסף, 45.
"אבן ספיר", 16.
אר"ם הכהן, 81.
"אוצר הספרות", 19.
אובסי, יהושע ("לאור המצפון", אחר מסתו של...
מאת שלמה דמשק), 142.
ה"אומה", 41.
אורלאן, חיים, עם זכרו של אליעזר בן-יהודה, 143.
אחד העם, 37, 38, 50, 170, 109, 144, 191.
אידלברג, שלמה "שבתי צבי והתנועה השבתאית
בימי חייו" 142.
אינדלמן, א., גבעות החול (שיר), 77.
"אליאנס", 144.
אליוט, ג'ורברג, 183.
אלקלעי, הרב יהודה, 178, 182.
- ב.
- אלתרמן, נתן, 150.
"האסיף", 129.
ארטר, יצחק, 79, 86.
האר"י, 21, 139.
אריכא, יוסף, 75.
א. ר. מ., תיקון טעות, 99.
"הארץ", 54, 194.
- ב. י.
- מ—י, 32, 89, 132, 191.
"הבוקר", 91, 134.
ביאליק, ת. נ., 23, 57, 107, 174.
בירובידואן, 101.
בלאנק, ש. ל., בדרך כל הארץ (סיפור), 7.
בלויימיני, יואל, 20.
בלום, ליאון, 159.

„במעלה“, 132.

בן-ברוך, ש., היהודים והיהדות בתפוצות בארצה סוציולוגית 121; על ספרו „ירושלים בשירתנו החדשה“, 98.

בן-גוריון, דוד, 55.

בעיות הזמן:

סכנות חדשות במרחב הקרוב — י. מישראל, 1; יהודית בריטניה מסכמת — אברהם שאנן, 42; הבחינה הציונית בתודעה היהודית-הישראלית — אפרים שמואלי, 49 „תחיה“ של תרבות יהודית בברית-המועצות — יהושע גלבוץ, 100; היהודים והיהדות בתפוצות בארצה סוציולוגית — ש. בן-ברוך, 121.

ברגר, אברהם, ד״ר יהושע בלון — תרנ״א — תשי״ח, 41.

ברדיטשבסקי (מיכה יוסף), 19, 110.

ברזילי, יצחק, „המגיד“ וראשית התנועה הלאומית, 78, 88.

בריינסקי, יהושע, אצל גדליה הנחתום (סיפור), 59. בריל, יחיאל, 183.

ברנפלד, שמעון, 186.

ברנר, י. ת. 89, 142.

ברש, אשר, 76.

„בשער“, 192.

ג.

גוטלובר, א. ב., 85.

גורדון, דוד, 80 והלאה.

גורדון, י. ל., 82, 83, 87, 88, 98.

גורלאנד, ת. י., 81.

„גזית“, 46.

גיגרי, אברהם, 81.

גינבורג, מרדכי אהרן, 79.

גלאצר, ד״ר נחום, 103.

גלבוץ, יהושע, תחיתה“ של תרבות יהודית בברית-המועצות, 100.

„גליונות“, 39.

„גנונים“, 39.

גרגות, אברהם, ברנאר לאזאר ומשפט דרייפוס, 158.

ד.

דבוריצקי, ד״ר מ., 195.

„דבר“, 23, 55, 90, 133, 171, 192.

„דבר הפועלת“, 129.

דובנוב, שמעון, 191.

דיזראעלי, 184.

דמשק, שלמה, „גנונות מערפל“ — ספר פואמות לאפרים ליטצקי, 93, לאור המצפון (אחר מותו של יהושע אובסיי), 142.

דוני, עבר, 75.

דרייפוס, משפט, 158.

ה.

„הד החינוך“, 92, 134.

הורודצקי, ש. א., חליפת מכתבים בין רב צעיר וש. הורודצקי (הובאו לדפוס ע״י ת. ליף), 68.

הזן, ח., 76.

„הזמן“, 103.

היינה, היינריך, 18.

הירשזון, ר׳ חיים, 19.

המינגווי, א., 75.

הנדל, יהודית, 74.

הס, משה, 55, 178.

הערכות ודברי בקורת:

בן-יהודה והמבטא הספרדי — א. ר. מלאכי, 15;

שיחה קלה עם ש. שלום — יוסף נדבה, 21; פרקי

טבע ולשון (הערות ותיקונים לכתבי מנדלי מוכר

ספרים — משה סתוי, 26; קטעי הרהור ן על

מות י. שנהר — צבי וויסלבסקי, 35; האגרת של

למלך — ברוך שוחטמן, 37; פרופיסור יקותיאל

גויזבורג — איש המלך והסופר — חיים ליף, 39;

ד״ר יהושע בלון — תרנ״א-תשי״ח — אברהם

ברגר, 41; ד״ר פנחס חורגין ז״ל — המערכת, 47;

שיחות על הסיפור הישראלי הצעיר — שלום

קרמר, 73; גאוות מיצרפל — ספר פואמות

לאפרים ליטיצקי — שימה דמשק, 93; ירושלים

בשירה העברית — י. נדבה, 98; צבי וויסלבסקי

ז״ל — אפרים שמואלי, 105; פנחס מינקובסקי —

נעים זמירות ישראל — צבי וויסלבסקי, 118; שירה

לשמה (קווים לדמותו הפיוטית של דוד שמעוני) —

חיים תורן, 135; „שבתי צבי והתנועה השבתאית

בימי חייו“ — שלמה אידלברג, 139; לאור

המצפון (אחר מותו של יהושע אובסיי) — שלמה

דמשק, 142; עם זכרו של אליעזר בן-יהודה —

חיים אורלן, 143; שנה קלה עם יעקב פייכמן —

יוסף נדבה, 171; לדמותו של ד״ר דוברוצקי, חוקר

השואה — מרדכי עובדיהו, 159; נ. ליפסון ז״ל —

נחום חגינין, 197.

הרכבי, א. א., 81.

הרצל, 55, 122, 144, 158.

ו.

חייזל, ג. ה., 50, 79.

חייטאל, ר׳ חיים, 139.

חייז, ד״ר סטיפן, 41.

חייסלבסקי, צבי, קטעי הרהורים על מות י. שנהר, 35.

חייצמאן, חיים, 51.

ז.

זיבוטינסקי, זאב, 38, 122.

זירט, 168.

זייד, אנדרה, 47.

זילברמן, ליפמן, 78.

זליקוביץ, גציל, 18.

זמורה, ישראל, 204.

זרחי, י., 75.

ח.

„חבצלת“, 17.

חורגין, ד״ר פ., 47, 102.

חזקוני, מ., תפילה ליובל לובל לגילוי אמריקה, הובא לדפוס ע״י ..., 129.

חגינין, נחום, מ. ליפסון ז״ל, 197.

„חירות“, 91.

„החלוץ“, 87.

חן, הרב אברהם, 103.

ט.

טארטאקובר, אריה (בקורת על ספרו „החברה ה-

הליפת מכתבים בין רב צעיר וש. א. הורדצקי,
הובא לדפוס ע"י ת. לוף, 68; „המגיד“ וראשית
התנועה הלאומית — יצחק ברזילי, 78, 178;
היהודים והיהדות בתפוצות בהארה סוציולוגית —
ש. בן-ברוך, 121; תפילה ליובל ה'400 לגילוי
אמריקה — הובא לדפוס ע"י מ. חזקוני, 129;
מלך ונביא — אליעזר ליבנה, 153; ברנאר לאזאר
ומשפט דרייפוס — אברהם גרנות, 158.

„מולד“, 89.

מוגטיפיורי, סיר משה, 144, 179.

מורדל, פינחס, 15, 17.

מיזס, פביוס, 87.

מ—, ב. י., באספקלריה זעירה (תשקיף הספרות
העיתית במדינת ישראל),—, 32, 89, 132, 191.

מינקוב, נחום ברוך, 203.

מינקובסקי, פנחס, 118.

מישאל, י., סכנות חדשות במזרח הקרוב, 1.

מלאכי, א. ר., בן יהודה והמבטא הספרדי, 15;

תשובה, 145.

מנחם, עזרא, 75.

„המליץ“, 81, 84, 87, 129.

מלך, ד., 75.

מנדלי מוכר ספרים, 18, 19; פרקי טבע ולשון,
הערות ותיקונים לכתבי מנדלי מוכר ספרים, מאת
משה סתוי, 26, 84.

המערכת, ד"ר פנחס חורגין ז"ל, 47.

„משא“, 133, 194.

נ.

נאט"ו, 148.

נאצר, 149, 199.

נדבה, יוסף, שעה קלה עם ש. שלום, 21; ירושלים
בשירה העברית, 98; שעה קלה עם יעקב פייכמן,

171.

נחמן, רבי מבראצלאב, 124.

„נר“, 104.

נתן העזתי, 140.

ס.

סולד, הנרייטה, 41.

סוקולוב, נחום, 19.

סלונמסקי, אנטוני, 33.

סלושץ, נחום, 150.

סלנטר, ר' ישראל, 142.

סמולנסקי, פרץ, 50, 144.

ספיר, יעקב, 16.

„ספר השנה ליהודי אמריקה“, 41.

ס פ ר ו ת י פ ה :

דבקה תכלתך, ארצי, בוהר געגעני (שיר) — אברהם
רוזן, 6; בדרוך כל הארץ (סיפור) — ש. ל. בלאנק,
7; למה? (שיר) — יצחק פינקל, 20; המערה
(שיר), ש. שלום; שני שירים — אפרים ליסיצקי,
58; אצל גדליה הנחנום (סיפור) — יהושע בר-
יוסף, 59; גבעות החול (שיר) — א. אינדלמן, 77;
בפוסטאטיקאהיר (סיפור) — יהודה בורלא, 112;
באין בשורה — ש. שלום, 117; שורות לרוקפורט
(שיר) דוד קרמר, 152; עלה עם גלי (שיר) —
גבריאל פרייל, 157; מיניבר צייבי (שיר) — אדווין

יהודית, מאת ש. בן-ברוך, 121.

טביב, מרדכי, 74.

טבנקין, יצחק, 192.

טבקאי, אריה, 75.

טוינבי, ארוולד, 123.

טלר, ישראל, 16.

טשריקובר, ד"ר אביגדור, 151.

טשרנוביץ, ימימה, 45.

טשרנוביץ, חיים (ראה רב צעיר).

טשרניחובסקי (בית הסופר על שמו), 151.

י.

ידיעות, 45, 102, 150, 203.

יהליל, 148.

יונס, שנייה, 19.

יוהר, ס., 74.

„ידישע גאזעטען“, 129.

ילין, דוד, 16.

יעקב יוסף הרב, 129.

יערי, יהודה, 75.

כ.

כהן, אלברט, 182.

הכהן, מרדכי בן הלל, 38.

כייח (כל ישראל חברים), 178, 179.

„הכרמל“, 80, 84.

ל.

„הלבנון“, 87.

הלוי, יהודה, 112.

לוי יצחק רבי מברדיצ'ב, 124.

לויוון, שלמה, 79.

לויין הרב יצחק מאיר, 43.

לויין, שמריהו, 110.

לוונץ, א. מ., 18.

לורנס, ד. ה., 74.

לחובר, פ., 71.

ליבנה, אליעזר, מלך ונביא, 153.

ליברמן, שאול, 150.

לילנבלום (משה ליב), 18, 87.

ליסיצקי, אפרים, שני שירים, 58.

ליף, חיים פרופיסור יקותיאל גינצבורג — איש

המדע והסופר, 39.

ליפטון, מרדכי, 150, 197.

למד, ל., פרסי 103, 151.

למדון, יצחק (האגרת של למדון, מאת ברוך שוחטמן

ז"ל), 37, 142.

„למרחב“, 133, 192.

לפין, מנדיל, 79.

מ.

מאנגס, י. ל., 104, 20.

„מאזנים“, 45, 90, 132, 191.

מאפו, אברהם, 79, 83, 82.

מאנדלקרן, שלמה, 144.

מארקס קארל, 168.

„מבפנים“, 89.

מגד, אהרן, 74.

מדע וזחמת ישראל :

בן-יהודה והמבטא הספרדי — א. ר. מלאכי, 15;

ארלינגטון רובינסון, עברית: אליעזר ד. פרידלאנד, 176.
ספרים שנתקבלו במערכת, 46, 146.
סתוי, משה, פרקי טבע ולשון (הערות ותיקונים לכתבי מגדלי מוכר ספרים), 26.

ע.

„העבר“, 46.
עברי, יצחק, מחודש לחודש, 147, 198.
עגנון, ש. י., 76.
עובדיהו, מרדכי, לדמותו של ד״ר דוברזצקי, חוקר השואה, 159.
„עין בעין“, 133, 192.
„על המשמר“, 132, 193.
„עמודים“, 91.
„ענבל“, 151.
עקילס, הגר, 15.

פ.

פולקנר, ה., 75.
ה„פועל הצעיר“, 89, 90, 134, 193.
פיכמן, יעקב, 171.
פין, רשׁי, 18.
פינסקר, 55, 91, 144.
פינקל, יצחק, למה? (שיר), 20.
פלבווס, יוסף, 15.
פפירנא, אברהם, 84.
פפנהיים, שלמה, 79.
פראנק, יעקב, 140.
פרוסט, מארסל, 74.
פרידלאנד, אליעזר, ד. (תרגום השיר מיניבר צ״בי לאדוין ארלינגטון רובינסון), 176.
פרידלאנד, ת. א., 144.
פרידמאן, דוד אריה, 45.
פרייל, גבריאל, עלה עם גלי (שיר), 157.
פרישברג, י. ה., 204.

צ.

„הצבי“, 18.
צווייפל, אליעזר הכהן, 86.
צוומר, יעקב, 203.
צונץ, 81.
„הצופה“, 193.
צ י ו נ ו ת ו א ר ק י ש ר א ל :
סכנות חדשות במרחק הקרוב — י. מישאל, 1;
ב״יהודה והמבט הספרדי — א. ר. מלאכי, 15;
הבחינה הציונית ב„תודעה היהודית-הישראלית“ — אפרים שמואלי, 49; „המגיד“ וראשית התנועה הלאומית — יצחק ברזילי, 78, 178.
ציטרון, ש. ל., 19, 84.
„הצפירה“, 129.

ק.

קאלישר, הרב צבי הירש, 178, 182.
קארו, ר׳ יוסף, 21.
קובנר, אברהם אורי, 84.
קדרי, שרגא, 75.
קויפמן, יחזקאל, 110-111.
קולומבוס, כריסטופר, 129.

קלוניצקי-קליין, הרב שלמה זלמן, 151.
קרוכמאל, נחמן, 50, 81.
קרמר, דוד, שורות לרוקפורט (שיר), 125.
קרמר, שלום, שיחות על הסיפור הישראלי החדש, 73.

ר.

ראבידוביץ, ש., 107.
ראדלר-פלדמן, יהושע (ר׳ בנימין), 104.
רב צעיר, ז״ל, חליפות מכתבים בין רב צעיר וש. א. הורודצקי (הובא לדפוס ע״י ח. ליף), 68.
רובינסון, אדוין ארלינגטון, מיניבר צ״בי, (שיר), עברית: אליעזר ד. פרידלאנד, 176.
רוזן, אברהם, דבקה תכלתך, ארצי, בוהרינגעווי (שיר), 6.
רוטשילד, בארון, 144.
רולן, רומן, 169.
רופין, א. (פרס רופין), 192.
רייכנשטיין, ש., 75.
ריינאך, יוסף, 163.
רייפמאן, יעקב, 81.
רפאלי, שמואלי, 19.
רשימות וסקירות, 147, 198.

ש.

שאלוון, אברהם, 203.
שאנן, אברהם, יהדות בריטניה מסכמת, 42.
שארפשוטיין, צבי, 15, 143, 145.
שד״ל (שמואל דוד לוצאטו), 81.
שווארץ, ר׳ יוסף, 17.
שוהטמאן, ז״ל, ברוך, האגרת של למדן, 37.
שחם, נתן, 74.
שטיין, שכנא, 151.
שטיינמאן, א., 90, 192.
שׁיׁר (ראפפורט, שלמה יהודה), 81.
שלום, ג. (בקורת על ספרו „שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו“ מאת ש. אידלברג), 139.
שלום, ש., המערה (שיר), 25; באין בשורה (שיר), 117.
שלונסקי, אברהם, 37.
שמיר, משה, 74.
שמואלי, אפרים, הבחינה הציונית ב„תודעה היהודית-הישראלית“, 49; צבי וויסלבסקי ז״ל, 105.
שמעוני, דוד (מאמר עליו בשם „שירה לשמה“, מאת חיים תורן), 135.
שנהר, יצחק, (קטעי הרהורים על מותו, מאת ד״ר צבי וויסלבסקי), 35; 75.
„שפה ברורה“, 19.
שפירא, דוד שלמה, מי הוא דניאל הנזכר בספר יחזקאל, 126.
שרון (שבאדרון) ד״ר א., 45.
ששפורטש, ר׳ יעקב, 140.
ת.

„התורן“, 41.
תורן, חיים, שירה לשמה (קחים לדמותו הפיוטית של דוד שמעוני), 135.
„התחיה“, 41.
תיקון-טעות, 99.

בַּצְרוּן

נוסד על־ידי היים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה י"ט (כרך ל"ח) סיון-תמוז, תשי"ח חוברת ו' (202)

דִּישׁ תְּקוּהָ לְחֵרוֹת וְדְמוּקְרַטְיָה?

מאת אליעזר ליבנה

שלושה ערכים אלה: רמת-מחיה גבוהה, ביטוח סוציאלי וגירוי צרכים — הם קניי-המידה של מרבית האנושית המערבית, כולל הדור הצעיר שלנו. לעבוד פחות, להשתמט מאחריות מחייבת, להימנע מהתנגשות עם תקיפים, לבלות, לגלות גירוים חריפים — אלה הם האידיאלים. האמנם לשם כך הקריבו דורות מדמם? איני מתכוון דוקא לאבותינו שמתו על קידוש השם. כוונתי לבני המערב, גורדנו ברונו וכמותו, מסתערי הבסטיליה, האינטליגנטים הרוסיים ש"הלכו לעם", הסוציאליסטים הראשונים שהקדישו חיים שלמים למען תקנת האנושות. האם היו מאושרים בתוצאת עמלם ובפרי הקרבתם? ולאִיזה כיוון מתפתח כל זה? היכן המוצא במסגרת מושגיה ותרגוליה של הציביליזציה החילונית המתקדמת?

יש עוד דבר, שכולנו נשבעים לו, מי בתום ומי בצביעות — הדימוקרטיה. גם הקומוניסטים טוענים שהם חסידיה, אלא שמבכרים דימוקרטיה "עממית". אפילו בתקופות כאשר הקומוניסטים טענו בגלוי לדיקטטורה, הסבירו שאין זו אלא מעבר קצר. הדימוקרטיה היא איפוא ערך מקובל על הכל. אך האם הדימוקרטיה מובטחת בתנאים המודרניים? נתעלם מהעולם הסובייטי. השאלה היא, האם מובטחת הדימוקרטיה בעולם החפשי? דימוקרטיה בנויה על עירנות רוחנית ועל החלפת שליטים. אם אותם שליטים נמצאים בשלטון זמן-רב, המשטר הופך לשיעבוד. כשם שאין אפטרופוס לעריות, אין אפטרופסים לשלטון יציב. זהו יסוד החירות מקדמת דנא. אך היכולה להתמיד דימוקרטיה כחברה שמרבית אנשיה אינם רוצים להביא כל קרבן ואינם מוכנים לסבול אי-נוחות כלשהי, לא למען האמת ולא למען תיקון המצב המוסרי והחברותי, גם בשעה שחשים את הסכנה לעתיד. אם לרוב הגדול "לא איכפת" — מי יגרום להחלפת השליטים? הרי לשם כך נחוץ מאמץ.

ובמידה שהשליטים "מיושבים" יותר בכסאותיהם — נחוץ מאמץ גדול יותר. אם מלך אומר: "אחרי — אפילו המבול", אין זה נורא, בא המבול ומחסל את שולשלתו. אבל אם זו הפילוסופיה של ההמונים, כיצד יכולות להתקיים חירות ודימוקרטיה? השליטים מושלים בכיפה, מספקים את צרכיהם החמריים של ההמונים ומבטחים אותם "ביטוח סוציאלי". מי יזיז את השליטים? ואיך יבוצעו חילופי-שלטונות? אמנם יש קלפי ונשארו "חירויות". אבל איזה ערך יש לחירויות מובטחות בחוק, אם אין חירות בלבו של אדם? — פיסות נייר, שלטים העמדת-פנים. הדימוקרטיה איננה נכס שכובשים אותו פעם וחסל. אין זה כביש שסוללים אותו, והוא קיים (גם כביש דורש חידוש, בפרט אם נוסעים עליו כל-ירכב כבדים מדי). קיום הדימוקרטיה תלוי במצבם הפסיכולוגי-רוחני של בני אדם. אם אנשים אינם נכונים להתקומם התקוממות אינטלקטואלית ומוסרית נגד עוול וכיעור, אם "טוב להם ככה", תתחסל הדימוקרטיה בתוך הדימוקרטיה.

הדימוקרטיה המערבית התרעננה בגלל הסכנה הצפויה לה מבחוקי עקב האיום הסובייטי. אך מה יהא לאחר שהאיום החיצוני יעלם והמתיחות תתנדף והחברה המערבית תישאר עם המוניה הלא-איכפתיים, עם רוק'נירול וקאליפסו, עם תביעה לעוד בילויים ולעוד ביטוחים ולרמת-מחיה גבוהה עוד יותר — וישלם את המחיר מי שישלם ומתי שישלם! האמנם תוכל להתקיים דימוקרטיה בחברה כזאת?

כדי לראות את חוסר המוצא לפי מושגינו הרציונליים, אביא הגדרה המקובלת כקנה-מידה לפעילות ציבורית. היא מצויה אצל ירמיהו בנטאם, אך מסתמא ירש אותה מקודמים: אבן-הבוזן החברותית-מוסרית העליונה היא — "האושר המרובה ביותר של המרובים ביותר". אך מה זה אושר? אושר הוא דבר סובייקטיבי לחלוטין מה שאני ואתה חושבים לאושר. בשביל ההמונים של זמננו, האושר מתבטא באוסף גדול של מיקס-מאסטרים למיניהם, בבידורים רבים ככל שאפשר, בהבלת הזמן והחלפת המקום, בגירויי ספורט, מין ותפאורה, זהו האושר. ואם זהו תכנו המעשי של האושר — ואנו אנשים אמפיריים-אנליטים — האם זו המטרה? והאם זהו קנה-המידה המוסרי? אולי, לפעמים מוטב קצת פחות אושר? ישיבתם של הקולונל פיקר או של מילובן ג'ילאס בבית הסוהר איננה אושר לפי המושגים הללו. פיקר ויתר על הרבה דברים כשהלך לבית הסוהר, ועשה זאת לא למען אדם קרוב, אלא למען דרייפוס, שבלבו חשבו כבן הפלוטוקרטיה היהודית. אם כך הדבר, אולי מוטב קצת אי-אושר? ושמא "האושר" המובהק הוא הטמטום הגמור, דחית הטרנדיה של הברירה? ואכן, מי רוצה בזמננו ברירה? מי ישאל "להיות או לא להיות"? הרי האושר נראה בכך, שאינם שואלים ואינם חושבים. זהו אמור לא רק לגבי האיש הממוצע. גם איש המדע, הבקי בתהליכים מתימטיים ויכול להחזיק במוחו שרשרת ארוכה של סיבות ותוצאות, רחוק מלעמוד בפני סתירות הרוח. פרימיטיביותם הרוחנית של אנשי-מדע מסבירה תופעות כגון זו של חוקר-האטום האנגלי ד"ר פוקס, שהפך סוכן בולשביסטי שוטה ונלהב. מעטים מאד יאמרו בתקופתנו כדברי המשורר הגרמני קונראד מאיר: "אינני ספר מחוכם, עם סתירותי אני אדם". אין

רוצים סתירות, לא בלב ולא בחברה. ברם, אדם המשתמט מסטיות — מתמכר לטמטום או לבלבול. דמותו הרוחנית של האדם קשורה בעמידה מול סתירות, בהסתכנות, בחווית אי-הידיעה. מי שמוותר על סתירות, הופך בהמה עם מכשירים ותכשירים, פונטיאקים, טלביזיה, נסיעות ובילויים רצופים.

עד כאן חלק ראשון מאימרתו של בנטאם "האושר הגדול ביותר". נעבור עכשיו לחלק השני: "של המרוכים ביותר". זה הוא לכאורה היסוד של כל השקפה דימוקרטית. אך מה הן התוצאות של גרימת נוחות "למספר הגדול ביותר", ללא הבדל, תוך שימוש נרחב בהישגי המדע וסידורי הביטוח הסוציאלי? תוצאה, בלתי-צפויה לכאורה, נתבררה בזמן האחרון קבל-עולם. נביא אותה בניסוח ישראלי. כי "ההתקדמות הרבה במדעי-הרפואה מסכנה את העתיד הביולוגי של האנושות, למרות הפרדוקס שבדבר" ("למרחב" 58.2.2). הדבר הוא בגדר פרדוקס רק מבחינת ההשקפות השגורות במאה התשע-עשרה וראשית המאה העשרים. בעצם, אין זה אלא שכל-ישר: "בעקבות ההתקדמות במדעי-הרפואה מגיעים הרבה יסודות מנוונים בין בני אדם למצב של פוריות ומולידים ילדים בעלי תורשה שלילית" (כנ"ל). העתון הסוציאליסטי הישראלי מצטט את חתן פרס-נובל, רופא' מאלר, "כי תוך מאות שנים אחדות תתנוון האנושות כולה ותחדל מלהתקיים, אם יימשך הקו הקיים בהתפתחות המדע" (כנ"ל).

הוזה אומר: התפתחות המדע בצרוף עם מדינת-הסעד (והעיקרון תובע טיפול בלתי-סלקטיבי ב"מיספר הגדול ביותר") מביא לא לקידמת המקווה, אלא לחורבנה של האנושות! האמנם לא ברור, שכאן הקיץ הקץ על עולם-המושגים המקובל, ואני זקוקים למהפכה רוחנית, כדי למצוא מוצא מהמושגים וההישגים שהסתכנו בהם?!

בדקנו את השאיפה המוסמכת של "האושר הגדול ביותר עבור המיספר הגדול ביותר". מה נשאר מאותו בסיס מוסרי של הציביליזציה החילונית? בחלקו, כל זה התגלגל להיפוכו. כמובן, הקיים יכול עוד להתקיים כמה זמן, האנושות היא בשר-יודם ויש בה כוח של אינרציה, בזכות איזון רוחני ועידוך אסתטי מהעבר מצויים גם כוחות מרפאים במסגרות הקיימות. עד שהציביליזציה הקיימת תיהרס,

(* אגב, לפני זמן-מה הופיע מאמר רב-ענין של הפיזיקאי סיר צ'ארלס דארווין (נכדו של דארווין הנודע), בירחון מדעי אנגלי. דארווין חישוב, שאם תתרבה האנושות במהירות הנוכחית כתוצאה מהתקדמות הרפואה, ההמצאות הטכנולוגיות ומדינת הסעד, לא יהיה כעבור 150—200 שנה "מקוב-עמידה" על פני כדור הארץ. אבל כבר בשנת 2000 יהא המצב מדאיג. יחסר מזון, הצפיפות תגרום למריטת עצבים, יחריפו הניגודים הבינלאומיים ועוד צרות, שלא נראה להן פתרון. מה לעשות איפוא? המדען המפורסם עונה: טוב היה אילו יוכלו לנקוט באמצעים דרסטיים של הגבלת הילודה הבינלאומית, כולל הקיבוצים האנושיים המפגרים. אבל לכך אין תקווה רבה. ואם אומה אחת תנהג הגבלת הילודה, וחברתה לא תעשה זאת, מסתכנת האומה הראשונה. נאמר, שהיהודים והאנגלים ינהגו הגבלה מרחיקה-לכת, ואילו הערבים והרוסים לא ינהגו — כיצד יוכלו היהודים והאנגלים לעמוד בכך? לבסוף מעיר האיש: אם תתרחשנה כמה מלחמות במשך הדורות הקרובים תוך שימוש בפצצה האטומית והמימנית,

מתוך לא־איכפתיות, שחיתות, ברוטאליות ופרברסיות — יעבור זמן, ואיש אינו יכול לדעת כמה זמן.

אבל, מבחינה עקרונית חייבים לשאול: היש מוצא במסגרתה של ציביליזציה חילונית זו? האפשר לחיות על יסוד הערכים האלה בלבד? הדגשתי את התיבה „בלבד“, כי הרי יאמרו, ובצדק: האם זה רע, שאין רעבים? האם זה רע, שנהנים אנו מנוחיות הציביליזציה הטכנולוגית? האם יש להצטער על הישיגי ההיגיינה? והאם אין נקיון גופני ונקיון רוחני קשורים זה בזה? בודאי כל זה טוב. ויש עוד דברים טובים בימינו. האמנם נוותר על כל זה? ושמא יש להשתדל לקיים גם את זה?! התשובה לכך נרמזה בדברי חז"ל. נאמר: „תמורה עבודה זרה, הכופר בה כמודה בכל התורה כולה“. אך מהי עבודה זרה? במסכת „עבודה זרה“ מצוי דיאלוג דלהלן: „שנו רבותינו, שאלו פילוסופים את הזקנים ברומי: אם אלהיכם אין רצונו בעבודה זרה, מפני מה איננו מבטלה? אמרו להם הזקנים: אילו לדבר שאין אדם צריך לו היו עובדים, היה מבטלו. אך הרי הם עובדין לחמה וללבנה ולמזלות — יאבד מפני השוטים? אלא שוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין“. תוזה אומר: דרגת־מחיה גבוהה (אף שאינה חשובה כחמה, לבנה ומזלות) וביטוח ממחלה — יפה; פחות אי־שוויון כלכלי — ודאי נאה ויפה. ועוד, אבל הללו ודומיהם אינם ערכים מוחלטים, אינם קני־מידה ראשוניים להתנהגותנו ואינם דרגות־השיא בסולם הערכים. יש בהם ברכה כל עוד מתנים הם בדברים יותר מכריעים, מעבר לחישובי תועלת חמרית וסוציאלית. אם אלה הם הערכים המכריעים, איננו אלא עובדי עבודה זרה, והללו אליינו, ואפילו חסרים את התכונות האסתטיות של האלוהות ההילנית. בחלקם הם אלילים מכוערים, כאליל המדינה, אליל המנגנון, אליל ההמוניות. הישיגיו הסוציאליים והטכנולוגיים הופכים עבודה זרה שעשה שאנו עושים אותם לקני־מידה. כל עוד הם דברים יחסיים, מועילים עד גבול מסויים, ונמדדים בערכים, חוויות והתגלויות מעבר להם — ניחה. לפעמים אפילו חייבים לסכן למענם את החיים. אבל אם הם מטרה לעצמם, הרי זו עבודה זרה, וסופה של עבודה זרה — חורבן. זה הגיונה הפנימי של חברה חילונית, שהישיגיה הפכו לה למטרה, והיא נשתעבדה להם.

*

ביסודו־של־דבר, אין חברה דתית וחברה בלתי־דתית, אם נעדרת אמונת־אמת, מתפשט פולחן אלילים. ואפילו איננו משתחווים למולך, לעשתורת ולבעל, ואיננו מבינים מי זו דיאנה, הרי משתחווים אנו לדימויים פחותים מהם, או

יתכן וחלק מהבעיה יפתר, אך לא לזמן־רב, המלחמה המימנית תשמיד את יסודות הציביליזציה האינדוסטריאלית החדשה...

המאה ה־י"ט לא ידעה מקיומה של בעיה זו, כשם שלא ידעה משאר בעיותינו הגורליות. דאגותיה הסוציאליות של המאה שעברה נפתרו רובן, וכאשר נפתרו, התברר שהן פחות חשובות מאשר חשבנו. חרדותינו הן אחרות, ואין להן קשר רב עם הניגודים הנושנים בין סוציאליזם לקפיטאליזם.

להתגלמות שונה במקצת של האלילים הקדמונים. ואם זהו עולמנו, החורבן חבוי בו, הוא חלק הימנו. לא כדאי לעולם זה שיתקיים, ומבחינת טבעו הוא חלק הימנו. לא כדאי לעולם זה שיתקיים, ומבחינת טבעו איננו יכול להתקיים.

אך כיצד נבוא לתקן? נתחיל-נא במה שהתחילו תמיד. בסוף מבצבת ההתחלה. "תן לו תרח אביו קופות של אלוהות והושיבו בשוק... (מייצר האלילים אינו מסתפק בפולחן, הוא רוצה גם ריווח ממכירתם). אמרו לו לתרח שאר בניו: אברהם זה איננו יכול למכור אלוהות". אם נגיע למצב שלא נוכל עוד להשתחוות לאלילים ולא נירצה לסחור בהם — אין זה עדיין הפתרון, אבל זו דרך לפתרון, ואולי קטע מכריע בדרך.

מהשירה הסינית

א

כִּי טִי פו
א

בְּשׁוֹבֵי הַבְּיָתָה, הַיָּרֵחַ יִלְוֵנִי,
וְצִלֵי גֵרֶךְ אֶחָרִי.

ב

מִשָּׁנָה וְאוֹ קִין
כְּסִנְרִיר הַרְצִנִי
אֶרְתִּי הַנָּשֶׁם שֶׁהֶצְלִיף עַד גִּנִּי
וְהִנִּיד אֶת שְׁנֵתִי;
קִלְלֵתִי הָרוּחַ שֶׁהִתְעַלֵּל בְּנִי
וְהִשְׁאִיר בּוֹ שְׁמוֹת.
אוֹלָם אֶת בָּאת! וְאוֹדָה לְנֶשֶׁם
שֶׁאֶלְצָךְ לִפְשֶׁט אֶת שְׁמֵלְתְךָ הַרְטָבָה,
וְאוֹדָה דְרוֹחַ הַדְרִיז שֶׁכָּבָה מְנוֹרָתִי.

אָנִי לֹקֵחַ אֶת קַנְזוֹ בִּינִי וְיוֹצֵא
לְשִׁתוֹתוֹ בֵּינֹת הַשּׁוֹשְׁבִים.
פְּסוּדִינוֹ שֶׁלֹּשָׁה תָּמִיד: אָנִי, צִלֵּי
וְיַדֵּי הַיָּרֵחַ הַמְזוּהֵיר.
לְאֶשְׁרִי, הַיָּרֵחַ מְאוֹם לֹא יֵדַע עַד שְׁתִּיָּה,
וְצִלֵּי לְעוֹלָם לֹא יִצְמָא.
בְּשׁוֹרְרֵי יִקְשִׁיב לִי הַיָּרֵחַ בְּדוּמְיָה,
וּבְצִאֲתֵי בְּמַחוּר גַּם צִלֵּי יְחוּלֵל,
אֶחָרִי כָּל מִשְׁתָּה עַל הַקְּרוּאִים לְהַפְרֵד;
עֲצָבוֹת זֶה לֹא אֶדְעַ.

תרגום: אליהו יעקובוביץ

דְּרָכּוֹ שֶׁל מ. בּוֹבֵר בְּמִקְרָא

מאת נחום גלאצר

א. באביב 1925 ניגשו בובר וידידו פרנץ רונצווייג למלאכת תרגום המקרא לאשכנזית. לבובר יותר מאשר לרונצווייג היתה זאת נקודת מפנה בחייו הרוחניים והספרותיים. אף כי היה עולם המקרא קרוב ללבו מימי נעוריו ומראשית פעולתו, הביא אותו הטיפול במלה המקראית המקורית ובפסוק כצורתו לידי חדירה עמוקה לתחום האמונה המקראית על פרטיה ודקדוקיה. יחד עם הופעת חלקי התרגום (עד 1937 הופיעו חמישה עשר כרכים, מבראשית עד משלי) וגם אחרי הפסקת התרגום בגלל השואה באשכנז, פירסם בובר מספר רב של מאמרים הדנים בבעיות לשון, צורות ספרותיות, אמונות ודעות בכתבי קודש.¹ החל משנת 1932 יצאו דיונים מקיפים כגון "מלכות אלהים",² "תורת הנביאים" (1942), "משה"³ "שתי דרכים באמונה"⁴ ו"חזות".⁵ גם בספריו ובמאמריו האחרים חזר בובר ומפרש רעיונות או מושגים תנכיים, חזרו בדברי תורה ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים. תרומות אלה הופיעו ומופיעות בלי סדר היסטורי או עיוני ניכר, בצורות שונות ובשפות שונות; עובדה זו מסתירה את עין הקורא הסתמי מן הכוונה הכללית בפעולתו זו של בובר. כוונתו לקרב את הקורא בן זמננו לספר יסוד זה של האמונה בה חי וקיים עם ישראל והאדם מישראל; כוונתו לשבר את האון ששוב תקשיב ותשמע לקול דברי ה'.

מאמרי בובר וספריו המקראיים למיניהם, מצטרפים לחשבון גדול; פירוש עיוני מקיף לרוב חלקי התנ"ך. תרגום המקרא לאשכנזית כבר הכיל פירוש בין השיטין, והמאמרים הראשונים של המתרגמים לא באו אלא כתוספות על הפירוש הזה וכהסבר למה שנאמר כבר באמצעות התרגום.

בכל פירוש מתגלית אישיות הפרשן, כמו שבכל תיאור היסטורי מתגלית גישת המחבר להיסטוריה; אין הצד האישי פוסל את רצונו המדעי של החוקר. גם במקרה של בובר קשה להפריד בין ההוגה הדתי לבין מפרש המקרא; הא בהא תליא. ואפשר לומר שכל מה שעשה בובר טרם גשתו לתרגום התנ"ך ופירושו, היה בחינת הכנה למפעל המקראי הזה. ונדמה לי שברבות הימים, לאחר שישכח דברי הפולמוס הקטנוניים והציקניים, יזכר מפעל הגותי זה כאחד החשובים והמרכזיים בדורות

1) רק כואמרים אהרים הוכנסו (יחד עם העיונים במקרא לפרנץ רונצווייג) לכרך Die Schrift und ihre Verdeutschung, ברלין 1986.
2) Koenigtum Gottes; הוצאה שלישית הופיעה ב-1956.
3) Moses, 1946.
4) Zwei Glaubensweisen, 1950; Two Types of Faith, 1951.
5) Sebertum, 1955.

אלה מבחינת תולדות התרבות הישראלית אפיי הוא שהמקרא הושב למקומו המרכזי בהגות ישראל ובידע הדתי של היהודי: המקרא כפשוטו, לא כאסמכתא לדעות ואמונות של דורות הבאים, לא כתעודה שמובנה יתפרש רק ליודעי ח"ן, לא כמורה דרך ארכיאולוגי או כספר מופת לרעיון לאומי בישראל, אף לא כחיבור תיאולוגי, אלא כספר הברית בין אלהים והאדם, בין אלהים וישראל, דין וחשבון של הדו־שיח הנצחי בין שתי ישויות אלה, דו־שיח המתרחש בכל רוחב חי אדם עלי אדמות ושאין לצמצמו לאחד השטחים. גישה עמוקה ורחבה זו מחייבת אחדות המקרא שאינה מתבטלת בפני הכרות מדעיות של ביקורת המקרא. מטרת כל חקירתו הפילולוגית וההיסטורית של בובר היא לקרב את הקורא לעיקר האמונה הנה עד שהקורא נהפך לשומע. האם לספר כוונתו? אין כוונתנו אלא לקול" אמר בובר בשנת 1926.⁵ כידוע עסק בובר גם בפרקים שונים בתורה שבעל פה ובמדרש, בהגות ימי הבינים ובחסינות ובזה הכיר את שלשלת היוחסין בתרבות ישראל אחרי חתימת התנ"ך. אלמלא כן, היה אפשר לראות בהדגשת המקרא פניה קראית כביכול. אך אין כאן כי אם החזרת עטרה ליושנה, כאמור.

יש עוד ענין נכבד שהפנה את בובר אל המקרא. הוויכוח בין היהדות והנצרות אינו מרכזי בספרות ישראל, אך העדה היהודית לא העלימה עין מן הצורך להגן על תורתה בפני מקטריגיה. בדורנו בובר הוא האיש שקיבל על עצמו לעמוד בפרץ ולקדש את שם ישראל ברבים. כל מאמריו הדנים בבעיות הדת והנוגעים בתיאולוגיה נוצרית מגדירים את התחומים הנפרדים זה מזה ומגניבים על טהרת האמונה הישראלית. ואותה אמונה שאפשר למצוא בגילוייה הרבים במשך ההיסטוריה שואף בובר ממקורה שבכתבי הקודש. בהם ובפירושיהם יסוד הפירוד, ובהם כמוס גם יעוד השגוי והשגב של ה' לבדו באחרית הימים. מסירותו של בובר למקרא נותנת לו לשמור שמירה מעולה גם על יסוד הפירוד וגם על תקות האחדות האנושית.

ב. את הדרכתו לקריאה נכונה של הפרשה שלפניו מוצא בובר בפרשה עצמה. אין לעמוד על כוונת המספר, המשורר או החוזה כי אם בשים לב לסגנונו, לבחירת מלות יסוד שלו, לחזרתו על ביטויים מיוחדים. רק לעתים רחוקות יגלה המספר או החוזה או המשורר את כוונתו במפורש; בדרך כלל יסתפק ברמזי סגנונו והמבין יבין. בדרכו זו יקרה שבובר מוצא דברים כה מפליאים עד שהקורא יתמה וישאל אם יש כאן הבנה של אמת או חידוש מדרשי.

וזאת לדוגמה, בתולדות אברהם אבינו מוצא בובר במלה "ראה" על צורתיה הדקדוקיות השונות את המפתח הסגנוני לכוונת המספר. הנה לפנינו שבעה סעיפים המתארים את דרכו של אברהם באמונה⁶

5a) Die Schrift und ihre Verdeutschung

. Sebertum הפרק על אברהם בספרו

המרכזי, מדבר ה' "במחזה" (ט"ו, א) ובמעשה הגר שהקשור לו מופיע "אל ראי" (ט"ו, י"ג). בחמישי, "וירא ה'" ונתן את בריתו את אברהם (י"ז, א). גם בסעיף השישי "וירא אליו ה'", "וירא" אברהם "והנה שלשה אנשים" (י"ח, א-ב). ובאחרון, בפרשת העקדה, חוזר הכתוב כמה פעמים על המלה "וירא" (וירא את המקום, אלהים יראה לו השה, וירא והנה איל) ובסופו קרא אברהם את שם המקום "ה' יראה".

הנה לפנינו ציונים שהציב הכתוב להורות לנו את דרכו של אברהם ועליתו ממידה למידה; בכל סעיף רמז לתפקיד הנביא העומד בברית. כי ראשון זה לעם העברים ואב המון גוים הוא גם ראשון לחזון אלהי; כי נביא הוא.

ג. התורה מחזיקה ביד טועה דרך עד היום הזה. דוגמה: האדם המודרני מצמצם את ערך "הרוח" עד שאינו רואה ברוח כי אם "אינטלקט" וכנגדו מרחיב את ערך "החיים" הטבעיים, העצמאיים, המנותקים משרשיהם שברוח. כאן הסיבה לחוסר כיוון של תקופתנו. הקורא המעמיק הפונה לכתבי קודש, ימצא את המונח "רוח" תרתי משמע; הרוח המרחפת שבמעשה בראשית כולל את הצד "הרוחני" והגשמי; במעשה מדבר כתוב "ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם" (במדבר י"א, יז) וסמוך לו "ורוח נסע מאת ה' ויגו שלמים" (שם י"א, ל"א). אכן יש הקבלה בין טבע ורוח, בין רוח וחיים. הדיוק בפרטי הכתוב חונן לאדם דעת.⁷

מידת היחס שבין עולמו של הקב"ה ותחומו של האדם מתבררת לו לבובר מתוך השוואה בין תיאור מעשה בראשית ובין תיאור בנין המשכן.⁸ בשניהם משתמש המתאר בסגנון אחד ומונחי יסוד בראשון חוזרים ונשנים בשני. במעשה בראשית: ימים הששה ותכליתם בשביעי, האל האומר והעושה מלאכתו, הרואה את מלאכתו כי טוב וראויה לברכה, והעולם המגיע לבחינת "ויכלו". וכמוהו במעשה המשכן: הענן כסה את ההר "ששת ימים" ו"ביום השביעי" קרא ה' למשה, "מראה" אותו את תבנית המשכן; ועשית... ויעש... ויעשו. ובכלותו "וירא" משה את המלאכה... ויברך אותם" (שמות כ"ד, ט"ז עד ל"ט, מ"ג).

לפי בובר ההקבלות האלה אינן מקרה כי אם הוראה על היחס שבין ה"בריאה" וה"התגלות". כמו שב"בריאה" היא ראשית התגלות האל בעולם, כן מגיעה הבריאה לתיקונה ולשלימותה במעמד הר סיני. בו ועל ידו נעשה אדם שותף להקב"ה במעשה בראשית. העולם נברא; אך אוהל המועד של השוכן אתם בתוך טמאתם נעשה בידי אדם כתבנית אשר מוראה בהר. על האדם להכיר את היחס הזה שבין הבריאה להתגלות, בין הטבע לרוח, בין אדם למקום, כי זה כל האדם. והתורה אינו סיפור מעשה קדומים ואינו תיאור הגות אבות כי אם מורה דרך לכל דור.

ד. בין תרומותיו של בובר לחקר המקרא תופס מקום מרכזי ספר "מלכות

7) עיין Die Schrift und ihre Verdeutschung עמ' 31 עד 40.

8) שם, עמ' 40 עד 45.

אלהים" (9) שהוא כרך ראשון של חיבור מקיף על המשיחיות התנכ"ית, מהותה, התפתחותה ומקומה בתחום אמונת ישראל.⁽¹⁰⁾

הפן העיקרי של האמונה המשיחית הישראלית הוא הרצון להגשים את היחס בין האל והעולם בצורה של מלכות אלהית אוניברסלית.⁽¹¹⁾ מלכות זו אינה שיטה תיאולוגית מאוחרת, "הלכתא למשיחא", כי אם מציאות היסטורית שאת הדה שומעים מתוך כתבי הנביאים הראשונים. בובר גורס שעם ישראל הקדום מאס במלכות בשר ודם וקיבל על עצמו עול מלכות האל. תיאור "הצהרה מדינית" זו⁽¹²⁾ מוצא בובר במעשה גדעון המסרב לקבל את הצעת "איש ישראל" למשול בהם, בדעתו כי "ה' ימשול בכם" (שופטים ח', כ"ג). תיאוקרטיה זו פשוטה כמשמעה: שלטון מוחלט ובלתי-אמצעי של ה' בחיי החברה האנושית על כל ביטוייהם הדתיים-המוסריים וה"חילוניים"-הפוליטיים גם יחד. מדי פעם בפעם יבחר לו המלך מנהיג-שופט אשר יצא בפני העם בשעת הצורך, אך משרה זו לא תעבור לבנו.⁽¹³⁾ רצון אותו מלך נודע לעם ע"י הנביאים, אנשי הרוח ומצוותו חקוקה בתחוקה המסדרת את כל שטח החיים. שלטון זה ישמור על אחדות תחום האמונה ותחום החברה, כי ההפרדה ביניהם היא שגרמה לכשלון שניהם ברשות ההיסטוריה.⁽¹⁴⁾

שבטי ישראל הנוודים במדבר קיבלו עליהם את מלכות ה' "לעולם ועד" ובתחתית הר סיני נכנסו כברית "ממלכת" כהנים; ובכך "ויהי בישורון מלך", כלומר נעשה ה' למלך בישראל. מסורת עתיקה ועמוקה זו לא הרשתה לגדעון להחליף את מלכות שדי במלכות בשר ודם שתעבור בירושה מאב לבן.

בגוף ספרו "מלכות אלהים" מפרש בובר את מעמד הר סיני כעובדה היסטורית-פוליטית, את הברית שנכרתה בו כברית בין מלך וממלכתו ואת עשרת הדברים כהכרזת תחוקה ממלכתית; על הדעה הזאת מגן בובר נגד ביאורו של החוקר זיגמונד מובינקל המכניס את ישראל לתוך המסגרת המיתולוגית של מושג המלכות הבבלית והמצרית.⁽¹⁵⁾ לפי בובר, הרעיון "התיאור-פוליטי" המשתקף במקרא חי ופעל בצורתו הטהורה עד מות יהושע.⁽¹⁶⁾ מאז היה המוסד הזה מתנונה והולך וכוחות השיגרה גברו בו. רק בחוגי אמוני ישראל נשתמרה הצורה המקורית של מלכות האל, הלא הם חבלי המתנבאים הראשונים אצילי הרוח וחוגי אנשים שמהם קמו השופטים בישראל. התנגדותם למוסד מלכות ארצית מהווה חוט השני

9) Koenigtum Gottes, 1932.

10) מתוך כרך שני הופיעו ג' פרקים: אחד בספר יובל לכבודו של ארנסט לומאיר (1951), שני ב"תרביץ" כרך כ"ב, שלישי ב"ציון" כרך ד'. ברעיון המרכזי של הכרך השלישי דן בובר בחלק השני של "תורת הנביאים".

11) Koenigtum Gottes, הקדמה, עמ' XI.

12) שם, עמ' 3.

13) שם, עמ' 140.

14) שם, עמ' 107.

15) שם, עמ' 108; 112 ואילך. Moses, עמ' 137.

16) Koenigtum Gottes, עמ' 158 ואילך.

בחלקו הראשון של ס' שופטים.¹⁷ רק הלחץ הפוליטי החיצוני הביא לידי הקמת מונרכיה בישראל, מלכות מורשה. אכן, על המלך כמשיח ה' הוטלה אחריות שלא היה יכול לעמוד בה. כאן המקור למשיחיות בישראל שהיא התקוה למימוש מלכות אלהים בעתיד מאחר שלא התגשמה בהווה ההיסטורי. מתפקידי הנביא לשמור על הרוח הזאת.

ה. הנביא הוא דבר ישראל בתקופת המקרא. מושג הנביא בכתבי בובר שונה מתפישת הנביא של בעלי התלמוד (שצימצמו את ערך ההופעה הנבואית והרחיבו את גבולות תורת הנביאים) ושונה גם כן מהערכת הנבואה בהגות הפילוסופית של המאה הי"ט (שהדגישה את רעיון אחדות האל והמוסר המוחלט שבשליחות הנבואית). בפעולתם של הנביאים הקמים בכל דור ודור רואה בובר את הקו הפנימי בתולדות ישראל; חוליות הם בהיסטוריה האמתית של עם ישראל.¹⁸ תפקידם כאנשי הרוח לשוות את ה' לנגד העם תמיד ולעורר את רגש האחריות של האדם בפני האל ודברו, להכריז על האמונה שאינה תיאוריה מופשטת כי אם בחינת קום ועשה. ומכיון שרשות נתונה לאדם לבחור בטוב ולמאוס ברע, על הנביא לחזק בו את כוח הבחירה הזאת ולהצביע על ערך התשובה. השב בתשובה יש בידו לא רק להטיב את דרכו בעולם כי אם להשפיע על סדרי העולם. "ושב הגוי ההוא מרעתו... ונחמתי על הרעה", ואם עשה הרעה "ונחמתי על הטובה" (ירמיהו י"ח, ח' עד י'). יוצא, שמה שיקרה לאדם או לעם אינו כי אם מענה האל לבחירת הבוחר. היחס בין מעשה אדם ופעולת האל אינו יחס מיכאני של סיבה ומסובב כי אם תהליך דיאלוגי בין האדם הבוחר לבין האל הרוצה בחירותו זו של האדם. העתיד אינו מוכן ומיועד מראש, כי אז לא היה מקום לפעולתו של האדם; רק התפיסה ההיסטורית של ישעיהו "השני" יוצאת מכלל המסגרת הדיאלוגית הזאת.

שלשלת הנביאים מייצגי מושג אדם זה מתחילה מאברהם (כפי שראינו מפרשו בובר כ"רואה") ובמשה שבדמותו בולט היסוד הנבואי; תפילתו שכל עם ה' יזכה למדרגת נביאים. יורשו של משה, יהושע והשופטים אחריו מופיעים כנושאי הרוח ("כאריסמה") הנבואית. בני הנביאים שומרים בקרבם את זכר מלכות האל שהעם כולו קיבל מסיני. אותה מלכות חיה בלב הנביאים המתיצבים בפני מלכי ישראל כמוכיחים ומבקרים. ובימי כשלון המלכות הארצית מבשר הנביא את בוא המלך המשיח.

ו. בתעודה הנבואית רואה בובר את התשובה לבעית האפוקליפטיקה.¹⁹

(17) שם, עמ' 15 עד 22.
 (18) בפרשה זו דן בובר בספרו על משה, ב"תורת הנביאים", ובספרו Two Types of Faith.
 (19) על העניין הזה עיין בפרק על הנבואה והאפוקליפטיקה בספרו Sebertum.

בחזון קץ הימים זה העולה מתוך ביטול העולם ההיסטורי, צפונה סכנה מתמדת לאמונת ישראל. האפוקליפטיקה מאפשרת לאדם להיפטר מן האחריות שהאמונה מטילה עליו: יחס ישיר ובלתי-אמצעי בינו לבין המקום. בבריחה זו מן הממשותף לחזון העתיד שאין לאדם חלק פעיל בו, נלחמת הנבואה ותפיסת האמונה שבה. בעיני בובר, אין בהופעת הנבואה והאפוקליפטיקה שני נציגים שחלקם שווה בהבנת הדת, אין כאן שני מפרשי עולם שרק המצב ההיסטורי מבדיל ביניהם; אלא נבואת אמת אחת היא, וכנגדה מתיצבת צורתה המסולפת והיא האפוקליפטיקה. בה חדל בעל החזון לפנות ישר ללבו של האדם; את מקום המדבר תופס הסופר, רושם חזונית. העתיד המתגלה בחזונו צפוי ואין הרשות נתונה לאדם לבחור בטוב, לשוב בתשובה, לפעול. פעולתו אם כן מחוסרת ערך ומשמעות. חטאו של אדם הראשון רובץ לפתח המין האנושי כולו ואשמתו לא הוסרה ממנו. אין מנוס מקץ העתים, והאחריות קרובה לבוא. "זקנה קפצה על הבריאה" כותב בעל חזון עזרא הרביעי. ואם כן, מה יתרון לאדם כשותף להקב"ה במחזה ההיסטורי?

הסכנה האפוקליפטית — סכנת אבדן רשות האדם וכוח הבחירה — טרם עברה; יסודות אפוקליפטיים חילוניים ניכרים אף בהגות היסטורית של ימינו. השקפתו של קארל מארכס אינה בחינת נבואה כי אם חותם אפוקליפטיקה טבוע עליה. בשיטתו של מארכס פועל האדם בעל כרחו, בלי כל יכולת של הכרעה אישית ומעשה מרצון. ביטוי אחר של נטייה לאפוקליפטיקה חילונית הוא רגש של "הכל הבל ורעות רוח" בלב האדם בן ימינו; שירה המלגלגת לקדשי האנושיות ואמנות המקטעת לקטעים את העולם סביבנו — עדויות הן לעולם שחדל לחדש מעשה בראשית, ולאדם שהזדקן, שנעשה בודד ודומם, והלא הם הם סימני אדם אפוקליפטי. במצב כזה אין לך תרופה טובה מחידוש האמונה הנבואית בעולם העומד בסימן בריאה, באלהים הפונה לאדם הן במידת הדין הן במידת הרחמים, הפותח שער לדופקי בתשובה, והכורת אתו ברית עולם; תפיסת אדם היא, שפועל ה' בידו יצלח; תפיסת עולם היא, שלא לתוהו נברא כי אם כבמה עליה פועלים בעלי הברית, הא-ל והאדם.⁽²⁰⁾

ז. כך הולך בובר מפרש המקרא ונעשה מוכיח הדור ומורו. הוראה זו היא עיקר פעולתו של בובר, בכתב ובעל פה, בספרים ובמכתבים, בהרצאה פומבית, בעיון סמינריוני ובשיחה פרטית. הסבר השקפה נבואית בצורה של פרשנות דברי נביאים, נעשה מתוך מסירות לב ונפש. היטב יודע בובר שאין הדברים חביבים על הדור הזה, אך רואה הוא חובה לעצמו לבקר, להוכיח, לעורר לבבות, לדבר, אם ישמעו אם יחדלו.

נגד השקפה זו של בובר אפשר לטעון שיש הצדקה היסטורית לדעה אפוקליפטית. מי שרואה שכל יעודים לצדק ולשלום עלו בתוהו ותקוות גאולה נתבטלה בשיעבוד מחודש, מן הדין שיתיאש מן הישועה ההיסטורית וישים את מבטחו במאורע על-היסטורי. עולם זה נשחת ועולם אחר יבוא במקומו שהוא גם

הוא מעשה אותו אל. אבדן סבלנות אינו כולל אבדן אמונה. המחבר של חזון עזרא הרביעי שראה את נצחון רומא וחורבן ירושלים חדל לבטוח בכוח התשובה ובהשפעתה על הנעשה בעולם. הלא גם עזרא החוזה המלא רגשי יאוש רואה ירושלים חרשה בנויה על תלי החרבה. אמת הדבר שלא ידי אדם בנוה כי כשל כוח הסבל אך הלא בלב אדם התעוררו הגעגועים להפלאות האל. אם כן, גם באפוקאליפטיקן פועמת האמונה אף אם אינה מקבלת את העולם ההיסטורי כמקום פעולתה ומימושה.

בובר ידחה טענה כזו בדעתו את הסכנה הכרוכה בביטול העולם הזה והחלפתו באחר. אמנם שניהם אל אחד בראם. אך עולם זה בשביל האדם נברא ועליו לעבדו ולשמרו. בובר יעמוד על צד חכמי המשנה שלא פחות מחווי אפוקאליפטיקה הכירו בעליתה של רומא ובכל זאת לא אמרו נואש. הכינו כסא לבן דוד שיבוא והתכוננו לתקן עולם במלכות שדי. הם, התנאים הניחו יסוד להמשך תורת הנביאים בעוד שהחזוים ערערו את היסוד הנבואי והחזיקו בצורה ספרותית של כתבי נבואה.

וביחוד, בחשבו על הדת הנוצרית, יצביע בובר על הידענות (גנוסים) הקרובה כל כך לביטול עולם היש שבאפוקאליפטיקה ועל השניות (דואליזמוס) המתבטאת ביחוד במשנתו של מרקיון הידען הנוצרי בן המאה השנייה. הסטיה מן האמונה הנבואית, הן בצורתה האפוקאליפטית הן בצורה גנוסטית מביאה לידי הפרדה בין הבריאה וההתגלות, בין הבורא והגואל. בתחום הנצרות מתבטאת הסטיה הגנוסטית הזאת בנסיון לבטל את "הברית הישנה" מפני החדשה ולדון את התנ"ך לגניזה.⁽²¹⁾ אם כן, "לא באתאיזמוס אלא בגנוסיס יש להכיר את יריבו של ממשות האמונה", אומר בובר.⁽²²⁾ והוא הדין באפוקאליפטיקה הנותנת דופי בבריאה.

ח. במקומות שונים שבפירושו מופיע בובר כמחדש האמונה באלהים בחינת בורא ובעולם בחינת בריאתו. מעשי בראשית המתחדשים בכל יום ומשתכללים בתולדות אדם. מציאות האדם "מיסטורין הוא שבמעשה בראשית".⁽²³⁾ מעשה זה אין להבינו כתהליך של עליה וירידה, כי אין ירידה שולטת בו. האל שהיה מלך בישורון ושבחר לו ממלכת כהנים — הוא יוצר בראשית. בקבלו את עול מלכות שמים נעשה ישראל שותף להקב"ה במעשה בראשית. כבריאה מוצא בובר את יסוד נוכחות האל ההגויה באהיה אשר אהיה.⁽²⁴⁾ כי הבריאה פירושה התגברות על האוניברסום הסתמי והאילם; על ידי הבריאה נעשה העולם מקום בו פונה האל אל מעשה ידיו ומעורר בו את כוח המענה. במה היא לדורשית בין ה"אני"

(21) Two Types of Faith עמ' 167.

(22) Eclipse of God עמ' 175.

(23) Two Types of Faith עמ' 136.

(24) על פירוש הכתוב בשמות ג', ו"ד עיון Moses, עמ' 46 ער 55

והמסה Der Ewige לפרנץ רוונצווייג (בכרך
(Die Schrift und ihre Verdeutschung).

וה"אתה" ותנאי מוקדם לגילוי שכיתה. בדברי ישעיהו השני (בהם רואה בובר את שיא ההתפתחות הנבואית) משתלבים ומתקשרים רעיונות הבריאה והגאולה, בריאת העולם וגאולת ישראל. מאורע היסטורי מתואר כבריאה. אלהים ברא את ישראל (ישעיהו מ"ג, א, ז, ט"ו). הוא בורא חדשות (מ"ה, ו"ז). הוא בורא ישע וצדקה (מ"ה, ח). "אין גבול תיאולוגי בעיני הנביא בין בריאה והיסטוריה".²⁵ תיקון עולם במלכות שדי אינו כי אם תיקון הבריאה ושכלולה.²⁶ בשעה שאדם מסיח את דעתו ממעשה בראשית ומנתק את הקשר בין ברית בראשית וצפיתו לגאולה, נקרע עולמו לקרעים ולשוא ינסה האדם לאחותם. אז יחזור העולם לתוהו ויליד אשה יעמול לרוח להתגבר עליו.

בהדגישו את יסוד הבריאה שבאמונת הנביאים מגלה בובר גם את כיוון פרשנותו וגם את עיקר הפילוסופיה שלו. שניהם ניתנו מרועה אחד. וכאן מעניין להשוות את דעתו לדעת חברו בעבודת תרגום המקרא. פרנץ רוזנצווייג. במרכז שיטתו הדתית-הפילוסופית של רוזנצווייג עומדת ההתגלות. מגע שני זה של האל עם עולמו עולה על הראשון, זה שבבריאה. מה שנאמר ברמו בראשון, מתבטא במפורש בשני. אהבת האל לאדם נודעת במעמד הר סיני ובה חי ישראל, כעם כיחיד. ומוכן הדבר שבמשנתו של רוזנצווייג מתחבר רעיון פילוסופי-דתי זה עם קבלת עול תורה ומצוות וזיקתו להלכה. מעמד הר סיני נוסף על משמעותו הדתית-העיונית ועל מובנו הלאומי הוא מקור הצורות המבטאות את אמונת ישראל בכל דור ודור. מכתב הוא חרות על הלוחות.

בובר המדגיש את בריאת העולם כיסוד התגלות האל וכשורש הנבואה בישראל, נעשה חפשי מן המצוות. מאחר שאל התגלות בעצם אינו כי אם אל הבריאה, נעשה רעיון הבריאה עיקר והוא הוא המתבטא במצוות המלך בישורון ובדברי שליחיו-נביאיו. אל תקרי חרות אלא חירות.

ט. הקירבה הזאת בין בריאה והתגלות במשנתו של בובר מחייבת את גישתו המיוחדת לפרשת הנחש.²⁷ את הצד הדימוני שבסיפור מבאר בובר כשריד של מיתוס ישן נושן על אילים בעלי קנאה ונקמה. בצורתה הביבלית בולט, לפי בובר, צד אופטימי יותר, בריאותי יותר. הלא גם בקללה גלומה ברכה: "האכילה מפרי עץ הדעת גרמה אמנם לגירוש מגן העדן אך הובילה את האדם לתוך העולם".²⁸ הגירוש איפשר את התהליך ההיסטורי שראשיתו ותכליתו קשורות בפעולתו של האדם.

ועוד ספר יש להזכיר כאן כעדות כשרה למרכזיות רעיון הבריאה, הריהו ספר איוב. כאן האל מסתיר את פניו ודרכו של אדם נסתרה. האל שם את האדם למפגע לו; לא יעננו אחת מני אלף. ואם יצדק האדם, פיו ירשיעהו. לית דין

(25) תורת הנביאים, עמ' 196 עד 197.

(26) Die Stunde und die Erkenntnis עמ' 154.

(27) הפרק "עץ הדעת" בספרו Bilder von Gut und Boese עמ' 15 עד 31

(28) Eclipse of God עמ' 58.

ולית דיין; ארץ ניתנה ביד רשע; תם ורשע הוא מכלה. האל עצמו מתעה את האדם בתווה לא דרך ומחשבהו לאויב לו. לכאורה אין לך סתירה גמורה יותר להתגלות האל שמהותה ברית, יחס, קשרי אהבה בין האל והאדם. איוב נאבק על הבנת ההויה הסותרת כל צדק, והנה האל בתשובתו מן הסערה אינו דן בפרטי טענותיו של איוב ואינו עונה על שאלותיו הרבות שהן שאלה אחת. באחד הפרקים המעמיקים ביותר בספרו "תורת הנביאים"²⁹ מצביע בובר על תכלית הנאום האלהי (פרקים ל"ח עד מ"א) ותאור פלאי הטבע שבו. סדרי שמים וארץ מוצגים כאן בהודם ובהדרם. התשובה היא אם כן בהכרזה אלהית על הבריאה. בה נגלה הצדק, "לא צדק גומל ומשווה, אלא צדק מחלק לכל, צדק נותן, צדק משפיע. אלהים הבורא מעניק, במובן המדויק של הדיבור "לכל אחד את שלו" ... על כל דבר ועצם "שובר" אלקים בשעת הבריאה את "חוקי", כלומר הוא גוזר את תחומו של העצם הזה מתוך ה"כל" ונותן לו את מידתו הקבועה, את הגבול המתאים למתנה זו."³⁰ תוכן התגלות זו של האל מהווה אך ורק ענין הבריאה, ובה, לפי בובר, הגיעה אמונת הבריאה של ישראל לשלימותה. "הבריאה עצמה משמשת כבר מגע בין בורא לנברא"³¹ ובמתכוון חסרה תמונת האדם בתיאור רחב־אופק זה. אין אלהים מסתתר עוד; עינו של איוב "רואה" אותו (מ"ב, ה). כך מוצא בובר במעשה בראשית ובסוד הכמוס בסיפור זה תשובה לשאלת איוב שהיא השאלה האכסיסטנטיאלית של האדם באשר הוא אדם. והאל בגילוי דיו בחידוש ברית בראשית. ואם יש פרשיות במקרא בהן נרמז לקרע ולמרחק שבין היוצר והיצור, ממחר בובר לגלות את סימני התיקון ברוח הנבואה ואת מקורה ברוח המרחפת במעשה בראשית.

י. החקירה באמונה הביבלית מביאה, לפי בובר, לידי דרישה אל משמעותה לקורא בן זמננו. אין להפריד בין הענין ההיסטורי והאקטואלי. מובן שאסור לכיוון המעשי-החנוכי לגרום להחלשת האחריות המדעית ולזלזול תפקיד החוקר. אך בעוד שהבנת ספר מן הספרים ותעודה מן התעודות יכולה להיות מטרת החוקר, מהווה הבנת הטכסט הביבלי צעד ראשון לקראת המטרה שהיא הלכה למעשה. על החוקר לעשות את מלאכתו באמונה, מלאכת הנתוח הלשוני והסגנוני, מעשה גילוי השרשים ההיסטוריים, קביעת הזמן, המקום והרקע: וכל זה כדי שהאדם (והחוקר עצמו באשר הוא אדם) יקום לעשות את מעשהו, כי זאת תורת האדם.

הקורא הבלתי מלומד ירוץ בו בספר ולא יבינהו, יתעכב בחצרות הבית ואל המקדש לא יבוא. לא ירגיש בקשיים, אזנו לא תקלוט רמזי לשון, סימני קשרים פנימיים, גזירות שוות ובניני אב שהיו נהירים לקורא ימי קדם. כאן מקומו של החוקר ותפקידו להדריך את הקורא בטכסט ולהבינו דבר. אך כתום

(29) תורת הנביאים, עמ' 173 עד 181.

(30) שם, עמ' 179.

(31) שם.

מעשה החוקר, הבלשן, המבקר וההיסטוריון, אין הפסוק אומר כי אם קיימני. לפי בובר שניהם, החוקר-המנתח והקורא המקשיב, תלויים זה בזה. חוקר המקרא לא יעשה את עבודתו באמונה אם יסתפק בתוצאות ארכיוניות. אף כי אין עליו לעסוק בבעיות הזמן והוראות השעה, מחובתו לדעת שהחומר שהוא דן בו אינו חומר מת; עליו להכיר שבפניו תעודות העלולות להפוך מקורות חיים. התנ"ך יישאר ספר התום — גם מבחינה מדעית — למי שאינו רואה בו דו־שיח בין האל והאדם. כתבי קודש מובנים רק למי שמוכן לעשות את עצמו שותף בדו־שיח זה. מתוך הכרה זו ניגש בובר לפרשנות המקרא.

מִנְגִּינָה מוֹרִיקָה

לרעיתי שושנה — שי

מֵאֵת יִצְחָק פִּינְקֵל

עֵינֵי סְפִירִים כְּבוֹת בְּתִכּוֹל דָּהָה,
אֲנִקּוֹר מְעִיר שְׁחַר מְנַמְנֵם-הוֹנָה
לְבַרְךָ פֶּלֶא מוֹרֵי מִתּוֹךְ חֶרֶף גּוֹסֵס
וְכִרְפֵם מִשְׁלָג נִמְס מִתְנוּסֵס.

מְקוֹן עֲלִין, אֲדִם-הֶתְנוּה בּוֹדֵד,
עַל שְׁרִיג עֲרֶבֶה גְרוּמָה מִתְנוֹדֵד,
מְטְבִיעַ תְּלוּמוֹת קְפוּאִים בְּנֶהַר
צֶהָב וְרִקִּיסִים וְרִק הָאֶפֶר.

בְּרִיַת צְלִילֵי מִנְגִּינָה מוֹרִיקָה,
עוֹלָה סְבִיבֵי מְרֻגְבֵי גֵן, מְפַכָּה,
אֲמָסָה סִיּוֹט לְבָן וְכַפּוֹר דְּמִי
בְּשִׁמְתִי שְׁמֵשׁוֹת שְׁחוּמוֹת וְשִׁפְתֵי שְׁנִי.

עֵינֵי סְפִירִים כְּבוֹת בְּתִכּוֹל דָּהָה,
אֲנִקּוֹר מְעִיר שְׁחַר מְנַמְנֵם-הוֹנָה,
מְסַלְסֵל כּוֹל לְמַנְעוּלָיָה עוֹטָה
עֲדָנֹת צְחוּר־תְּכָלִיל לוֹהֶטָה.

אביב, תשי"ח

Crocus

— כרכום

Red Breast Robin

— אדם-החזה

יעֵקב פִּיכְמֵן הַמְשׁוֹרֵר וְהַמְּבַקֵּר

מאת יוסף ליכטנבוים

א. המשורר

נוף הוא לכוד פלאי ארץ כמוסים
והוא גם חדוש העולם בנראות.

עם פִּיכְמֵן אתה נמצא באטמוספירה של הדברים. לא ספן, אשר בלילות זוועה אין לו אלא לבו האמיץ וספינתו, המשחקת עם הרוח, אלא גנן חרישי, אשר בלילות סועה הוא שולח כפיו לכוכבים ובוטח בהם, כבטחו בפרחי גינתו. הצורה היסודית של פִּיכְמֵן היתה טבועה מראשית דרכו, ומה שעיבד ושיכלל במרוצת הימים האיר והרחיב את היקפו יותר מששינה את טיבעו. גיטה, הופמאנסטאל, בונין — על ידם למד רק להביע את עצמו. הוא לא היה תלמידם יותר משהפסל הוא תלמידו של השיש והשייט תלמידו של הרוח. ארבעה כרבי שירה מקיפה יצירתו של פִּיכְמֵן — „גבעולים“, „פאת שדה“, „מראות קדומים“, „ערוגות“ — פרי ששים שנה כמעט. שנים נקפו, ודבר לא שינו ביצירה זו, שעם ה„גבעולים“ היתה מוגמרת כליל, מורגשת כליל — אם כי אולי לא רבים היו שהרגישו בה. „גבעולים“, „לובן“, „באודם יום“, „יהודה“, „ירושלים“, נוספו עליהם הפואמות „רות“, „אבל דוד“, „יואב“, „שמשון בעזה“, האלגיות בנוסח גיטה בעלות החרוזים; ההכסמטריים; הרחבים, המכונים „ימי שמש“, „אידיליות ים“, עם כל דבר נוסף נתחזקה היצירה בכללותה, כאן הוצג עולם, שיפי המסתורין שבו מוגשם כמשהו מוחלט, כמין שיווי רוח המתבטא רק בדמות אחת ויחידה, במלים אחרות: שירה, הכפופה לאחדות הרצון האמנותי, יוצרת אטמוספירה — כליון־נפשו של כל משורר לירי. באור טמיר נופץ החיץ בין חוויה וחיידלון; כל הרגש האנושי נאחו ומפרכס כאן ברשת דמויות־הזכרון של החוויות הדקות מן הדקות. השפה אשר בספירה הזאת מרחפת תמיד בין דמות ורמוז, ובהשתמשה בדוגמאות מהעולם הלאטיני — הציור, התבליט והמוסיקה מעורבים בה יחדיו.

על רקע השירה העברית החדשה מצטיירת איפוא שירת פִּיכְמֵן כמשהו מיוחד במינו, חפשי מן המסורת הביאליקאית. שירה, שאין בה מן ההתפרצות, מן הפתיטיקה של הרצון ולא כלום, נותנת בשרטוטיה הצרופים והחמורים דוגמה של אצילות ופשטות כאחת. אתה מוצא את חוש־הריח הדק בשביל ערכי־תרבות, בשביל קסם המלה והצורות, בשביל הריכוז, הבנין, הבחירה. לא צר לו לפיכמן במסגרת האימבים והכוריאים, שרידי המסורת הקלאסית, אין הוא חושש לקלאסיות בכלל, שסימניה

המובהקים הם הסגנון המתון, וכמו אצל כל משורר אמיתי יש גם בשירתו בצד הטכני והאומני — התפתחות מקבילה לצד הרוחני והפיוטי. על כן אין שירה זו סופגת את כל הקולות המגיעים אליה, כי אם בוררת לה בזהירות, בוררת לה את אלה הראויים לה ביותר לשם כלילות היצירה, לשם הקבע. יודע הוא המשורר להתהלך בעדינות עם החומר הצף תמיד בין המוסיקליות ובין התיאור, עד כי בלי משים, בדרך פלא, הוא מגיע לבסוף אל התיאור המוחלט.

חרוזיו של פיכמן הם בעלי מיטבע חמור, ציורו — מצומצם ומרוכז. גם מבחינה חיצונית פועלת המלה של פיכמן כיצור ריתמי מוסיקלי. ואולם פעמים שהמשורר רואה את יציר-כפיו מתהווה מן החוויה המוסיקלית, מבלי שיהיה הדבר ממשי ומכריע בשביל המלודיות של החרוז הלירי. פעמים שהדבר אינו אלא קצב מסמן, שיש לו השפעה על המשקל, על התנופה המוסיקלית של המלים, מכל מקום משקל פוניטי גרידא. ואולם ציון הדברים על ידי צלילים מסוימים הוא מעשה רב, בהיותו נובע מהתרשמות הראיה והשמע כאחד. צא וראה, פיכמן שובר לעתים קרובות את החרוז באמצע, מסיים את ההמשך במקום שהחרוז לא נסתיים עוד. ואף-על-פי-כן מתקבל משהו טבעי, חי, ספוג מוסיקה נפשית, והשלימות הפנימית של הניב העברי אינה מובאת קרבן לחרזנות. לא לגנותו של פיכמן אלא לשבחו יש לומר שאפילו חריות שיריו עושה לפעמים רושם של חרזים לבנים: אין הוא מתגדר בחרוז, אם כי הוא שולט בו שליטה חפשית ומיוחדת במינה, אבל לא הוא מרכז האמנות שלו. הוא איננו עבד החרוז אף לא שליטו. חרוזיו, הגם שאינם עולים מאליהם, הרי מעולם אין לך הרושם, כי הם נקבצו ממקומות שונים, נקראו ממרחקים, עיפיים מדרך רחוקה, ומחפים על המלאכותיות שלהם רק מתוך ציות לקריאת ההשבעות העקשניות. פיכמן יודע למצוא צירופי מלים וניבים פשוטים וחמים ועם זה בלתי-צפויים, פיווי-כסף של אשדות מלים, עד כי אל שיריו הטובים והטיפוסיים ביותר אתה נכנס כאל מלכות מוקסמת. לשירתו מיוחדת הנשימה הקלה, כמעט כולה קלה ודקה, דומה, כי מכחולו הדק של פיכמן, משהוא נוגע בחיים, מיד הם מאבדים מחמריותם הגסה והופכים עצם רוחני. מדבריו של פיכמן אין העצמים חשים כאב. בנסותו להביע את הבלתי-מובע הריהו רוקם רקמה עכבישית של הליריקה, רשת-אורה דקה ושקופה שהכל מסתנן בעדה כבעד דוק של אד. הוא יודע את הלובר, אך הוא יודע גם את החיורוק, ויש אשר דמיון שיריו הוא כדמיון אותן האצות והחבצלות, המתנועעות על פני שטח של מים חסרי-צבע.

משורר עצור אין הוא כופה את עצמו על הטבע, ואף-על-פי-כן, מבלי משים, ממגע מכחולו הזהיר והבלתי-מחטיא, מתגלה הקשר הטבעי שבין תופעות הפיזוא' לבין נפש המשורר, בין חיי הטבע הבלתי-נרגשים ולב האדם. כאן ההרגשות, חצאיה-ההרגשות, כל אותם הלכי-הרוח הטמירים והעמוקים של הנפש קלועים באורח פלא במראה-נוף, בתקופת-שנה, בתכונת-אוויר, בנשמת-רוח. פיכמן אינו מבקש לומר יותר משיש לו להגיד. המלים שלו, הכנות, הולמות את התופעות, ולפיכך אתה מאמין לו ואינך מפקפק בדבריו. זהיר ותמים. כמעט קלאסיקן של

החיים, אין הוא ממציא, אין הוא בודה דברים מן הלב ואינו מכניס את עצמו למקום שם אפשר בלעדיו. כשהוא מדבר על עצמו הרי זה מתוך הכרח פנימי, והנה כה ישיר בשירו „אשר יקום עתה“:

אשיר צמיחת אדם, חיים גלויים,
 כעץ עולה, לאפקים פתוח,
 אל שרשיו יקטב וכה יהים
 פלאים ותחת כוכביו ינח.

אשר עמל ודמי, יגון שדות,
 שרב לוחך, רוחות, מבט יגע,
 וסגול גלעד כזהר מכיתות
 ונשם ליל, ייטיב כקרבת רע.

את הליריזם שלו אין הוא מבזבז לשוא; בדרך כלל אין הוא תאב מלים. בספרו במלים מצומצמות על משהו חשוב או מקרי, על מה שהתרחש בטבע, או „במעון שיגונו סוכך עליו כעץ“, במסרו בשירטוט חזור של קווים קפדניים, שאין משלם, את האלגיה של הגוזוטר המתעצבת, הטרקלין הריק, את רינת המים של שוליות אדר, או את גוון הכמישה המוזהבת של הסתיו, הריהו מעורר בלי משים מצב רוח ידוע, רחש חם בלב. הוא מצייר עובדות, ומתוכן, כמאליו, נולד היופי, ואפשר לכנותו בשם יופי לבן, כי על כן זהו הצבע האהוב עליו ביותר. הביטויים „דרך לבנה“, „לובן שחר“, „חלומות לובן“ מצויים לעתים קרובות על פני דפיו הבהירים עד ל„שיר חציץ הלבן“ ושירי ה„לובן“ בכלל.

לא תמיד משולים שיריו של פיכמן לאותם האורות המתעים באגדה, המלחכים את הזהב מהכל, לא תמיד הם ניוונים מעצם הדברים ושואפים להפיק את הזהב משכבות העולם ונקיקיו, להקיף את הדברים בפלאי הוויתם; יש שהם נותנים דבר תחת דבר, משתמשים בהשוואות, בסמלים לרוב, והמלה הטבועה פעמים שאינה מנוקה מקרום-החומר כל-צרכה, ואולם צידוק קיומם של שירים אלה הוא בזה, שהם מביעים תמיד הלך-רוח יחד עם משחק ההרגשות, והסמל, שנעשה ברבות הימים לתכלית שירתו, אף הוא שואף קודם כל לבטא את המלים למען עצמן, למען קסמן, למען נעימתן, אף כאן מפליא קודם כל דרך הארג של המלה, אותה רשת הביטוי, שבה ניצודים הסמלים ועולים לאויר העולם.

פיכמן, אמן הנוף, צייר הטבע הנאמן, משבא במגע עם הארץ, נתעמקה ראייתו וצבעי מכתולו נעשו רוויים שבעתיים. „את לי, ארצי, נוף-ים ודמי ושמש“ — מן הקריאה הראשונה והאינטימית הזאת צצו אחר כך מחזורי-השיר הגדולים והמצויינים „לובן“, „צל מולדת“, „באודם יום“, „יהודה“ ו„ירושלים“. שום משורר עברי לא היטיב אולי לבשר את טבע הארץ כמוהו, אם כתמונה נחה ואם כמראה נוף, אם כמקרה זע ואם כמאורע סטאטי, אף לא את שרטוטיה, צבעיה, המולותיה, ריחותיה, נצנוציה, פירכוסיה ונשימותיה, ועל הכל — את צעדי האטמוספירה הבלתי-מורגשים שלה. אם ב„לובן“ וב„אודם יום“, אותם השירים הנוהרים כאתר

וצחים כליל כוכבים, יש יותר מן הרננה, מן המוסיקה של הרוח, הרי מתזוירי הסניטות "יהודה" ו"ירושלים" — שהמשקל האלכסנדרוני מכווך את צעדם הקצוב — משולים לטרקלין-פסלים רחבי-ידיים ולבן-אור, שהדמויות הניצבות בו בעלות התבליט הרוחני דמיון כדמיון אי-סלעים, שגרעינו הפנימי הוא גן-פירות יוקד, רינת הארץ מקופלת בקונטרס הדק "אביב בשומרון", השר על חליפות הטבע, גילוייו, חזיונותיו, הנה "שרב בשומרון":

לא ניד לאור, לרוח, לגבעול,
 כיד יבשה, תלויה פארה קופאה.
 כל ברוש מעוך כשפוד בערבה,
 עולם עיף מפרוח ומקמול.

פייכמן הוא רק ליריקן, הרגשתו נובעת מהתפעלות לירית, וכל התחומים השכנים אינם אלא מקורות, המזינים בכוחם את הנטיה האחת והיחידה, הפואימות, האידיליות והאלגיות אינן משמשות לו אלא בבחינת מלט, מעין חיווק-דם בשביל האמנות הלירית שלו. אם באלגיות יש מן ההתפתחות הרחבה, מן הדיטרמימוס המתרוגן במלוא רוחב הנשימה, הרי הפואימות אינן במובן ידוע אלא סקירות, ריכוזים של חוגים ליריים בודדים, ליכוד צירופים שונים לידי נקודת-שריפה אחת. בפואימות הליריות האלה הגורל היחיד משול לבהרת-צבעונים במכלול-פארה, לנושא יחיד במנגינה גדולה. ואולם הקווים כאן רכים תמיד, ויש גם מטושטשים, ואין בהם התבליט, מן הגוש, הארכיטקטוני ולא כלום. כאן תנועת החיים כאילו נמוגה בפני הרקע הרופס של העולם, אורות מנצנצים באפלולית וחיי צללים מסתננים בעד האור! הצורה של פואימות אלו, אף במקומותיהן הדרמטיים, אינה עלילה, אלא שיח לירי; הוא עובר מן החוויה הסובייקטיבית אל המציאות ומסמן את הדמויות לא על ידי שרטוטי אופי, אלא על ידי הבדלי השיח של הניבים. כאן שינוי-גוון, הפלאה ופתאומיות של המלה — אמצעים מובהקים בבית-מלאכתו של פייכמן — ממלאים את תפקידם כראוי, אפילו ההבדלים המחשבתיים והרגשניים באותה הדמות גופא, כגון "יואב" או "שמשון", מוגשמים אצל אמן-הלשון הזה באותם האמצעים המוסיקליים-לשוניים, ובכך איפוא לא הגשמת הדמויות והרגשותיהן עיקר כאן, אלא קודם כל האטמוספירה, אווירם של החיים המנצנץ ביסוד הזהבה-נוהר, וכך אין לקבוע, אם האטמוספירה נוצרה לשם הדמויות או הדמויות לשם האטמוספירה, ואולם ב"רות" וב"שמשון" אתה מוצא מקומות שברשת-הארג שלהם העשויה חוטים דקים נלכד האור המלא, מקומות, המעידים, כי אטמוספירה זו אינה אלא נשמה.

פייכמן, הקפדן בחומר הלירי, נושא את כלי-הגביש הרוגן של הליריקה השקטה בחרדה רבה, מיסוד הזוכית חסר-הכובד של החרוץ הוא יודע להפיק את קשי השרטוט, כפסל זה מתוך חומר-השיש הכבד של האבן הצמודה לאדמה. אבל תמיד הוא ממזג את היסוד המוסיקלי ביסוד הפלאסטיקה השישית, משיב משהו מן האור והאוויר על הדברים, מכניס בהם משהו מן התנועה, שירת פייכמן, אם כי

אינה רבת-צדדים במוטיבים שלה ומעגלה הוא בעל קוטב מסוים, הרי כלולים בה חיי נפש לכל חליפותיהם. לטובי שיריו של פיכמן יש אטמוספירה, מרחב, אך גם טל החלום והעמל, שקידה זו, שקידה ללא ליאות, ששקד פיכמן על המלה הלירית במשך ששים שנה כמעט, כשהיא לעצמה ראויה להערצה. ועוד כנסות יומו שר ב"תפילת ערב" שלו:

אלי, מול צל גובר יזך כפלים
האור אשר טפחתי יום תמים,
ואל ירעד, כי תכה עין ערביט,
הנר יפרח בלב הדמדומים.

גם קטעי-הפרוזה הבלטריסטיים של פיכמן, אלה הכלולים ב"מראות קדומים" וב"ערוגות", בין "ספר המראות" ובין "קסמי דרך", הם בעצם שירים בפרוזה, דקים, ריחניים, מבושמים בבושם הלך-הרוח. אולם יש מהם המתקרבים לסוג הנובילה, אמנם נובילה מצומצמת, שאינה משוחררת לעולם מיסוד השירה, מעין דברי הפרוזה הקטנים של טורגנייב או של בודלייר.

ב. המבקר

מתווכחים לפעמים, אם הביקורת היא אמנות או מדע, ואין זה אלא ויכוח סרק, שכן השאלה אינה מגדר שאלה כלל. היא לא זה ולא זה, אף כי היא מחוייבת בסגולות שניהם גם יחד; היא דבר בפני עצמו, נובעת בכוח עצמה ממבועה היא. אכן, המבקר הגדול מצוי רק לעתים רחוקות, שכן ריבוי הגוונים של התפקיד, שנועד לו, דורש את ריבוי הגוונים של הסגולות, לאחד את הקצוות המנוגדים. מכל מה שעצור בכל מלאכת-מחשבת ובכל אמן מן ההכרח שיהא בו בכל מבקר מושלם סימן, נטייה ונבט. ואולם אין לו להגשים בקרבו דבר בשלימות וללא שיור כאמן. תמיד עליו להיות האי גיסא ואידך גיסא. להיות שרוי בעצמו ובאחר. עליו לאחד בקרבו דברים שונים זה מזה, את המבט בשביל האינסופי ואת העורק בשביל הזמן, להיות מוכשר להרגיש את היחסיות של השעה, כאת המוחלט של העל-זמני. את העבר עליו לחוש במובן המעוצב ואולם את המתהווה עליו לצפות מראש בעין קסם. עליו להיות אמן, אך לא יתר על המידה; אכן, במידה שהוא יודע את תעלומות בית-המלאכה, את משבר היצירה, את יראת הכבוד של ההגשמה, למען יוכל לשוב ולהגשים את הספירה שלו, ספירת העיצוב, בצורה מושלמת, אבל יחד עם זה עליו להיות חסר את החדדדיות, את העקשנות, את ההסתגלות, הנשמעת כולה לדמיון, למען החירות העליונה של המשפט. עליו להתמכר כאותו האמן ועם זאת להיות שרוי בהשתנות תמידית, בדומה לשחקן, איש-הבמה, הנודד דרך עיצובו של אחר, פושט צורה ולובש צורה, ואף-על-פי-כן הריהו אישיות בתוקף ישותו המיוחדת במינה, בה הוא ממלא בנדודיו ובהשתנותו את הצורות המעוצבות, אך לא פחות מאשר לאמן עליו להיות דומה בספירה אחרת לאחיו ברוח, למלומד, לאגרון החרישי של העובדות, לאיש המחקר הקפדן, מוטל עליו לפעול בשני חושי-

בראשית של ההכרה בעת ובעונה אחת; עליו לדעת לבחון מתוך חוש דק מן הדק, ועם זאת להסביר את המוחש, להכיר ולדעת מתוך נסיון וידיעה, כדרך שאיש המדע כביכול מסביר את התופעות הסתומות של הטבע אשר רוח חיים בו. מבין מבקרים שכאלה, שיצירת הביקורת שלהם נתפתחה למלאכת-מחשבת, לסוג אמנות בפני עצמו, נראית עדיין דמותו של פיכמן האינטנסיבית ביותר. פיכמן, שנתגלה כליריקן צרוף בשירתו, נתגלה גם כאמן מובהק בביקורת ומרכז-הכובד שלו הוא בשני התחומים כאחד—בשירה ובביקורת. יחד עם התפתחות שירתו שיכלל את הביקורת שיכלול בלתי-פוסק והעלה אותה לדרגת אמנות ואת עצמו — לאוטוריטיטה. הביקורת לא היתה לו בת-לוואי לשירה, אלא דבר של קבע; מכל היסודות, מתוך מאבק בלתי-פוסק, התמדה וזיקוק נתפתח כאן סוג שבקווי היסודיים הוא עדיין עשוי לשמש דוגמה ומופת: המסה האמנותית, המתעלה מן המאמר לעת מצוא. מצורך השעה, הסקירות השכיחות, לצורה מתמדת, לדמות פיוטית, הערכה כערך עצמי, ביקורת כאמנות. להתגבר על הגורם המקרי ולהעלותו מתוך השקפה מקפת, דבר זה היה תחילה רק נחלת האמנות הצרופה; אל היצירה המעצבת נצטרף סוג קרוב סוג ההבחנה, הביקורת, ונעשתה דומה בעצמה לנושא שלה, מלאכת-המחשבת, על ידי יראת-הכבוד בפני הצורה, ההתעגלות והמתכונת; המאמר האמנותי, המחקר הארכיטקטוני המשורטט, המסה, קיצורו של דבר, יצירת אמן בדומה ליצירה המבוקרת.

סגולה זו, סגולת האמן, היא אשר גרמה לו לפיכמן, שמן הנמנע לו להתבונן בשום דבר התבוננות חיצונית. הוא חותר לתוך פנימיותה של כל תנועה, של כל זרם, חתירה עמוקה כל כך, עד כי הוא נסחף אחריהם כולו. ספרי הביקורת של פיכמן הם "אלופי ההשכלה", "אמת הבנין", "שירת ביאליק", "רוחות מנגנות", "בני דור" וספר המדות, "בבית היוצר". אתעכב בעיקר על "בני דור", לא מפני שהוא ספרו המעולה ביותר. מבחינת העמקות עולים עליו כמה וכמה פרקים שב"אמת הבנין", ב"רוחות מנגנות" וב"שירת ביאליק". אולם זהו ספרו האינטימי ביותר, הנלכב ביותר, בגלל היותו עוסק ביוצרים בני דורו ובני גילו כמעט, והריהו מגלה אליהם קרבה נפשית יתירה. כשהוא כותב על ברנר, למשל, הוא נעשה ריאליסטן ולא מתאר חיצוני של הריאליזם גרידא; כשהוא כותב על גנסין הוא נעשה ליריקן. על ידי התמכרות זו, על ידי תשוקת ההשתתפות מגיע המבקר לנקודה העיקרית היוצרת, למקור-בראשית של כל תנועה וכל זרם. רבי-ערך ביצירתו של כל אמן הוא לו היסוד האישי. ברנר, שופמן, גנסין וכו' — כל אחד יש לו הספירה שלו, או כלשונו של פיכמן: "קליטת הוויה דרך אספקלריה עצמית". שפע החוויה אשר לברנר, המחקר הפסיכולוגי הדק של שופמן בעל "תרבות העין", או התיאור העצמי התמים והמזוקק כאחד של גנסין וכדומה — את כל אלה מתאר פיכמן באמנות-סגנון, האמנות הממשית הבלתי-מפוקפקת שלו, בתרבות-לשון, שמקורה בעיצוב הומאני פנימי ובניתוח דק ביותר העוקב בעיקר אחרי תנועת הנפש. חופש זה, חופש המשורר, שומר על מסותיו של פיכמן מסימטריה מלאכותית אקאדמית, ויש אשר החשוב והבלתי-חשוב עומדים אצלו על דרגה אחת. אין דרכו להבליט

דברים הבלטה יתירה, מתוך רצון לשמור על שיווי-המשקל של סגנונו. פיכמן, כשעבר לביקורת, שינה רק את סוג היצירה, אבל לא נטש את השירה עצמה. היא נשארה בשבילו גם בסוג יצירה זה המקור הקרקעי ששיווה חיות ורעננות לרשימותיו הביקורתיות ויהא הנושא אשר יהא. אין דרכו לנתח את היצירה ניתוח קפדני, מדוקדק, אלא לגלות את היוצר. הוא מבין, כי מאחרי הכתב מסתתר אדם, הוויות נשמת האדם. וכך הספר „בני דור“, עם כל האקלימים השונים, הכלולים בו, נושם בכל זאת אקלים אחד, אקלימו של פיכמן.

המאמרים רצופים אפוריזמים. הערות דקות וקולעות, שיש בהם לפעמים משום חיפוש המוטיבים העיקריים של אותו יוצר. על ברנר: „כל חוקי האמנות החמורים לא היו שקולים בעיניו כנשימה טבעית אחת של קול האדם הדובר“; על שופמן: „שופמן כנובליסטן מרוכז תמיד בקטע הוויה, השקול כנגד הוויה גדושה“; על גנסין: „שירה זו, הנטויה כלפי פנים, מחייבת קרבה רבה, הקשבה רבה, ממושכת“; על ברקוביץ: „התפיסה החדשה, האינטנסיבית, ההשתתפות בחיי אדם, הרחמים הגדולים ביחד עם ההתאכזרות לכל מה שעומד בניוונו ובהתנוונותו“; על דבורה בארון: „ראיה זו מאיזה מרחק אופיינית לה כאשה ואופיינית כמשוררת הנאבקת עם הקליפה“; על ברש: „לא ראייה נאטוראליסטית, החרדה לאבד טיפה אחת, כי אם מיצוי יקר-העולם, מציאותו הנצחית. גם בהווי המפורז והמפורד“. אין פיכמן מבקר סוציולוג ואיננו מחפש את הספרות בתוך התפתחות התרבות הכללית. הוא מבקר של הטעם הטוב, היודע לבור את הקינרס מבין העלים, אך הנטייה המוסרית שולטת כאן מבלי משים. ואולם אין פירושו של דבר, כי ידרוש כוונות מוסריות מהאמנות, שכן האמנות הגרועה היא היא האמנות הבלתי-מוסרית. פיכמן הוא משורר, לא רק משום שגם דברי ביקורת עלולים להיות שירה, כי כזאת הם עלולים להיות מבחינה רחוקה, בלתי-ממשית ומטושטשת, כנאומים, אגרות וכיוצא באלה. הוא אמן, משום שהוא נושא בקרבו תמיד מיתרים דרוכים, שלפיהם הוא בוחן את כל יצירה ויצירה ויוצק את בחינותיו בצורה מושלמת. הביקורת, במובנה של סגולת אדם לשחרר את עצמו מן הצימצום הנטוע בו בדרך הטבע בעזרת מחקר רחב ורב צדדי של יצירות אחרים, המעוררות מידות רחבות ורבצדדיות, היא התכונה שבה הצטיינו כל המבקרים הגדולים ובכללם יעקב פיכמן.

איִן וְנוֹפוֹ

(על יעקב פיכמן ז"ל, הסופר והאדם)

מאת יצחק עברי

כאילן עבות-גזע ורב-פירות היה יעקב פיכמן, ופירותיו שופעי פרי וברוכי צל. זקן אך לא שבע ימים נפטר מן העולם. כמה מעגלות חיים עבר וכמה תקופות ספרות חדשות ושוונות ראה, ובכולן הרגיש את עצמו בן-בית; בכולן היה נטוע ומושרש, כאחד מן החבורה, כחלק בלתי נפרד מן הנוף הכללי, כעץ שתול. לא יוצא דופן ולא ענף תלוש כי אם חלק מן השירה המעולה ומן היצירה המסאית הספרותית-ביקורתית החיה שבדור; חלק בלתי נפרד מן הטבע החי ומן הנוף החי. הוא, שנוגד על אדמת בסרביה הרווה, היה מראשוני הבאים בברית הנוף הארץ-ישראלי הסלעי והצחיח. הוא, שגדל בבית מדרשו של ביאליק, מצא לשון משותפת עם משוררי דור הבאים אחריו, ואפילו עם דור אשר לא ידע את ביאליק ידיעה ראשונה. הוא, שגרס אסכולות שונות — אסכולת אודיסה, אסכולת וארשה, אסכולת המשמרת הצעירה וכו' — שיתף עצמו בכולן ואזניו היו כרויות לשמוע ולקלוט את קולות כולן ולהבחין הבחנה דקה בין כל הקולות.

לא משום סתגלנות עשה כן, ולא משום הרצון להיות "מודרני" בכל עת. אלא משום כושר ההתחדשות שבו, ומשום רעננות הלב, ההולם בקצב החיים והטבע עד לגיל הזקנה המופלגת. כי ברית היתה כרותה בינו ובין השירה, בינו ובין הטבע. השירה והטבע נתמזגו אצלו ללא הפרד והיו לחוויה אחת. שמשמעותה היתה: חיים של יופי, חיים בספירה האסתטית הטהורה. ולא רק בשמות ספרי שיריו נתמזגו — "גבעולים", "ימי שמש", "צללים על שדות", "פאת שדה" — אלא גם בעצם תוכנם ומהותם. השירה והטבע נצטרפו אצלו יחדיו למראות של יופי, שבלעדיהם אין החיים קרויים חיים. אכן, הליריקן והאסתטיקן שבו היו כרוכים ודבוקים יחד ללא היפרד, כאשר היו אצל מעטים בשירתנו. לגבי דידו — אין מראות בלי יופי ואין יופי בלי מראות, כשם שאין תוכן בלי סגנון ואין סגנון בלי תוכן. כדרך שהעיר לי בשיחה חרישית של גילוי נשמה:

"דע לך, שאין דבר כזה כמו סגנון בלי כשרון; אין דבר כזה כמו סגנון

המהלך ערטילאי; אם סגנון כאן — הכל כאן!"

כל אימת שיעקב פיכמן מצא כשרון בדרכו — לא ביקש חשבונות רבים. היו שטעו בו וחשבוהו למקל, לנוטה-להכשיר ולוותרן. ולא היא! על גופי עניינים לא ויתר ולטעם הטוב לא חטא מעודו.

"דא עקא — אמר לי פעם — שעם קריאת הספר הרע זכורות לך השורות

הטובות המעטות, ואילו עם קריאת הספר הטוב נתקעות בזכרונוך השורות הרעות

המעטות..."

אך הוא, את הטוב חיפשה עיניו ואת היפה — «קאלוס קאגאטוס», כיוונים הקדמונים. לא רק משום שהיתה לו עין טובה, אלא גם משום שהיו לו חושים בריאים, חושי איש האדמה ואיש הטבע, המקבל ללא ערעור וקובלנה את ריבוי הצורות שבטבע, את השונה ואת הפגום והלקוי יחד עם הנאה והשלם, את הדממה ואת הסער, האור ואת הצל. לא וותרנות או סלחנות, או רכות יתרה, היתה כאן אלא הבנה שמרוב תבונה; לא ויתור על תביעות ועל דרישות אסתטיות ופיוטיות, כי אם קבלת הדין, דין הרשות העליונה של הבריאה, שאין עליה עוררין.

מבקר שאינו אומר אלא דברי שירות ותשבחות — מה שם נקרא לו? היו מתרעמים המקטרגים. מבקר שאינו יודע לזרוק מרה והוא מברך על ה"יש" ואינו מקלל על ה"אין" — כלום בקהל המבקרים ייחד כבודו? — תמהו זעומי הפנים. ולא נתקרה דעתם עד שעמדו והוציאו מכלל משפחת המבקרים ועשאוהו מעין "מסאי חפשי" סתם, בחינת "מאזין חפשי" במכללת הספרות, שאין דרך לימודו חובה אלא רשות, שכן הוא פטור מחובת הבחינות ומכל גורדין קשה, הואיל ואינו שואף לתעודת גמר ולתואר רשמי.

ואינו כן! — שהרי יעקב פיכמן היה אחראי בשיפוטו ממבקרים קשים רבים. ומימיו לא ויתר על עיקרי דברים ועל גופי הלכות פיוטיות ואסתטיות. בחרו אל האמיתי, המקורי והקיים שבכל יצירה, לא היה לנגד עיניו אלא הפלס הפיוטי והאסתטי שבו — כי משורר היה האיש בכל שורה של פרוזה ביקורתית שכתב. ואילו כמה ממבקריו, הרואים עצמם כמהדרין מן המהדרין בשדה הביקורת, נזכרות חריפות לשונם ורעל עוקצנותם, עצם כתיבתם אינה כתיבה.

אכן, לא בקטיגוריה ראה פיכמן את תפקידו כמבקר. אך בו בזמן — גם לא בסניגוריה עסק, כי אם בהבהרת הסתום ובגילוי האור הגנוז ובקירוב לבבות הקוראים אל היצירות, ואל מעשי יצירה בכלל. כמסאי ספרותי מעודן ובעל טעם טוב, בעל חוש אינסטינקטיבי לגילוי ערכים ומראות, ולחישוף היופי הגנוז, היה עיקר כוחו בזה שעלה והעלה את קוראיו עמו; פתח אשנבים לנשמת היוצר היחיד, שנעשו כפיתחו של אולם להבנת רוח היצירה בכלל. הוא ידע, כי את החידה האחרונה והסופית של היוצר, את עצם סוד היצירה, אין לפענח, ואת רזי הכשרונות אין למיין לסוגיהם ולהדביק להם תווים. מה טעם איפוא לעסוק בנסתרות אין חקר?

«צא וראה — סח לי פעם, בחיך דק על שפתיו — אברהם מאפו זה, בחייו הפרטיים רחוק היה מלהיות פיקח, אבל איזה משורר גדול היה! שוב קרא את «אהבת ציון» ולא תחדל מלהשתאות»... אכן, מי ידע את דרך הרוח ואת פלא היצירה? —

אפשר שמשום כך ומשום תכונות היסוד האלה שבו ראה פיכמן את עצמו ואת עיקר עשייתו בתחום השירה דווקא ולא בתחום הביקורת. הוא, שחיבר ספרי ביקורת, מאמרים ומסות מקיפות, מבואות ופתיחות והקדמות מאירות עיניים ליצירות גדולי ספרותנו החדשה מימי ראשית תקופת ההשכלה ועד אחרוני תקופת אודיסה ווארשה — לא ראה את פרי רוחו זה כתפקיד עיקרי בחייו אלא

כתפקיד-לואי. ביסודו נשאר ליריקן גם במסותיו הביקורתיות. אפילו שם מדורו הקבוע בעתון היומי בא ללמד: "פרקי שירה ופרוזה" היינו; אם שירה כאן — הכל כאן! השירה מונחת ביסוד הכל והיא קודמת לכל. אולם, לכשתרצה, גם פרקי הפרוזה המעורבים בשירה זו אינם מין בשאינו מינו, אלא — פרקי שירה בפרוזה.

נניח איפוא להגדרות ונשוב אל יעקב פיכמן הליריקן, האסתטי המובהק ואיש הטבע הנאמן. אמרו עליו, על יעקב פיכמן, שאימפרסיוניסטן הוא בשירתו, ויש מן האמת באמירה זו, לא כל כך במובן השירי כי אם במובן הציורי המצומצם של המושג אימפרסיוניזם. אמרו עליו, שאוהב-חיים היה, והיא מידה שאינה מצוייה במידה גדושה אצל רוב סופרים ומשוררים מאחינו בני ישראל. אולם, צא וראה, שדוק של עצבות פרוש על שמחת חיים שלו, ויש שאף צעיף של יגונים פרוש עליה. באהוב עליו מכל ספרי שירתו — אף זה עניין לדורשי רשומות ורשמים — ב"פאת שדה", יצווה בפתיחה לאשר יקום אחריו, לבן, אשר "לי ידמה ולא יהיה כמוני", וירמוז על החולף והחדר-פעמי כאחד בבריאה וביחיד, בטבע ובאדם. פקוחה עינו לראות את גודל האכזריות שבגזר דינו של הטבע המצמיח פרחים עלי קברות, ופקוחה עינו לראות את הטראגי והמאכזב שבדור-מעבר. בפואימה "יואב" יאמר המצביא לדוד: "דור מנחיל אינו נוחל. הבאים אחרינו הם הזוכים, בשגם הם היורשים". ובשירו "עטרת ים" יאמר בשעה של סילוק שכינה:

"והגן לא נשם חדוה, ועלה לא לאט עמי,

ושכחוני מראות יומי;

וקראתי לדמות חביבה, ולא נענתה לדמעי..."

הזהו יעקב פיכמן האופטימיסטן ואוהב החיים, אשר כאביו היה "איש ערבה, רחב גרם וחסון" ("בית על הריאוט")? הוזהו יעקב פיכמן איש האדמה, השש לקראת מראות יומו בפאת שדהו? ... כאביו, איש הצאן, "מאור פנים חונן בשעת רצון, אכן משהו עצוב דמו הנליים" (שם). אכן משהו עצוב דמו העלים! ויותר מזה: יגון, יגון קודר האפיל לעתים על עיני היוצר. באחרית ימיו לא יקסמו לו עוד זכרי אהבה וקסמי טבע כי על סף חידלונו של הפרט אין תנחומים גם בחיק הטבע, גם בזכרי אהבה, אך גם לעת סילוק שכינה לא יזעק המשורר זעקה גדולה ומרה, כי לא בסערה דרכו ולא ברעם יתגעש. צלול מעיין שירתו וקולו חשאי ומדוד.

אמנם מהרעה לא התעלם משחר ימיו, ולא מרוב טובה חזה טובות, כי תלאות רבות ראה: בפרעות קישינוב ראו עיניו לפני חמישים ושלוש שנים! ומאז ועד שואת ישראל באירופה ומלחמת ישראל על עצמאותו — לא חדל מלראות ברעה אשר מצאה את עמו, אך גם בדברו על השואה, לא יזעק זעקה גדולה ומרה ולא ישאג כארי, כי אם את המראות האבודים של העבר יצייר. בפואימה "חנה סגש" הוא רוצה לשיר את חייה, ו"לא לשאת קינה, ולא לדמוע, כי אם לשיר שמשך ברנן רם..." ובדברו על ימי ילדותה, ישיר: "כלך מוארת עדנת ילדות, יגון של

משוררת, אשר יקדים לפרוח בלבבות הבודדים." כאן אחד המפתחות לעצבות המשורר, ועוד הסבר אחד לו: דוקא משום שהוא שתול בנוף ומעורה בטבע, עד היותו חלק מנוף זה, חלק רוגע וכמעט דומם בתוכו; והיא בדידות המשורר ויגונו, ועצבות האדם בנוף.

הנוף הארץ־ישראלי שימש לו מבחן ומבחנה כאחד! ביד עמלים במאמץ נפשי עצום פיענח את מסתרי הנוף הקדוש, עד שידע לקרוא בו כבספר הפתוח ועד שידע להתמזג בו, כאשר ידע להתמזג בנופים קודמים, למן נופי שדמות בסאראביה הדשנות ועד נופי הפואימות התנ"כיות בארץ האבות ונופי הארץ המתחדשת תחת כפות רגליהם של בניה־בוניה. ככל צייר, שראשית גידולו בנופים אחרים ובאור שמש אחר, היה צריך התגברות עצומה, הסתגלות רבה לאור ולשמש הארץ־ישראליים וברירה מתאימה של צבעים למכחולו. מתוך נסיונו הקשה הזה יצא כמנצח, ובכדי קבל (ב"אשר יקום אחריי"):

„אני הוצגתי ריק, לבי אחר

„לנטוע לאהב, וכה פזרתי

„את אביבי בחשטולי נכר.

„ויום יפנה, ושירי טרם שרתי.”

עדים כיום קוראיו הרבים, נער וגם זקן, אשר יעקב פיכמן היה להם לעינים בנופי הארץ כי המשורר „לא הוצג ריק”, וכי „מראות יומו” לא יישכחו מלב הבאים אחריו.

גנכיר עוד תכונה אחת מופלאה שבו: איש־שיחה נפלא ואיש־הקשבה נדיר היה. בערבי שבתות, בשבתו בחבורת סופרים באחד מבתי הקפה התל אביביים (בתי קפה אלה שימשו בבקרים סדנאות לשירתו) היה יודע להעיר ולהאיר דברים בעין טובה ובמבט חודר — מתוך רצון שלא להכאיב לשום אדם, אך גם מתוך כוונה שלא לטשטש את הטעון אמירה. כשם שידע להעניק מטובו בשדה הספרות והכתיבה, ומנסיון חייו רבי התמורות, כן ידע להטות אוזן ולהקשיב לטענת הוולת, לתפוס את זווית־הראות השונה ולתהות על נקודת־הכובד האחרת, הזרה אך ראויה להיות מודגשת. כי האמן האמין יעקב פיכמן בכל לב בייחודה של גפש ובחירות הפרט ובחופש היצירה, „האמנות — אומר הוא — היא כוח אישי, התפרצות סתומה, ותנאי הכרחי לה — החירות הגמורה”. בדורנו אנו מתמעטים והולכים המאמינים באמת פשוטה זו ובכל אותן החירויות של האדם ושל האמן־היוצר כאחד. אך יעקב פיכמן לא היה בן דור אחד, אלא בן דורות רבים. ולא גיל הגבורות שלו גרם אלא גופו של אילן גרם. על גופו המצל של אילן־שירה זה שנעקר מתוכנו — ידוה הלב.

יום ליום

(תמונת-הווי ממדינת ישראל)

מאת מרדכי עובדיהו

טרגדיה של "יורדת"

סח לי ידידי, איש מעורה בציבור במדינת ישראל ועסקן ציוני ותיק בגולה בימים עברו:

לביתי סר אדם, מגולי פולין ורוסיה המועצתית, וגולל לפני צרת אשתו וביתו, והיא טרגדיה של "יורדת", שיצאה לבקש לה "אושר" במדינת קולומבוס, והרי סיפור האיש בלשונו.

לאחר התלאות שעברו עלינו בימי השואה הנאצית, ואחרי הסבל והצרות במחנות הפליטים ברוסיה, לא היתה קלה הקליטה בארץ-אבות, שבה מצאנו לבסוף מקלט.

התפרנסתי בדוחק עם אשתי וילדתי אי-שם ביהודה. במרוצת הזמן התכתבה אשתי עם אחותה שבאמריקה ושפכה לפניה את מר-לבה על קשי מצבנו. שוב ושוב שידלה אותה האחות כי תעזוב את הארץ ותיטיב את מזלה באמריקה. "בואי אלינו — ותחיי פה כמונו, וייטב לך" — כך ומדומה לכך כתבה אליה, אף שנתה ושילשה.

הרבה מאד הססנו בצעד הזה, אך הדוחק מזה והפיתוי מזה, עשו את שלהם, ומשנתקבלו הניירות הדרושים — יצאה אשתי עם הילדה לאמריקה. והנה — למן המכתב הראשון ועד היום, בוקעת האכזבה המרה. בימים הראשונים נתקבלו האורחות בחביבות ובתקרבות, כנהוג, ואילו ביום השלישי קמה האחות, המתקיימת בעצמה לא ברווחה, ואמרה לאשתי: — עכשיו עליך לצאת לעבודה.

והעבודה — ב"שאפ", בית-מלאכה בשיטת ההזעה של "הסרט הנע", שבו עליה לתפור כל היום כפתורים או סרטים. משכרה הזעום עליה לדאוג למלון זול ולכלכלה בשבילה ובשביל הילדה.

והילדה — לבה נקרע בה מגעגועים לאם, המנותקת ממנה כל היום, ועוד יותר, — מגעגועים לבית, כאן בארץ, לאבא, לילדי השכונה, למשחקים העליונים בעברית ה"צברית"... האם החוזרת עייפה ורצוצה מעמל יומה, אין לה כוח אפילו לטפל בה.

מכל מכתביה בוקעת אלי זעקה אחת: — השיבנו אליך!
 ...עתה מתרוצץ אני בלי הרף ממוסד למוסד ומבקש כרטיס-אניה
 כדי להחזיר את אשתי ובתי הביתה. אך, לגודל דאבוני מתברר, כי אין
 דינם כדין עולים, אלא כדין "יורדים". מה אעשה עתה? לשם מה היתה
 הריצה לבקש "אוצרות" בנכר, בעוד שגם שם עמל ויגע, וכאן נעזבה חמימות
 של בית ומולדת? ...

חזרה מארץ ההריגה

לאחר עשרות שנות עבודה והשתרשות בארץ-אבות, חזר הרופא הותיק
 מסידור עסקי משפחה בעיר הולדתו אשר בדרום-גרמניה.
 — זר ובודד התהלכתי בחוצות העיר בה ראיתי אור-עולם — מספר
 הוא לידידיו — העיר בה ביליתי שנות הילדות, והבחרות, היפות בחיי אנוש.
 מן הקהילה היהודית הענפה לא נותר כמעט שריד לפליטה. רק אצל
 שלושה ממכרי הנוצרים יכולתי לבקר בלב בטוח, כי ידם לא היתה בזוועה.
 שנים מהם — אנשי-עמל, פשוטי-עם, התופרת והסנדלר לבני ביתי מדור
 דור, והאחד — ראש השרים במדינת הדרום, ששימשתי רופא ילדיו, הוא
 גם שגילה עוז-נפש בהשתולל ההיטלראים. בלי מורך נתן מחסה לבתי
 הקטנה, שנשארה בביתו זמן-מה לאחר שנמלטנו ארצה, והוא גם שדאג
 לסידור נסיעתה אלינו.

ידידיו הישרים קיבלונו בפנים כבושות ובעין דומעת, ואף-על-פי-כן,
 הכול מסביב היה זר וצר.

אפילו שדרות הגן העתיק, שעוררו כיסופי-ילדות, הילכו עלי זרות

ודכודך.

במקום הקהילה המשורשת לפנים, נתאחוזו כאן קומץ יהודים גרמנים,
 שרידים בודדים מקצווי ה"רייך". זרות נשם גם בית-הכנסת החדש, שהוקם
 על תילו של בית-הכנסת הישן, שנותץ בידי קלגסי "צלב-הקרוס".
 רק במקום אחד הרגשתי את עצמי "כמו בבית של אז" — בבית-
 הקברות היהודי, שפרט לכמה מצבות בירכתי הגדר — לא פגעו בו ידי
 הפורעים.

כבין שרידים יקרים התהלכתי בין האבנים הקודרות מזוקן — עדים
 דוממים לקהילה קדושה וטהורה, שנטבחה בידי חיות-אדם.

הישראלית והכושית באמריקה.

ידידתי, עובדת סוציאלית, שחזרה מהשתלמות באמריקה, סחה לי:
 — גם בשטח העבודה הסוציאלית ניתן לא מעט ללמוד בארץ רבת המימדים
 והאפשרויות. לפעמים נתקלתי כאן בבעיות המזכירות במקצת את "מיווג

הגלויות" שלנו, במתכונת כור-ההיתוך האמריקני, הקולט מהגרי שבעים ארצות ולאומים.

שיחה מעניינת היתה לי עם עובדת סוציאלית כושית. בין השאר סיפרה לי על מאמצי בני-גזעה לעלות בסולם התרבות המערבית ולהתמזג ככל האפשר עם בני החברה הלבנה.

"ככל שאנו שומרים על אורחות חיינו — הוסיפה — ככל שאנו שוק-דים על המשך מוסרתנו העתיקה, טיפוח תרבותנו ופיתוח אמנות הזמר, ה"ספיריטואלים" המקוריים, הרי למעשה, כל אם כושית משכלת, אין גדול מאשרה, כאשר היא מגלה, שהנולד הרך שלה, צבע עורו כהה פחות ושפתיו עבות פחות מאלה של הוריו-מולידיו"...

— נזכרתי — מסיימת ידידתי הישראלית — כי גם אנו היהודים המת-בוללים במקום הולדתנו בגרמניה, כל משאת נפשנו היתה להיות דומים ככל האפשר לבני העם השליט. כמה גאים היינו כאשר בחזותנו ובהליכותנו לא ניתן להבדיל בינינו לבין בני הגרמנים האריים הטהורים... רק הציונות היא שנטעה בנו את הכרת הכבוד העצמי ואת האמונה, כי אין לנו אוטו-אמנסיפציה וגאולה אמיתית, אלא ככל שנהיה קרובים יותר לעצמנו ולמקור מחצבנו. וזאת אנו יכולים להגשים רק פה, בארץ-מולדתנו, במדינת ישראל.

„נחת“ מאיליה ארנבורג

מאת יהושע גלבוץ

פרק מיוחד בתולדותיו של הקיבוץ היהודי בברית המועצות — שמו: איליה ארנבורג. זה לא כבר הוברר, כי הפרק הזה עוד לא תם ולא נחת: בפני שני ישראלים, שהשתתפו בפסטיבל-הנוער במוסקבה ושנתקבלו לשיחה אצל ארנבורג בביתו המהודר, הצהיר הסופר הרוסי-יהודי המהולל, כי היה מבקר בישראל, אלא שלנוכח „האווירה המלחמתית“ השוררת בה — הוא חושש לחייו שמא יירצת. רצה המקרה וחשש זה גילה ארנבורג דווקא ימים מספר לפני ה־12 באוגוסט, 1957, הוא יום השנה החמישי — לפי עדויות מרובות — להוצאתם־להורג של מספר מהסופרים היהודיים ש„בעלמו“ בברית-המועצות בשנים 1948-1952.

כאחד הראשי-המדברים בספרות הסובייטית זכה ארנבורג למין מעמד „שגריר גודד“ של התרבות הסובייטית. לקאריירה שלו סייעו, בלי ספק, כשרונותיו הספרותיים, עטו הפורה, השכלתו הרחבה, ידיעת לשונות, הבנה מרובה בספרויות אירופה ואמריקה, אך גם — ולא בשורה האחרונה — כושרו להחליף, כפעם בפעם, עורו, ללכת ב„ריתמה“, להסתגל בנקל לדרישות ולתנאים המשתנים, למלא רצונם של השליטים, „להריח“ את ה„קו“ ולהלבישו במלבושים „אינטלקטואליים“. ארנבורג הוא שם עולמי. יצירותיו (למעלה מ־50 ספרים) ידועות ונפוצות בכל ארצות התרבות, והוא עצמו סייר בכל היבשות. שנים מרובות, לפני המהפכה הבולשביסטית ואחריה, חי בפאריס והוא בן־בית בספרותה ובאמנותה של צרפת. בין הספרים שזיכיהו בפרסי־סטאלין: „נפילת פאריס“, על רקע תבוסתה של צרפת במלחמת-העולם השנייה.

אכן, הרבה ראה, שמע ולמד ארנבורג מאז נולד — בן למשפחת תעשיין מוסקבאי — בשנת 1891. אולם נראה, כי דבר אחד לא למד: כיצד לשמור בעקיבות על ה„אני“ שלו, על חוט־שדרה רוחני. הוא עשיר בכשרונות, ודל — באופי. מדבר גבוהה על כבוד אדם ועמים — יודע בעת הצורך לכוף קומתו, שוחה באוצרות-תרבות של העולם כולו — ויודע לזחול לפני שליטים. במחסנו שמורים חיצים סארקאסטיים ליריבי המשטר הסובייטי — ובזריזות אקרובאטית הוא מעמיד על עצמו שלחיות שממשלתו מפקידה בידיו.

נביא דוגמה מהעבר הלא־רחוק. בגמישותו הצליח ארנבורג להימלט מהשוט של „ז'דאנוביזם“, שבשנותיו האחרונות של סטאלין הצליף בלי רחם על הסופרים והאמנים שכונו „קוסמופוליטים“ ו„כורעי־ברך לפני המערב“. היד אפילו הורמה כבר עליו, שהרי במהותו הוא „קוסמופוליט“ יותר מאחרים: כל־כך הרבה

ינק מתרבות המערב — ונוסף על כך י ה ו ד י. ואמנם הרשת כבר היתה פרושה לרגליו, אך הוא הצליח להיחלץ.

כיצד אירע הדבר? אחרי המלחמה הופיע ספרו של ארנבורג „הסערה“ — אפופיאה גדולה המקיפה מאורעות המלחמה ברוסיה ובארצות אירופיות אחרות. כדרך הימים ההם נטפלו, באספת־סופרים במוסקבה, גם לספר הזה וגילו בו כל מיני מגמות פורמאליסטיות ודקאדנטיות מסוכנות. ארנבורג שמע במנוחה את הביקורת שנמתחה עליו, ומשקם להשיב — ציפו הנאספים לאפילוג הרגיל במקרים כאלה: שהנה יכה הסופר „על חטא“, יודה למפלגה שפקחה את עיניו ויבטיח לעקור את השגיאות ולתקן את עצמו. אולם לנוכחים באספה נכונה הפתעה: במקום דברי תשובה קרא ארנבורג מכתב מקורא אחד אליו, בכתב־שבחים לספרו „הסערה“. ואותו קורא לא היה אלא סטאלין בכבודו ובעצמו. לא קשה לשער איזו מבוכה הטיל ארנבורג על ה„מצליפים“: עיניהם חשכו...

כך השתריין ארנבורג נגד מבקריו בשמו הקדוש של סטאלין. אבל לאחר מותו של „אבי העמים“, משהחלו במוסקבה מנשבות רוחות חדשות — הריח אותן ארנבורג מן הראשונים והיה בין „שוברי־הלוחות“ הנלהבים ביותר. עד כדי כך הגיעו הדברים, שעד היום מכנים במערב את תהליכי ההקלות בברית־המועצות לפי שם ספרו של ארנבורג „הפשרת השלגים“. כי בספר זה, שהופיע ב־1954, כשה„אליל“ הגדול כבר היה דומם, חשף ארנבורג — מן הראשונים בספרות הסובייטית — את אוירת הפחד והטרור ששררה בימי סטאלין והשפילה את האדם הסובייטי, כשם שהנמיכה קומתה של הספרות והאמנות הסובייטיות.

ארנבורג איננו רק סופר ועיתונאי. הוא גם עסקן ציבורי. אבל לעניינים יהודים הקדיש זמנו ורוחו נדירות ביותר. יוצאת מכלל זה היתה תקופת המלחמה, שבה הביעו גם סופרים רוסיים אחרים (אם־כי במידה מועטה) את הזדעזועתם ממעשי הזוועה שהכובשים הנאצים ביצעו במיוחד ליהודים. ארנבורג שימש בתקופת המלחמה סופר של עתון הצבא האדום „קראסנאיא זוויעזדא“, ובכתבותיו מהחזית ומסיווריו בשטחים ששוחררו ע"י הצבא האדום תיאר בצער עמוק גם את החורבן היהודי שנתגלה לעיניו. הוא הזכיר בימים ההם את אמו חנה, וביכה כל חנה יהודית וילדיה שנרצחו ע"י הנאצים. מעטים מהסופרים והעיתונאים הסובייטים יכלו אז להשתוות עם ארנבורג בקריאה לנקמה בלי רחמים בגרמנים.

ארנבורג היה גם חבר בוועד היהודי האנטי־פאשיסטי כמוסקבה וחתירתו היתה מן הבולטות בכרוז של אותו ועד אל „האחים היהודים“ בעולם, שקרא לאימוץ כל הכוחות במערכה נגד אויב־הדמים הגדול של העם היהודי.

אין לפקפק, כי ששת מיליוני היהודים הטבוחים עינו את לבו של ארנבורג, הטרידו את מחשבותיו. גם לאחר המלחמה קרא לא לסלוח לגרמנים ולא לשכוח. ודומה היה, כי גם מה שמכונה „הגורל היהודי“ נגע ללבו ולמוחו. בספר „הסערה“ רמז על שותפות־גורל יהודית, שאינה תלויה בגבולות טריטוריאליים המפרידים בין בני העם בפזורים. הוא מתאר בספר את משפחת

אלפר, שענף אחד ממנה חי בקיוב הסובייטית וענף אחר בנה ביתו בצרפת, אך ירו של הכובש ההיטלריסטי זימנה לשני הענפים צרות דומות. יש מספרים, כי בימי המלחמה אימץ ארנבורג שני ילדי פליטים יהודיים.

אבל כל הביטויים הללו לרגשות יהודיים לא היו אצל ארנבורג אלא «אינטרמצו» קצר. הזדעזעות-המצפון היהודית נמוגה חיש מהר. ומשהגיעה השעה ל«קו» חדש במוסקבה כלפי ישראל, יהודים, ציונות ותרבות יהודית — שוב עבד ארנבורג את הקו של השלטונות ככל לבו ובכל נפשו; בהתלהבות ובקנאות העמיד לרשות הקו הזה את כשרונו.

קודם-כל נזכיר, כי בתום המלחמה עסק ארנבורג בחיבור «ספר שחור» על מעשי-ההשמדה הבראבראיים של הנאצים כלפי היהודים. אבל ספר זה לא הגיע לדפוס. כבר בשנת 1946 ספג ארנבורג מנת-מוסר מאת הפובליציסט-הפילוסוף הסובייטי אלכסנדרוב, שהאשים אותו בהפרזה ברגשות הנקמה כלפי הגרמנים. לא היה ספק כי מנת-מוסר זו הוגשה לסופר הרוסי-יהודי לפי רמז מגבוה. ואכן, פליאה היא, כי ביחס לעם הגרמני, שהעמיד מתוכו את המרצחים הנאציים, לא ידע ארנבורג המפוכח לרסן עצמו ברגע הנכון. הגרמנים השנואים כבר היו נושא לחנופה וללטיפות, ואילו ארנבורג עוד הוסיף לקונן ולזעום. אבל היות שהוא עצמו לא תפס את התמורה שהתחוללה באווירה ובקו המדיני — באו השלטונות והזכירו לו את המצב החדש.

פרק-זמן מסויים החריש ארנבורג, אך עד מהרה החזיר לעצמו את «שיווי-המשקל». ומאו מתחיל בפרק היהודי שלו — המדרון הגדול. הוא קנה מחדש עולמו בהשתתפות אקטיבית במסע האנטי-ישראל והאנטי-יהודי.

ארבעה חדשים, לערך, לאחר יסוד מדינת ישראל נטל ארנבורג על עצמו את התפקיד להבאיש ריחה של המדינה הצעירה מבחינה «פרוגראמטית». מאמר ב«פראודזה» מה-21 בספטמבר 1948, נועד, כנראה, לשמש משקל-נגד להתלהבות שאחזה ביהודי ברית-המועצות עם תקומת ישראל וכן נועד להזהירם. היה זה גם מהאותות הראשונים לסיומו של ה«פלירט» הקצר בין מוסקבה לישראל. ראשית הפריך ארנבורג באותו מאמר את הרעיון על קיום עם-עולם יהודי מאוחד, שנית הגדיר את הציונות כתנועה ריאקציונית-מיסטית, וכתנועה הציונית כן ישראל, שבראשה אינם עומדים נציגי העובדים... וכמובן, הוא הוסיף כי בברית-המועצות נהנים היהודים מחופש ומשוויון-זכויות מלא — ורק בה טמונה הישועה לעם היהודי.

דווקא ארנבורג נטל על עצמו את התפקיד להעליב את הגברת גולדה מאירסון, השגריר הישראלי הראשון במוסקבה, על שאשה יהודית שמוצאה מרוסיה מדברת אנגלית...

את הגילויים המחפירים ביותר ב«פרק היהודי» של ארנבורג אנו מוצאים בהתנהגותו בקשר לעקירת התרבות היהודית בברית-המועצות ולהשמדת נושאה. האיש, שבזמן המלחמה ולאחריה תעה בעיירות אוקראינה ושמע שם,

כדבריו, את פעמי הבעל-שם-טוב וצלילי חיים נחמן ביאליק שראה שם בעיני רוחו, כעדותו, את חיובו של שלום-עליכם — האיש הזה עצמו יצא לאחר-מכן מעורו, כדי להדגיש כי אין לו כל זיקה לתרבות יהודית.

אבל בו בזמן הופקדה, כנראה בידי ארנבורג בעל-הנסיון השליחות להרגיע במקצת את דעת-הקהל היהודית בעולם, שביקשה להיוודע משהו על גורל הסופרים היהודיים שנעלמו ברוסיה. לא קל היה לארנבורג להיפטר מ„טורדנים“ יהודיים ומסתם-עתונאים בשעת סיוריו בארצות תבל. הומטרו עליו שאלות — והוא ידע להשיב. התשובות היו לרוב חמקניות. כך, למשל, הצהיר בלונדון, בשנת 1950, כי קיימת במוסקבה תכנית להוציא שבועון או ירחון באידיש ל„יהודים המעוניינים“. כן סיפר, כי במקומות בהם מרוכזים עוד המוני יהודים — עוד קיימים בתי-ספר יהודיים, תיאטרון יהודי וכיזא באלה.

אבל מהצד ה„עקרוני“ הסביר ארנבורג לא אחת, כי התרבות היהודית בברית המועצות גוועה מאליה. לפי פירושו הושמד בזמן המלחמה הדור היהודי דובר-אידיש. היהודים שוב אינם מרוכזים בחלקים מסוימים של רוסיה, אלא שתפקידן היה לטהר את שרץ ההשמדה של התרבות היהודית והסופרים היהודיים. מפוזרים בכל רחבי הארץ הגדולה. בקיצור — כל אותן ה„הוכחות“ הידועות, מאלף הוא, כי פעמים אחדות הודיע ארנבורג, שהוא בכלל לא הכיר את הסופרים ברגלסון, מארקיש ופפר שנרצחו, ואפילו בתקופת „הפשרת השלגים“ השתדל להימנע מפגישות עם נציגים יהודיים בארצות שבהן ביקר. בהיותו בפאריס ב-1954, כדי למסור את פרס-סטאלין לחבר הפארלמנט הצרפתי פייר קוט, לא הצליחו אפילו עתונאים יהודיים לגלות את מקום התאכסנותו. כשנתעכב בארגנטינה (בדרכו מצ'ילי, שם מסר את פרס-סטאלין למשורר פאבלו נארודה) פורסם מכתב גלוי אל ארנבורג (בעתון הבלתי תלוי „קלארין“) מאת קבוצת סופרים יהודיים, שניסו להציל מפי „השגריר הנודד“ של התרבות הסובייטית איזושהיא ידיעה בדבר גורל חבריהם-לעט שנעלמו ברוסיה. אך המכתב הגלוי לא זכה לתשובה. ובשנת 1955, כשארנבורג שהה בז'נבה בעת ועידת ה„גדולים“, „גילה“ כי הוא בכלל אינו יודע אידיש. באותה הזדמנות חזר והצהיר, כי היהודים הסובייטים צריכים להיות והינם חלק מהעם הרוסי. הוא אף לא שכח להוסיף, כי עצמאותה של ישראל אינה אלא מדומה, שאינה אלא מכשיר בידי מעצמות האימפריאליסטיות והיא מקור הסכסוכים במזרח התיכון.

כזה ה„כבוד“ וכזאת ה„נחת“, שהסופר הרוסי ממוצא יהודי איליה ארנבורג מעניק לעם היהודי.

יוֹד אֵי קָה

מאת אב"א אחימאיר

מלחמות אחים באומה שלנו

נעמוד על רגל אחת על הפולמוסים הגדולים שקרו בהיסטוריה הלאומית שלנו מאז החורבן השני.

במשך כל תקופת התנאים התנהל פולמוס בין הנשיא לבין הסנהדרין, בין בית הלל לבין בית שמאי, כלומר החכמים, «וההלכה כבית הלל». היה זה פולמוס בין השלטון היחיד של הנשיא לבין הפרלמנטריות, אם נרצה לתפוס לשון מודרנית. בימי הגדול שבתנאים והאחרון בזמן ביניהם, בימי רבי יהודה הנשיא, הסתיים הפולמוס בנצחון הנשיא על הסנהדרין, וקדמו לנצחון זה פולמוס רבי אליעזר בן הורקנוס והחרמתו; פולמוס יהושע בן חנניה ורבן גמליאל השני דיבנה; פולמוס רבי מאיר. «בית הלל», כלומר הנשיא נצח מפני שהיה «רוף שלום», כלומר הנשיא ניהל מדיניות נוחה לשלטון הרומאי. את השיטה יסד רבי יוחנן בן זכאי, שהסתפק ב«יבנה וחכמיה»...

בתקופת הגאונים התנהל פולמוס בין הגאונים לבין ראש הגולה. סעדיה גאון נצח לא רק את הקראים, אלא גם את ראשי הגולה, בחשבון האחרון, הגאונות נצחה את ראש הגולה בשל אותה סיבה שבגללה ניצח הנשיא מבית הלל את הסנהדרין, את החכמים. בית הלל קיבל את עולה של רומי. הגאונות קיבלה את עולה של פרס ואח"כ של הכליפיות. ראש הגולה ניסה לפרק עול זה.

פולמוס גדול התלקח בראשית הישוב האנדלוזי והקשור בשמותיהם של דונש בן לברט ונחום בן סרוק. האם אין לראות בפולמוס זה את העמידה בפני הקראיות לבל תחדור למרכזים החדשים שבאירופה?

הפולמוס הגדול הקשור מסביב לרמב"ם. בפולמוס זה נצחו שני בעלי-ברית; ההלכה והח"ן את הפילוסופיה. נצחון זה קשור בפולמוס שהתנהל בעולם הנוצרי בדרום צרפת של אז, בין הקתוליות לבין הקאטאריות. לכאורה הסתיים פולמוס זה בפשרה. הרמב"ם לא נדחק מהיהדות המסורתית ולא נשכח, כשם שנדחקו ונישכחו ידידיה האלכסנדרוני, הרלב"ג, שפינוזה. אבל לאחר הפולמוס מסביב לכתבי הרמב"ם, השתרר ביהדות שלטון ההלכה והח"ן במשך מאות בשנים, עד «ההשכלה» של סוף המאה הי"ח.

התנועה המשיחית הקשורה בשמותיהם של דוד ראובני ושלמה מולכו לא השאירה שרשים עמוקים ביהדות ולא עוררה פולמוס חריף. אבל עברו כמאה וחמישים שנה והמשיחיות של שבת-צבי זיעזעה את האומה. אפשר להגיד שמס-

ביב לש"צ נסערה האומה במשך מאה שנה. הפולמוס מסביב לש"צ עצמו ואח"כ השילוחים, התולדות שלו: פולמוס הרמח"ל, פולמוס יעקב פראנק, פולמוס עמדן-אייבשיץ, ובאחרונה פולמוס "המתנגדים" והחסידים. מכל אלה שני הפולמוסים האחרונים הסתיימו בהסכם של שתיקה. קם מתנגד חדש ליהדות ההלכה, קמה "ההשכלה".

אפשר רבות לדון על הפולמוסים בתוככי האומה שלנו במאת השנים האחרונה: הפולמוס בין החסידים בינם לבין עצמם (באוקריינה בין הסבא משפולה לבין נחמן מברצלב ועוד ועוד). הפולמוס מסביב ל"השכלה". הפולמוס בין הסור-ציאלים לבין הציונות. פולמוס זה גרם בסופו של דבר לעקירת היהדות מהארצות הקומוניסטיות. פתחו יהודים (הבונד ואחריו היבסקציה) בעקירה של המסורת, הציונות והעברית וסיימו הגויים (סטלין, חרושצ'וב) בהוצאה להורג את הסופרים היבסקיים...

היה גם פולמוס בציונות. התחיל הדבר בפולמוס להלכה: בין חובבי-ציון לבין הציונות, בין הציונים המדיניים לבין הסינטיים. הצד השווה שבכל הפולמוסים האלה, שהסתום מרובה בהם על הגלוי. בקיצור: עוד רבה המלאכה בפני ההיסטוריונים שיבואו לפענח את ההיסטוריה הציונית הפנימית של האומה שלנו מאז חורבן בית שני עד עצם היום הזה. — יום הנחת היסוד לבית השלישי....

מנשקי השוט

מוזר הדבר: עמנו העריץ בדורות אחרונים עמים או תנועות ציבוריות. שבמשך הזמן עמדו לכלותינו. עמנו העריץ את "הדוד ישמעאל", כלומר את האיסלם. את "היקה" (העם הגרמני) ואת השמאליות. החיבה ל"דוד ישמעאל" מקורה בשנאה לנוצרות. זכרונות מסעי הצלב, האינקוויזיציה פיתחו פולחן האיסלם. ושכחו, מה עולל האיסלם בראשיתו לגלות ערב, מה עוללו האלמהידים באנדלוזיה. מתוך שינאה לרוסיה הצארית, התפתחה חיבה לטורקיה. ובטורקים ראו את ה"דוד ישמעאל". ועכשיו התנועה הפן-איסלמית יוזמת להשמיד אותנו.

הזוכרים אתם את הסיפור של שלום-עליכם, ה"אשכנזי"? בסיפור זה מבטא המספר הגדול שלנו את אהדת עמנו לעם הגרמני. אהדה זו מקורה אולי בקירבת השפה. יהודי מזרח אירופה יכלו להידבר איך שהוא עם הגרמנים באמצעות הז'ר-גון שבפיהם. היהודי היה מתבטל בפני הגרמני, בשעה שהתיחס בביטול ואף בבזו לשכניו הסלבים, שראה בהם "עם הדומה לחמור". האהדה של היהודים לגרמנים מצאה ביטוי גם בספרות. הזכרנו לעיל את שלום-עליכם. על נושא זה, של קירבה בין שני העמים, כתב הרמן כהן מחקר שלם: "דויטשום אונד יודנטום". בגרמנו-פיליות של היהודים, יש אולי לחפש את אחד המקורות ל"הצהרת בלפור" של אנגליה, שנמצאה במצב מלחמה קשה עם גרמניה...

הציבוריית היהודית, מתוך שפע של גרמנופיליות, לא רצתה לראות שה-

„אנטישמיות הרוחנית“ מקורה בגרמניה... עכשיו אנו יודעים, ב"ה שהאנטישמיות הרוחנית לא היתה ענין של הלכה בלבד... שכחנו, שמקור האנטישמיות המודרנית יש לחפש בלותר ובפרוטסטנטיות הלותרנית.

ובאחרונה: השמאליות, הסוציאליזם והפרוגרס בכללה, הציבוריות היהודית הביטה בשלילה על הקתוליות בתור הופעה של „ימי הביניים“ „החשוכים“. אבל בקרב איזה עמים חי עמנו בגלותו? בעיקר בקרב עמים קתוליים. עמנו התקיים בגלות במידה, שהעמים היו קלריקלים, ר"ל, כלומר נוצריים. האויבים הגדולים של עמנו בדור אחרון הן שתי התנועות האנטי-נוצריות: הנציונל-סוציאליזם הגזעי הגרמני והקומוניזם הרוסי. הראשון השמיד את הגוף והשני את הרוח. הראשון את היהודי, השני את היהדות. כל גדולי הסוציאליזם או שהיו אנטישמים (פורייה, בקונין, מרכס) או שראו פתרון היהודים בהתבוללות (כל תלמידי מרכס: טרוטסקי, פלכנוב, לנין).

אכן: עמנו אוהב את השוט.

בין „עליה“ ל„עליה“

כל גל של „שיבת ציון“ קשורה במלחמה בתוך „הישוב“, בין הישוב הקיים לבין העליה החדשה. „וישן מפני חדש תוציאו“, וניצחון העולים החדשים על האוכ" לסייה הקיימת. כל גל של „שיבת ציון“ נישא על רעיון חדש, המתקבל על ידי הישוב הקיים לאחר פולמוס קשה.

„ע ל י ה ה ר א ש ו נ ה “ (1881 - 1900) היתה עלית „חיבת ציון“. והיא נתקבלה בפנים נועמות על ידי „הישוב הישן“, שגרס „אל תדחקו את הקץ“. מרכז הישוב עבר מ„ירושלים העתיקה“ ל„יפו“ והמושבות. „העליה הראשונה“ מורכבה משני גלים. הגל הראשון היה של ראשית שנות השמונים. ההתישבות נערכה ע"י „הנדיב הידוע“, ובראשית שנות התשעים בא הגל השני, שפנה עורף לכספי הנדבות של הבארון. ואז נוסדו על בסיס של יזמה פרטית רחובות וחדרה. האידיולוג של התישבות זו היה אחד-העם והמגשים זאב טיומקיין. ולא נאריך בזה, כי אנו רק רומזים.

„העליה השנייה“ (1904—1914) היתה עליה תחת רושם הרבולוציה הרוסית של 1905. היא עמדה תחת רושם כישלון ההתישבות של הנדיב וכישלון המדיניות של הרצל. ונוסף לזה תחת רושם כישלון הרבולוציה של „השנה החמישית“. היא העלתה את הסוציאליזם ארצה. היא שללה את „הבועזים“, כלומר את „העליה הראשונה“. ופיסגת שלילתה יש לראות ביחסה לנילי במלחמה הראשונה. אנשי נילי היו הדור הראשון של „צברים“, בני „העליה הראשונה“.

„העליה השלישית“ (1919—1923) אינה אלה המשך של „העליה השנייה“, כשם שעלית 1891 היא המשך לעלית בילו (ראשית שנות השמונים). „העליה השלישית“ עמדה תחת רושם ניצחון הבולשביזם ברוסיה. העליה השלישית היתה הגורם לניצחון השמאליות בהסתדרות הציונים ובמדיניות ההתישבות. קמה „הקבוצה“. הוקמה ההסתדרות הסוציאליסטית.

תולדות "הישוב" בחמש-עשרה השנים, שקדמו למלחמה "השנייה" הן תולדות הניגודים בין שתי העליות האחרות "השנייה" ו"השלישית" לבין "העליה הרביעית" (1924—1927). זאת היא העליה של היוזמה הפרטית. הביטוי הציבורי שלה, הנמרץ ביותר, היתה התנועה הרביזיוניסטית. הניגודים בישוב החריפו ביותר עם רצח ד"ר חיים ארלוזורוב. "העליה הרביעית" נוצחה בשל "העליה החמישית" (1933—1939) "העליה החדשה", הגרמנית, בעלת בריתן של "השנייה והשלישית". עדיין לא ידוע, כיצד יתפתחו הענינים הפנימיים של "הישוב" לאחר קום המדינה. העליה ההמונית משרידי גלות אירופה ועלית גלות ארצות המזרח טרם מצאו את ביטוין הציבורי.

כזהו מצב-היחסים בין עליה לעליה בתקופה הציונית של הישוב, של שבעים וכמה השנים האחרונות.

אבל לפני קום "הישוב החדש" של חיבת-ציון והציונות המדינית, היו ניגודים חריפים בין "הישוב הישן" האשכנזי לבין הישוב, שקודם לו ואשר היה מורכב מספרדים. הישוב האשכנזי נוסד לפני למעלה מק"ן מאה שנה עם ראשית עליית "המתנגדים" משקלוב ועלית "החסידים", ובאחרונה העליה האונגרית ה"אשכנזים" כבר מצאו ישוב מורכב בעיקרו מ"ספרדים". והרב הראשי הספרדי הוכר על ידי הממשלה העותומנית כראש היהודים ונשא את התואר "ראשון לציון". פרק זה של תולדות הישוב, הסתום בו מרובה על הנגלה.

ומהווה והעבר הקרוב והלא רחוק, אל העבר הרחוק. בראשית "בית שני" היו הניגודים חריפים בין "שבי ציון", הם עולי בבל עם עזרא ונחמיה בראשם, לבין "עם הארץ" שלא יצא לגולה. נצחון עזרא ונחמיה מנהיגי "שבי הגולה" על "עם הארץ" גרם ליסוד היהדות.

ואותה התמונה במעמד יציאת מצרים. ארץ ישראל הגדולה היתה מאוכלסת ע"י עברים. כיבוש יהושע והשופטים היה נצחון העברים הדרומיים שחדרו לארץ מהמדבר על העברים הצפוניים ((ה"כנענים"-הפיניקיים), שנדחקו לשפת הים. העברים הדרומיים היו אנשי מדבר, רועי-צאן, בני "הבל". העברים הצפוניים היו עובדי אדמה, בני "קין", ממצאי הברזל, הנבל... העברים הדרומיים, "בני ישראל" היו חדורי השקפת העולם, הקשורה עם האבות, עם משה ועם הנביאים.

ומהתווה והעבר הרחוק, ננסה להציץ לעתיד, אנו תקווה לעתיד הקרוב. אנו מצפים לשתי עליות: העליה מרוסיה ומיתר הארצות הקומוניסטיות והעליה מארצות המערב עם אמריקה הצפונית בראשן. שתי עליות אלו עלולות לשנות את פני הישוב, את פני מדינת ישראל בכמות ועוד יותר באיכות. השלטון היהודי הן בהסתדרות הציונית והן במדינה היו מעונינים בעליה של דולרים יותר מכפי שהם היו מעונינים בעלית בעלי הדולרים. העליה מרוסיה עלולה להרחיב את גבולות המדינה עד שגבולותיה יעלו בד בבד עם הגבולות הגיאוגרפיים וההיסטוריים של הארץ. והעליה מהארצות הקפיטליסטיות עלולה לשים קץ למשטר ה"שנור" השורר במדינת היהודים...

באספקלריה זעירה

תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל

אלוהים בלבד, יכול ללכות נשמות גם בין נוער מודרני. — — — הנני רואה בהצלחה זו את אחד מהניצנים החשובים ביותר המעידים על היכולת הרוחנית הגלומה ביהדות אמריקה.

*

והנה נעקר מתוכנו גם יעקב פייכמן, משרידיו ומפרשיו של דור ביאליק, מגדולי השירה והביקורת העברית בימינו. אחרי מטנו שר נתן אלתרמן ("דבר", ו"א סיון):

„... ולאחר דמדומים בא הסוף, ונשרו מידך כלי מלאכתך. (כלי סופר ששבעו וגיעה — הדפים, הדיוטה והעט.) ועלה יום מואר וסואן. ועמנו, עם קהל מלוויד, צעדה, כנפרדת ממך, כרואה ואינה נראית, העברית היפה שכתבת. ידיה נשאו אחריך כתר שיר ופרחים אהדים, לסימן כי הגיע העת. — — — דאינוך עובר נתיבך בפסיעת המכתף המוכרת ועקבות צעדיך ברורים, והימב הרותים בדרכים. ליריקן בכל עצם תומו, וסבל נמוי-גב ורחב-גרם, — הנה כך נתמזגו בדמותך הפכים. לדמויות יוצאות-דופן — לא כן? — קל למצוא הגדרה ומסגרת, אבל דמות כשלך — דווקא היא מנפצת סגורים ערוכים.”

*

אחדים ממספרינו הצעירים פנו, כידוע, אל הרומאן ההיסטורי. פניה זו עוררה חילוקי דעות. המחייבים בירכו על זיקה זו אל עברה של האומה. ואילו השוללים רואים בכך בריחה מן ההווה. לדעתם מופנה זה מקורו לא בכוחו המושך של העבר אלא בכוחו הרוחה של ההווה. לעומתם קובע נפתלי נאמן ("עין בעין", ו"א סיון):

„לא מאהבת העבר הפכו הסופרים מכבטם לאחור, אף לא משנאת ההווה עשו זאת, אלא צעד מחושב כאן (ולאו דווקא רגשו) להסתייע בעבר להבנת יתר של ההווה,

יצחק טבנקין, ממנהיגי הקיבוץ המאוחד, מסכם את הישגיה של מדינת ישראל בתקופת העשור. אך עם ראיית ההישגים אינו יכול להתעלם מן הסכנות האורכות לפתחה („מבפנים", אייר):

„העשור השני נכנס בסימן של סכנות גדולות יותר מאשר עמדו לפנינו בעשור הראשון. מצוקת היהודים תגדל, אך מדינת ישראל, כמסגרת מדינית לריכוז היהודים מפוזרים, היא אפשרות גדולה — באם נחיה במתח גדול לשם גידול הכוח ההתיישבותי, הכלכלי והכמחוני במדינה. רק אם נרחיב את ההתיישבות בנגב ובגליל, באם נמשיך לקלוט עליה גדולה — נוכל לגבור על סכנות ועל כשלון. הסכנה היא, שהיהודים מתרגלים לראות את ישראל באפשרות של הנאה וסיפוק, תחת לראותה כהתחייבות גדולה להציע את מדינת ישראל לקראת היותה מדינת עם ישראל בארץ ישראל.”

*

ברוך צוקרמן מכיר יפה את הקיבוץ היהודי בארצות הברית, שהוא חי בתוכו עשרות שנים עד להשתקעו בארץ. לכן ביכלתו לראות ביהדות זו מה שאורחים-לשעה אינם מסוגלים לראות. הוא מייחס ערך רב למגמות הרוחניות הפועלות בקרבן. היוב מיוחד הוא מוצא בהסתערות הזרם החרדי על יהדות ארצות הברית („בטרם", א' סיון): „מעניין, שהפלג החסידי באורתודוכיה סיה הצליח הרבה יותר בהסתערותו מהי פלגים האחרים. ההצלחה הכוללת ביותר נפלה בחלקו של הרבי מליובוביץ. כש' תושבים על פוטנציאל רוחניות החבויות ביהדות אמריקה יש ללמוד מהצלחתו. עלה בידו להרביץ את תורת חב"ד בין נוער שנולד באמריקה. בזה הוא שם לאל את הדעות המשכילות, שהאורתודוכסיות לא תמצא דרך ללב הנוער האמריקאי. הוא שיכנע את כולנו, שאם בא אדם וגר

שבעתיד, פרו כיסופיהם הרוחניים של היהודים, בני הים התיכון המזרחי".
אכן, מועש המקזיק את המרובת.

*

ב"מאזנים" (חוב' סיון) מתפרסמות שיהותיו של שמעון גן עם סופרים- מתרגמים. הללו נותנים דעתם על בעיות התרגום בספרותנו. אומרת לאה גולדברג: "כאשר מתרגמים משורר מסויים, וא" פילו בחרים שירים מעטים משירתו, יש לדעת כל אשר כתב, מהו אוצר המלים שלו, מה הן התמונות הלשוניות המיפוד- סוית לו, מהי דרך הריזתו ומהו עולמו הרוחני. — אצלנו נוהגים, למשל, לשבח מתרגמים שסגנונם יפה, אבל מה מועיל בו אם אינו מוסר את סגנונו של המ- תורגם?"

לדעת מנשה לויך —

"כדין היה כי טובי הסופרים העברים ישלחו אף הם ידם בתרגום ודווקא משום שהעברית עדיין היא בתהליך התגבשותה. אולי היה סגנונו של עגנון למשל, חופף את סגנונו של ראבלה, אילו היה מתרגם את יצירתו. אין עוד נכסים תרבותיים שניתן להשיגם כיצירות מתורגמות, שהן בתזקת נכסיו-צאן-ברזל ומעשורים את הספרות הלאומית".

לברוך קרוא תביעה אחת עיקרית — פשטות:

"הצרה היא בתופעה של גנדרנות מסו- כנת, שקמו בורים החושבים שדי להם ללקט מלים קשות כדי לעשות רושם על הקורא התמים. לדעתי, מתרגם הוא שליח ציבור ועליו למסור את הספר המתורגם בלי להטי לשון. — צריך להיות למתרגם כיבוש היצר, שלא להתהדר יותר מדי כלפי הקורא הבינוני".

*

ההתפרצויות האנטישמיות באירופה ובארצות הברית עוררו תגובות שונות בעתונות הישראלית. אמנם, אין מקום לבהלה, אך גם לא לאשליה. במאמר ראשי ב"הפעל הצעיר" (כ"ב סיון) נאמר בין השאר:

להתרחק קימעה מן הסובב אותנו כדי להיטיב לראותו בכללותו, שלם וברור. לפנינו מסכת אירועים התומים בהותם ההיסטוריה שמתחתם ומעליהם ובתוכם מפכים הלכי רוח של סופרים בני זמננו. — — — הרעיונות, ארג המחשבה, עיצוב הדמויות — כל אלה מקרקע ההווה צמחו, ורק בבואתם משתקפה בראי העבר (ולא ההיפך)".

*

המאמר הראשי ב"גזית" (חוברת קפ"א קפ"ב), הדן ביסודות ספרותנו בתקופת העשור, מלא הכללות כרימון. והרי אהה מהן:

"מכאן אותה כתיבה אפיגנונית-זויר- פנית בשורה, בסופרות, במחזה, המכוננת מראש לעשות רושם או למציאת חן ולע- שית רווחים. מאחררי כתיבה זו לא תמצא כל אישיות רוחנית או ספרותית, לא תמצא כל מצפון אנושי. זוהי כתיבה של טכניקה מגוונת, העשויה לעתים אפילו בכשרון, אך תמיד בכוח הישובים קטנו- ניים, אם בנוגע לכיס ואם בנוגע להתאמה לאוירה מסוימת ומוגדרת בארץ. זוהי כתבנות לא בכוח היוצר אלא בזכות מגמות שקופות למדי, שאין להן כלום עם יצירת ערכים רוחניים-תרבותיים".

מה חולשתה של ביקורת זו? שיש בה תשעה קבים תוכחה, ואף לא עשירית הקב הוכחה.

*

אביא להלן בשלימותה, מכיתה" אחת (בשם "עבר ועתיד") מתוך "המכיתות" שפורסם ישורון קשת ב"מולד", (חוב' אייר-סיון):

"היהדות מבטה לעתיד, ואת חזונה ("מלכות שדי") היא רואה לעתיד לבוא, להיפך מן העולם היווני, שראה את חזונו (או האפוקליפסים) בעבר, מאחריו. היהדות מאמינה במישאלה הרוחנית, בתקווה לגאולה מן התומר המעכב; יוון האמינה במה שדמוינה ראה בעבר. לעומת "תור הזהב" שבעבר, שעשוע דמוינם של עמי היק-התיכון המערבי — "המשיח"

— „יש להמריץ פעולה הכרתית-לאומית זו בין המוני העם באמצעות המכשיר החינוכי, כדי לדרוך את הקץ לקראת המטרה המיועדת. הגיעה השעה שהעם יבקש דרך לפתוח לפני לבו של הילד את מקורותיו הראשונים, תוך הדגמה תרבותית נאה. ומה שלא יעשה הזמן — על השכל לעשותו“.

*

ב„פרקים“ (חוב' סיון) קובל משה גולדשטיין על דלות הפובליציסטיקה העברית, וכתוצאה מכך — ירידת השפעתו של הפובליציסט:

„אין קולו לש הפובליציסט העברי בימינו חודר למעמקי הנפש, — נדמה הפובליציסטיקה העברית בימינו וכאלו חלויה בחלל ריק, ללא בסיס, ללא שורש וללא תעודה. הקוראים צועדים לחוד ואין אחד נכוון בשלחבתו של רעהו, והפובליציסטיתקה העברית אינה מסעירה באין לה להט נשימה“. ואת הסיבות לכך: „הנושאים הציבוריים-הפוליטיים מתהלכים כים ברהובותינו, וכולם רוויים סקרנות לה, והמגמה הפוליטית הקיצונית השוררת, למת, מעבירה על הדעת את כותביה וקוראייה כאחד“.

*

גדולה להיטותנו אחרי תרבות זרה, והדגש על זרה ולא על תרבות. מזלולים אנו באמן שלנו וקושרים כתרם לאמן הבא מן התוץ, אפילו אינו אלא ממדרגה שלישית ורביעית. על תופעה מצערת זו כותב א. מ. („משא“, כ"ה סיון):

„כל אלה משאירות אחריהן לא רק כיסים חרוכים, אלא גם נשמה חרוכה. הבהלה לזחב הזר, שהוא נוצץ הרבה יותר מכפי ערכו, עקב הפירסומת המטעה — מכלה את התקציב האישי; אך גם התרגל והפסיכוזה עושים את שלהם, והם מרחיקים חלק גדול של הציבור מן התיאטרון העברי, הזמר העברי, ובסופו של דבר — גם מן הספר העברי“.

ב. י. ב. — ח

הקהילות היהודיות בארצות אירופה המערבית ובאמריקה שקעו בשאננותם וקיוו, כי לא תחזור התופעה הארורה הזאת, ושבו להאמין כי „כאן זה לא יכול לקרות“. אין דברים אלה נאמרים כדי להתגרר ביהודי התפוצות ולהוכיחם, אולם אבדן הערנות היהודית לסכנה הנצרת חית הזאת, הביאה לא פעם לידי הקהיות החוששים ולבטחון מופרז העלולים להיות בעורכייהם. יהודי ישראל יודעים היטב, שאחדות הגורל היהודית מתויבת גם אר-תנו בישראל לדאגה לחיו יהודי הגולה ולכבודם. אבוי לנו, אם חלילה תיפגע יהדות העולם שוב מאגרוף האנטישמיות. יהודי העולם כולו חייבים לתת את דעתם על התופעות המדיאגות הללו, בעודן בראשיתן“.

*

נשים יהודיות מתפוצות הגולה נזדמנו לשיחה ב„אהלו“ (ע"ש ב. כצנלסון), ושוחתו על ענינים הקרובים ללבן. בסקירה על שיה זו מסופר („דבר הפועלת חוב' סיון):

„אבל יותר משדאגו המשוחרות לעצמן, הן הביעו דאגה לדמות היהודית של בניהן. וכסמל ניצבה הוותיקה בין אורי-חתינו, דמות תמורה ויפה של סבתא יהודיה, שתבעה בקולה הצלול עדיין: הפסדתי שני דורות: בני ונכדי אינם עוד עמנו. עוררו לי להציל לפחות את ניני' 21 נינים לה... היה זה קולה של היהדות הרוצה להתקיים והנאבקת על המשך“.

הנחלת התודעה היהודית לילדינו צריכה להתחיל בגיל הרך, בגן הילדים. אך עומד לה למכשול הניגוד שבין הנווית הגן והנווית של בית התורים. על כך מעיר ד"ר מנחם ברונשטיין („הד הגן“, חוב' סיון):

„כיום נמצא הילד בין הפטיש והסדן. גן הילדים מורכבו לקראת התודעה, לקראת השלמתם החגיגית של ערכי האומה ואופיים, והבית הבלתי מסורתי הורס ומטשטש את תחוקיהם“, והתקנה מתי?

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

פִּישֵׁל שְׁנִיאָוֶרְסוֹן, חוֹקֵר-הַנֶּפֶשׁ וְהַסּוֹפֵר

(קוים לדמותו)

מאת מ. עין-רואי

א.

פרופ' פישל שניאורסון ז"ל, פילס לו נתיב משלו בחקר חיי הנפש של האדם והפסיכופתולוגיה של הפרט והחברה, בעיקר הקדיש את עטו לחקר חיי הנפש של הילד אף כונן דרכים לריפוי ותיקון הילד העצבני והפרובלימטי. עם שנטל מוסדותיהם של פרויד, אדלר, יונג ושאר גדולי חוקר הנפש של הדור, הרי היה בחינת תנא ופליג, הפליג מהם וחלק על תורתם. בגורמים דומיננטיים ושולטים בנפשו של אדם ובנפש של חברה ראה לא את יצר-המין והקיום או תאוות הכבוד, אלא בעיקר את "הנקודה" המוסרית שבלב אנוש, זה "חלק אלוה ממעל", ברוח תורת היהדות.

בעבודה קלינית-ניסויית רבת-שנים, כמנהל תחנות לטיפול בילדים מופרעי-נפש ופרובלימטיים, ביסס את שיטת הפסיכותרפיה שלו על חדירה לחיי הילד האינטימיים. כאמצעי-מתודולוגיה ריפואיים שימשו לו התצפיות בנבכי חלום וביחוד בדרכי משחקהם החפשיים של הילדים, בצותא וביחידות. מקום נכבד במחקריו מוקדש לפסיכולוגיה החברותית-הסוציאלית ולערכה של החברותיות בהתפתחות חיי הילד, ואחת התיזות הראשיות במחקריו היא "הנוך החברתיות והמישחקיות". למישחק ייחס ערך קלינוריפואי ראשון במעלה והבחין בין מישחקים יצירתיים והרסניים. המשחק בצוותא היה לו אבן-בוהן לשיעור האמוציות והדמיון של הילד כאינדיבידואום וכיצור חברתי, וכן להבחנת המנהיג והמונהג וכיו"ב. בעשרות ספריו ומחקרים, שהופיעו בשעתם גם בגרמנית אנגלית וצרפתית, במרכזי-המדע של אירופה וארה"ב ביסס והעמיק את משנתו הפסיכו-פתולוגית וחינוכית-ריפואית, שהכלילה בשם הכולל "תורת מדע האדם", היונקת, כאמור, ממעיני האתוס הצרוף האנושי-יהודי.

גם כחוקר הנפש וגם כסופר לא עג לו עוגה בתוך כתלי מעבדה ותחנה

אכספרימנטלית ולא נסגר במגדל-השן של העבר, אלא ביסס את משנתו בחיי יום-יום בתוך עמו ומולדתו.

עד יומו האחרון ניהל את תחנת-הילד לייעוץ פסיכולוגי של תל-אביב. ערך שורה של במות לשאלות פסיכולוגיה וחינוך, ועמד בראש סמינריונים וקורסים, הן בגרמניה ובארה"ב והן בארץ והקים תלמידים הרבה. עם השואה ייסד ועמד בראש אגודת "אל-דומי". הוא יצא לאירופה לראות בסבלות הניצולים ולבחון את דרכי קליטתם הנפשית של ילדי השואה. כן עמד בראש אגודת "אל תירא", לחקר תולדות יהדות רוסיה ואוקראינה. כל ימיו היה חבר פעיל באגודת הסופרים העברים ונחלק בעירנות לביורר שאלות השעה של העם ואיש-ההרואה בישראל. איש רעים להתרועע היה ובכל מקום האציל מאצילות רוחו, כתלמיד-החכם, סופר ואדם-המעלה.

ב.

תחום שני בפעלו הרוחני, ולא שני במעלה, אשר שניאורסון הקדיש לו ממיטב כוחו — ועל כך בעיקר נדון כאן — הוא תחום הסיפורים, או כפי שהוא מכנה אותם, "רומנים מחיי החסידות".

אם כי גם בסיפורים אלה לא תמיד פשט מעליו את האיצטלה של חוקר-הנפש, ולא מעט זרועים בין השיטין האורות הבוהנים של הפסיכולוג, הרי כאן לפנינו האמן, המספר לתיאבון פרקי חיים והווי רוטטים וגם צייר נפשות ודמויות שידו אמונה לו ברישום ובפיסול הפלאסטי. כשם שגם במחקריו לסיעפיהם המדוייקים גונבה לא מעט מלחלוחית מכחולו של אמן רואה ומרגיש. כיוצא בכך כשהוא צייר את גודל השפעתו של הרבי, המאציל מהוד-רוחו על קהל חסידיו ויראיו — וכמעט כך ממש הוא מתאר עוצם פעולתו הסוגסטיבית של הפרופיסור-הכירורג על קהל חוליו. מרבית סיפוריו הם תיאורי עלילות ודמויות מעולם החסידות החב"די וציור השקפת עולמה.

דומה, שיותר מאשר בתנועה חסידית אחרת נתמוגו בחב"דות מזיגה צרופה הבינה והרגש, הראציו והסנטימנט. לעומת חריפות-המוחין של מתנגדים ולמדני ליטא ולעומת התפשטות הגשמיות וחסידות של בעלי-מופתים, ביקש החב"די את "גדלות-המוחין".

סיפורי שניאורסון, יותר משמורגש בהם הסופר — המספר על החסידות, מורגשת בהם החסידות המספרת את עצמה. שלא כפרץ, ברדיצ'בסקי, עגנון, אנוכי, בובר ושטיינמן ושאר מעצבי עולם החסידות, שכלי-אמונתם בידם, הדברים בסיפורי שניאורסון היוליים, בחינת נשמתין דאולין ערטילאין. בעוד משוררי החסידות כפרץ ועגנון — אמונתם קודמת לאמונתם, שניאורסון — אמונתו קודמת לאמונתו, וממילא גם קנה-המידה מבחינה ספרותית שונה מעיקרו.

כבן-בגם של צדיקים, נצר משושלתא קדישא דליובביץ, אשר ספג לתוכו מילדותו את המראות והדמויות, הוא מספר עליהם באורח בלתי-אמצעי, דברים כהוייתם ואירועים כנתינתם, ואף דברי תורה כאמירתם מפי האדמו"ר וה"חזורים".

ג.

גולת-הכותרת של הסיפורים, שצמיחתם על קרקע דשנה של יהדות מסורת («רחוב הגראנאדירים», «הרופא והפילוסוף», «נקמה יהודית», «מעגל המחולות» ועוד) הוא «חיים גראביצר» (שנכתב, כרוב סיפוריו, אידיש ותורגם לעברית ע"י א. שלונסקי).

הרי זה סיפור-מעשה רב-עלילות נפשיות-פנימיות על חיים החב"די «הנופל», וכל עיקרו מעין אפוס מעולם החסידות בכלל וזהב"דיות בפרט, וקורותיה במאה הקודמת ברחבי רוסיה פולין וליטא.

בלשון חסידים ובשפת נלבבים מסופרת כאן פרשת עלילותיו, תעיותיו, נפילותיו והיאבקותיו של חסיד חב"די צרוף, אשר נפשו מתרוננת בו בדביקות באל עליון עד כלות החיות, כי «אין עוד מלבדו!».

אם כי המאבק ערוך במעמקי הנפש הסוערה, והדברים יורדים תהומות ובוקעים מרומים חליפות, הרי זירת המאבק היא בתוך עדת קהל חסידיייה, על המונם ושאוונם, הווי הומה ומהמה של אחינו בני ישראל יושבי העיירה היהודית. עובר לעניינו כמו חי. גאלריה עשירה של דמויות חסידים, מתנגדים, רבנים ומגידים, גבירים ודלי-ארץ, פונדקאים ומוכסים ורוכלים, הם, ומשאם ומתנם, שמחותיהם ועצבונותיהם.

אלא שכל אלה אינם אלא קליפה חיצונית, והמספר חושף ונוקב ויורד עד הלון שבשדרה — ספירת הרוחניות והאצילות, העיירה היהודית של מעלה.

הנה הוא מצייר לפנינו, לפני ולפנים, את נפשה של ישיבת וואלוז'ין על ראשיה ואלופיה ועילוייה. תוך כך הוא מעלה את פרשת «החטפנים» — יהודים שנשכרו להעביר ילדי ישראל לשמד — לגיוס בגייסות הצאר בסיביר.

וכל אלה אינם אלא רקע ועיטור לסיפור גישושי דרכו של גראביצר, הצולל בים המחשבה החב"דית, ונפשו עולפה ברזי תורתה העמוקה מני ים.

עם כל התעמקותה בסתרי-דברים והעפלתה בסולמו של המסתורין הישראלי וספירה עילאה, הרי היתה החב"דיות תורת חיים, אשר, כחסידות הבעש"ט הצרופה, העמידה את העיקר לא על ה«השכלה» אל על «העבודה» שבלב — בחינת «רחמנא ליבא בעי». היא ראתה בכל אדם מישראל עולם מלא, היכול להתעלות עד רום המעלות והספירות.

מכאן עימות זה של דמות אחד החסידים למול דמותו של הרבי, כי אין פדות ואין סייג בין נפש לנפש. כל ישראל בנים הם למקום, וגם סולם המדרגות מוכן ועומד לכל אשר רוחו ימלאנו להעפיל, להיאבק, ליפול ולהפיל. «כי שבע יפול צדיק — ויפול» — אומרת תורת החב"די.

אין סיפור חסידי בלא ניגון. הניגון המלווה את סיפור חיים גראביצר הוא ניגונה של תורה ועבודה, של תהייה ועשייה בלתי-פוסקת לתיקונה של הנפש לתיקונו של אדם מישראל, לתיקונו של עולם-ייה.

ניגון הדברים יש והוא גדוש התלהבות ואכסטאזה, אשר לאוזן זר יישמע כאכולטאציה, אך עד-ארגיעה וגם צלילים מאזוריים אלה מקבלים תיקונם ועילויים בשלהבת הרליגיוזית המצרפת ומטהרת.

שפעת ציורי ההוי היהודי, הרווי עממיות ארצית בריאה, בשיבוץ סיפורי-המעשיות החסידיות, מעשה מפנים למעשה, עוטי צבעים ססגוניים, יש בהם מטעמם וריחים של טפוסי-עם אהובים וברורים.

ב"חיים גראביצר" נתעלה פישל שניאורסון למשוררה ומפארה של תנועת החב"ד, שדגלה עליה אהבה איך-קך, אהבת ישראל, אהבת האדם שנברא בצלם, אהבת הבורא ואהבת כל ש"י עולמותיו בזה ובבא.

תרומתו של ש. ב. רוזובסקי לבעיות מעמי המקרא

Solomon Rosowsky, *The Cantillation of the Bible*. New York, Reconstructionist Press, 1958. Pp. 676.

עמודים של טקסט ומספר רב של הדגמות מוסיקליות, מטפל המחבר בניתוח מדעי של חוקי היסוד של הקריאה המטעמת, המוסיקלית של חמשת ספרי התורה וה-ידועה בטעמי המקרא. עצם קיומם והו-פעתם של טעמי המקרא יהיו מובנים לנו יותר, אם נעמוד על כמה ערכים ומונחים הסטוריים, אשר המחבר, משום מה, לא כלל בספרו הטכני-מוסיקלי, והנחוצים לשם הערכת הספר והבנתו.

נתחיל בזה, שבימים הקדמונים הופיע הצורך בטעמי המקרא מתוך סבות מעשיות. הכתיב הקדמון לא ידע את הניקוד ואת סימני ההפסק, ז. א. הפסיק, הנקודה וסי-מני הקשר המהווים כיום עזר חשוב לה-בהרת הקשר התגיוני בין המלים וחלקי המשפטים. מלבד זאת, צורת הכתב היה חסר כל הפסקות ורווחים, בין המלים, כך שהשורות היו כתובות רצופות זו לזו. דבר זה הקשה, במדה מרובה על הקורא, שחייב היה בכדי לתת תמונה בהירה של תוכן הטקסט, להשתמש בקריאה מטעמת. על ידי זה שהגיבה או הנמיך קולו,

ספר חדש, בעל חשיבות גדולה ביותר בשדה המוסיקה היהודית הופיע בימים אלה ב"רקונסטרוקציוניסט פריס" של ניו-יורק. שם הספר הכתוב אנגלית, הוא "טעמי המקרא", ומתברר הוא העסקן המוסיקלי, הקומפוזיטור, המתנד והתי-אורטיקון הנודע מר. ש. ב. רוזובסקי, המשמש זה חמש שנים כחבר הפקולטה במוסד החזנים של הסמינריון הדתי היהודי של אה"ב.

כבר בשנים שלפני המהפכה הרוסית, כאשר סיים רוזובסקי את חוק למודיו בפקולטה המשפטית בקיוב ואחר-כך במח-לקת הקומפוזיציה בקונסרבטוריה בפטר-בורג, הגה בנושא זה ובאופן חלקי גם תיכנן את העבודה הזאת. אולם, את מרבית מחקריו בשטח זה עשה רוזובסקי במשך 25 שנות שבתו בארץ-ישראל והמשיך בגמר המלאכה במשך 10 השנים האחרונות כאן, בארה"ב. יוצא איפה שרוזובסקי המתקרב לגיל ה-80, הקדיש את מחצית חייו לע-בודה זו.

בספר מעניין זה, המכיל בערך כ-700

במשך הזמן יותר ויותר מרכבת. בהקופה העתיקה ביותר הסתפקו כנראה בשביל קריאת הקטעים הראשונים והמעשים של כתבי הקדש, בשלשה מוטיבים בלבד. אלה שימשו בעיקר בשביל התחלתו, מוציאתו וסופו של כל משפט, בין חלקי ביניים חדגוניים. כך למשל יכולים אנו לתאר ל-עצמנו את קריאתו של משה רבנו מתוך ספר הברית (ראה שמות כ"ד 7, 4, 3). אגב אורחא, באותו מקום מוזכר כתיבת ספר הברית פעם אחת לעומת פעמיים של קריאה. עצם העובדה, שמשנה כבד הפה, קרא, וכנראה ללא קושי, בפני העם מתבאר על ידי שימוש בקריאה בנגינה, בעיקר בקריאה הנזכרת בפסוק 7 של אותו פרק. כידוע נעלם הגמגום בשעה של קריאה מ-מעמדת בנגינה.

על דבר השימוש בנגינה בשביל קריאת ספרי התורה, יש למצוא רמזים במקומות אחרים בתנ"ך, נזכיר למשל את התרג-שותו של המלך יאשיהו, שקרע את בגדיו, בשעה ששמע את דברי ספר התורה. יתכן והמלך השפע במדה מסוימת על ידי קריאה מוסיקלית, אשר היה לה אופי דרמטי (ראה מלכים ב', פרק כ"ד פסוק 11).

יתכן שמגילת ירמיהו נקראה בבית המקדש בהתרגשות, "מוסיקלית" מכיון שבירמיהו פרק ל"ו מתארת בהדגשה מור-חדת כתיבת המגילת לעומת קריאתה מ-משעממת.

ולאחרונה בנחמיה פרק ח' פסוק 8 מדובר על קריאת התורה בפני העם, "מ-פורש" — יתכן, שמלה זו באה לתאר קריאה ברורה משעממת עם הפסקות בין ההברות, כפי שזה מקובל בקריאות על רקע מוסיקלי.

גם בברית החדשה נזכרת לעתים תכופות קריאה פומבית מתוך ספר התורה והנבי-אים. המקרה האופייני ביותר נמצא בספר לוקה פרק 4 פסוקים 20-14, "וישב ישו, בהשפעת הרוח, לגליל... ויבוא נצרתה ו-יסר כמנהגו לביית הכנסת ביום השבת ויעמוד לקרוא ויוגש לו ספר הנביא

עשה הפסקות או הצאי הפסקות בין המלים או, להיפך שילב אותם בזה אחר זה, היה מביא לשומעים את תוכן דבריו הנקראים בצורה בולטת. אין ספק, שהגטיה המתמדת והמכוונת לקריאה ברורה ומשעממת, הו-לידה כבר בזמנים הקדמונים מעין מלו-דיזציה או הנעמה של הדיבור.

תוך קריאה אישית משעממת המאריכה את ערכן של התנועות והקובעת את גבהם הצילוי (בעיקר באולמות גדולים או תחת כיפת השמים) הנעממת הדיבור נתפכות באופן אוטומטי כמעט למוטיבים מוסי-קליים קצרים. בימים הקדמונים ובמשך הזמן נהפכה פעולה אוטומטית זו לדבר שנעשה מתוך כוונה תחילה, מכיון שהמור-טיבים החדשים האלה שימשו כעזר ללמוד ולשינון הטקסט וגם כשגרא לתפיסת תוכן הכתוב. ביתוד חשוב היה מומנט זה לגבי אותם הכתובים בעלי תוכן דתי שלאחר מכן כונסו לתנ"ך.

מכל זה נובע, שבזמנים הרחוקים ההם, לא היה קיום כל סימן טבעי של משוואה בין הכתיב והקרי. תוכנו של הכתיב היה הלוי במדה רבה בסוג ההמשעממת המלודית שהיה מלוות את הקרי.

יש להניח שאמצעי מעשי זה של המשעממת נגינתית של הקריאה, במשך דורות של התפתחות הטשורית, טופה מתוך צורך חיו-ני ופוחח במכוון על ידי בעלי הקריאה ה-מקצועיים. כך, שבמשך הזמן נוספו לצרור המשעממת גוונים דקים של הכתיב ול-פעמים גם צבעי בשויים שונים קשורים בהרגשתו. בתקופת התפתחות זו, הקריאה המשעממת נהפכת בהדרגת ממאמץ בלתי מאורגן לשיטה מכוונת — דהיינו, שיטת טעמי המקרא. מה שהתחיל כנסיון מתוך צרכים מעשיים נהפך למקצוע אמנותי וב-סופו של דבר לאמנות ממש.

עלית מספר המוטיבים שהלכו ונתרבו מהוות מורד תיצוני של התפתחות וליטוש הטכניקה של טעמי המקרא. מהם מוטיבים כאלה שצורתם האינדיבידואלית נהיתה

רק להוכיח ולבעל הקורא את סדר המוטי-
בים של האינטונציות המלודיות של הק-
ריאה. גם נסיונו המאוחר יותר (במאה
ה-16) של ההומניסטן הגרמני וחוקר ה-
שפה העברית. יוהן רייכלין לרשום את
מעמי המקרא לפי תוים מוסיקליים, לא
השפיע על שימת הלימוד המסורתית ש-
בעל-פה. התקווה שתלו בנסיונו של ריי-
כלין, לא נתאמתו מפני שהנעימה העדינה
והחיה של מעמי המקרא נרשמה בדרך פש-
טנית ביותר, מבלי שקדם לה מחקר יסודי.
אפילו במשך שלשת המאות, שבאו אחר
כך ולמרות התקדמות מסוימת בשמח זה,
הצלחתו רושמי מעמי המקרא, לפי תוים
מוסיקליים, לתאר המוטיבים השונים ו-
קשרי החיבור שביניהם בצורה בלתי מש-
למת בלבד, ועל כן היו מגיעים תמיד,
באופן בלתי נמנע, לנוסחאות סובייקטי-
ביות, שהיו לעתים מנוגדות זו לזו.

בינתיים, בהשפעת השינויים התמידיים
שחלו בחיי החברה, התחילה מסורת מעמי
המקרא להתנוון. תופעה מסוכנת ומצערת
זו גרמה לראגה עמוקה בין אנשי המדע
המוסיקלי, אשר ראו בה סכנה ממשית ל-
קיומו של תומר מלודי מענין זה והמהווה,
לפי דעת הכלל, נכס מוסיקלי יקר ביותר
בין שרידי עתיקות ישראל. מתוך דחיפה
אימפולסיבית ראשונה ומבציע נעשו
נסיונות להציל לכל הפחות חלק מהירושה
ל'הזאת. דבר זה נעשה בעיקר על ידי הקלטה
פונוגרפית של מעמי המקרא בכל חלקי
העולם. ד. מגיד, ברוסיה, אידלסון, ב-
ארץ-ישראל ור. לכמן באפריקה הצפונית
עשו התחלות רחבות בשמח זה. הם לא
רק הקליטו הרבה נוסחאות של ביצוע
מעמי המקרא, אלא גם את בנינם (אמנם
לא תמיד בהצלחה שווה).

הצד השלישי שבגיש המטודולוגית
לבעיה זו היתה העובדה, שכמעט כל ה-
מנגינות ש'לוקטו על ידם, היו כבר מזמן
הקלטתם במצב של גיוון. עובדה זו הפחיתה
את ערכם האובייקטיבי של הניתוחים ש-
נעשו על ידם על יסוד הקלטות אלו, וש-

ישעיה ויפתח הספר וימצא המקום בו
כתוב „רוח אדוני ד' עלי וכו וכו“.

מקרה אחד המתואר באותו ספר פרק ו'
זורק אור על אופיה המלודי של הקריאה
בתנ"ך. בשאלתו של ישו „בחוק מה כתוב?
לפי אופן קריאתך?“ (פרק 26) נשמע ב-
אופן ברור צורך בנגינה או באינטונציה
מיוחדת בשביל למסור את כוונת הכתוב.
נגינה או אינטונציה זו התפתחה כבר ב-
אותו זמן לערך נגון קבוע שנכנס כמנהג
מקובל בחיי הדת. בתקופת מאוחרת יותר
מדברים חז"ל על הנעימה של קריאת ה-
תורה כעל מסורת עתיקה ומקובלת. מלבד
זאת ידועים להם שמותיהם והפקידיהם
של שלשת המוטיבים שזכרו לעיל. יתכן
ומספר המוטיבים הנ"ל היה רק בקשר
לסימנים היסודיים של הטעמים וכי מלבדם
היו עוד סימני עזר מפסיקים ומשרתים,
אשר מספרם הכללי הגיע בתקופת התלמוד
לעשרה.

במאה השמינית או התשיעית של זמננו
הגיע מספר המוטיבים המקובלים של
מעמי המקרא לתשעה עשר (עם שנויים
קלים בשביל חלקי התנ"ך השונים). אלא
שכבר בסוף שנות האלף בימי הבינים
הגיע מספר המוטיבים או הנעימות בשי-
מוש מעשי לעשרים ושבע.

באופן מעשי, מוטיבים אלה, השונים
בגדלם ובאופי נעימתם מתקשרים זה עם
זה בצירופים שונים בהתאם למבנה
ותלוקת הפסוקים שבתורה. צירופם המ-
לודי יוצר מדי פעם בפעם צורות מוסיק-
ליות חדשות. במובן זה אפשר לדמות את
מעמי המקרא לאמנות הפספס היוצרת
מאבנים קטנות בעלות צורות וצבעים שר-
נים תמונה כללית ואחידה לפי תכנה.

במשך אלפי שנים, הגיעו מעמי המקרא
לרמה אמנותית די גבוהה, ונמסרו
מדור לדור כתורה שבעל פה. שיטה אישית
ויהד עם זאת די מצלחת זו לא הפסידה
מערכה החשוב גם כאשר הכניסו בימי
הבינים סימנים גרפיים לתוך התנ"ך. סי-
מנים אלה של מעמי המקרא השונים באו

מיוחדת באשר לנעימה והעבירם תחת בקורת קשה.

כל לחן ממוצא שפתותיהם של בעלי הקריאה, שעורר ספק או תשד קל ביותר בבקורת המסורה זו, נפסל ללא רחם כבלתי מקורי.

לראשונה, מאז דורות קיומם של מעמי המקרא, הצלוח רוזובסקי לנסח בדיוק ור- באופן הגיוני את החוקים אשר גלה במור- מיבים המתורשים על ידו. יהד עם זאת פתח בכרך של וורטואזו כשרוני ובתוצר- אות אמנותיות (שיש לקנא בו) את כל הפרטים המכניים של השימוש המעשי ב- חוקים היסודיים האלה גם במובן המוסי- קלי וגם במובן הדקדוקי.

לפי השיטה שבספר זה, יכול כל אחד לומר כל קמע המשת חומשי התורה ב- התאם לתוכנו ההגיוני ולפעמים גם ב- התאם לרגש הממון בטקסט המקורי. ב- ש- ביל אלה שאינם בקיאים בשפה העברית ניתנה בסוף הספר תוספות ל"פוליו-גלו- מיס", אשר לפיה אפשר לתתאים את כל חומר מעמי המקרא לכל שפה ולשון ה- בנויים על תברות ברורות.

ההתאמה הבלשנית הזאת מוסרת על ידו כך את האוירה הרחבת הראשונה של כתבי הקודש אפילו באותם המקרים כש- השפה הורה מחלישה את החיוניות, שאין דומה לה, של השפה העברית.

יוסף יאמר

(תרגום מרוסית ידידיה אדמון)

נתנו כמעט בכל מקרה, תמונה של המנגי- נה המקורית. ברור שאי אפשר לגלות את עצמיותם הפנימית של מנגינות מעמי ה- מקרא על ידו צבירת נוסחאות נכונות בערך כמו שאי אפשר לגלות את האמת על ידו אוסף ותיאור של עובדות הידועות כבלתי נכונות. החוקר האחרון בשטח מעמי המקרא מר ב. ש. רוזובסקי מגיע למסקנה גלויה זו בספרו הנ"ל, ב- שעה שהוא מתאר את שיטתו הבקרתית החדשה (בנגוד לשיטה התיאורית הנ"ל), שבה השתמש להרשמת כל החומר המלודי של מעמי המקרא, ולפי שיטתו יש לנתח את החומר לא לאתר הרשמתו (כאשר כבר מאוחר מדי להכניס בו תיקונים), אלא לפני הרשמתו. זאת אומרת, מחבר הספר שלפנינו החל בניתוח בקורתי בשעה שהמנגינות היו מושרות לפניו על ידי ה- מומחים השונים, כביכול למעמי המקרא, ואשר לא תמיד היו בטוחים בדיוקה ו- מקוריותה של הנוסחה המוצעת על ידם. על כן חקר בהתמדה ובמשך שנים כל פרט ופרט של ביצועם של בעלי הקריאה ושל היסודות הלשוניים שבמעמי המקרא.

לפי דרך קדנית זו, שבשכילה פתח רוזובסקי שיטת שתי וערב (הזכורה לו מנסיונו בעבר כעורך דין) צריכים היו בעלי הקריאה לחזור ולשיר לפניו קטעים שנבחרו על ידו מראש מתוך ספר התורה.

עם זאת תבע מהם רוזובסקי זהירות

מסביב לביאליק

(כ"ד שנה למותו, כ"א בתמוז, תרצ"ד)

א. ששים שנה ל"מקראי ציון"

השיבותו של הקונגרס השני היתה ב- עיקר משום שהותו בו בפעם הראשונה קווים לפעולה לאומית רבת תנופה. בקונ- גרס הזה תוכרו על יסוד ה"קולוניאל באנק", שמסביבו נתרכזה ותוכנה פעולה

הקונגרס השני התקיים בי"ב אלול, תרנ"ח. התאריך של השיר הוא — "תשרי, תרנ"ח". ביאליק חיבר אפוא את השיר כחודש אחרי הקונגרס השני, ובלי ספק — בהשפעתו.

ומושכת לבו בתבלי קיסמת, שב, מגילת האש" של ביאליק, נתגלמה המנגינה, המקסימה את העלם שב, בערב" של מ. ז. פיארברג, שמושכת אותו בקיסמה ונושאת אותו על כנפיה הרחק-הרחק אל בית הפריץ, עד שרותו של האב הזקן המעונה משיגה אותו ומושכת אותו אחריה: המנ-גינה הזרה מושכת אליה, ורוח האב— כך נמשך כאן העלם בין השמים ובין ובין הדמות הניבטת מתהום האבדון.

.. ג. שירי האהבה

בחינה קלה בשירי האהבה של ביאליק עשויה להגוענו למסקנות מאלפות: ש ב - ע ה ע ש ר הם שירי האהבה ששר ביאליק — דוק ותמצא: א ר ב ע ה מהם ("הכניסינו", "עם דמדומי החמה", "עי-ניה", "ואם ישאל המלאך") עממים הם ברורם, אם כי יסודם, יגון היחיד, אך יש בהם ביטוי ליגונם של כל ה"יחידים", הומה בהם וידוי לבם של הרבים. בשנים האחרונות רועדת נימת בית המדרש שעו-שה אותם כלליום במיוחד; עוד א ר ב ע ה ("נושנות", "רק קו שמש אחד", "בת ישראל" ו"גבעולי אשתקד") הם שירים על אודות האהבה, שהמשורר עצמו אינו נראה בהם כלל; ש ב ע ה שירים ("מכתב קטן", "בשל תפוח", "הלילה ארבתיו", "אייד", "קומי צאי", "הולכת את מעמיו" ו"לנתיבך הנעלם") — תכנם שונה מאד ממצבו האישי של המשורר, על פי זמן חיבורם; א ח ד ("העינים הרעיבות") — המשורר קבע אותו בין השירים המד-אחרים יותר, אך פ. ל ת ו ב ר הוכיח שהשיר הזה, שיר האהבה השבעה, חובר כמה שנים קודם, הינו, לפני נישואיו, ואין גם בו, מן הסתם, אלא מ, הרהורי לבו" של המשורר הצעיר, תם הלכב". ורק א ח ד ("צפורת"), שאפשר לייחס לו מעין "רקע ריאלי", על פי מכתבו של המשורר לש. בן-ציון, שנזכר שם, אגב,

לאומית רבה, כגון: יסוד בתי חרושת ור-כישת אניות, שעובדיהם יהיו יהודים, תמיכה במושבות, "בניין מסילות ברזל", ו"חישוב בתרים בארצות הקדם" (קרי: ב-ארץ ישראל וסרייה). הקונגרס השני עודד את הלבבות, ה ב ט י ח הרבה. קונגרס זה פתח פתח לפעולה ממשית, היה בו כדי לעורר את רוחו של המשורר. מהקונ-גרס השני שב והיה בית אחיזה לתקוות שתלו בקונגרס הראשון, שאיכזב את המ-שורר ועורר את זעמו על העם ("אבן, הציר העם"). הקונגרס השני השיב את אמונו של המשורר בעם והעלה שוב בעי-ניו את ערכו של הראשון בקונגרסים, והוא שר לו את הימנונו המפואר, "למקראי ציון".

ב. דמות העלמה מ"מגילת האש"

"זוהי אבטוביאוגרפיה, אבל אבטובי-אוגרפיה של בחור מישראל, שהיו עוד "אלפים ורבבות כמוהו" ("משהו על מגי-לת האש"). דמות העלמה, שאותו "בחור מישראל" (המשורר) שופך לפניה את נפשו הלוהטת, היא מעין הדמות הדמיו-נית של אנה פ ר א נ ק, "קיטיו", שהל-בישה בה את יומנה המופלא, כדי להשיח לפניה בבדידות נפשה את רגשי לבה ומד-אורעותיה. כך יצר לו המשורר את הדמות האהובה הסמלית-הדמיונית הזאת, כדי להשיח לפניה את מאורעות חייו ורגשי לבו, את מלחמת נפשו, את ההאבקות בין קודש וחול בחיו ישראל. ובתוך כך עולה ומתרוממת לעינינו אף הדמות עצמה כדי סמל: סמל החיים הארציים, קיסמי החיים, שנפש העלם מטולטלת ומהלכמת בניה ובין האש הקדושה — סמל ההתלבטות הנפשית של הצעיר מישראל בין הישן והחדש, בין "זקנה ועלומים", בין "סתי-רה ובנין", בין "ראשית ואחרית", בין "שני המאגנימים", שעליהם שר ביאליק בשירו "לאחד העם".

בדמות העלמה, המקסימה את העלם

ו"מדת הדין" שכהלכה, ואת העלם בהיר העינים, סמל ה"פנים השוחקות" ו"מדת הרחמים" שבאגדה.

בעצם ההדגשה היתרה של מובן סמל ליותן של ההלכה וההגדה יש בה כאילו מרמזו ההקבלה: לא בהלכה פלונית או באגדה אלמונית הכתוב מדבר — בעיקר הלכה אנו עוסקים כאן, הלכה בתור כלל גדול, בתור צורה מותשית ומסויימת לחיים ממשויים, חיים שאינם פורחים באור ית-לוויים ברפיון של הרגשות ומומרות נאות כלכד, אלא שיש להם גם גוף ודמות הלכה גוף נאיב. הלכה ואגדה — שתי צורות מסויימות הן, שני חילופי סיגנונים, שמלוויים זה את זה בחיים ובספורת. כוונתי להלכה ואגדה בתור צורות תאומות של הספרות והחיים."

ביאליק משתדל במאמרו זה לאזן את כפות המאזנים מבלי תת לאחת להכריע לעומת רעותה ומשכף ההלכה נוטף לכאורה להכריע, הוא מוסיף למשקלה של האגדה, עד שהוא בא הכלל סיכום: "ההלכה והאגדה אינן באמת אלא שתיים שהן אחת". "הלכה רצופה לאגדה — תעודת בריאות ושטר בוגרות הוא לאומה". ובהרצאתו על "מגילת האש" הוא אומר: "העלם זעום העפעפים הוא יסוד השנאה, ויסוד השנאה והמשממה מוליך אל הנקמה — השני מסמל את יסוד האהבה והסליחה, ויחד עם זה את התקוה לגאולת האנושות". זעום העפעפים כאילו נבלע בכהיר העינים, ש"מטביע לבסוף את תותמו על המגילה כולה — בא המשורר בהרצאתו ואיזן את כפות המאזנים גם כאן: שניהם אינם בעצם אלא שני צדדים של המטבע, שתי "צורות תאומות".

הסמליות הכפולה של ההלכה והאגדה מקבילה מכמה צדדים לסמליות הכפולה של איש האימות ובהיר העינים — מה אלה שתי צורות, שמלוות זו את זו בחיים ובספורת, אף אלה כך.

חיים אורלאן

גם "אייד", שאין כל קשר בין תכנו והמסופר שם על אותה צעירה, שעוררה את ה"מוזה" שלו לחבר את שני השירים האלה. ואולי אין גם ב"צפורת" הרבה יותר "ריאליות" מאשר ב"אייד", כלומר, נקל לשער, שאותה צעירה לא היתה אף כאן אלא לחיבור השיר, מעין "מודל". עד כדי כך אין היסוד האישי של המשורר עיקר אפילו בפינה האינטימית הנפשית ביותר שבספר שיריו!

דוגמה אפיונית, שפותחת אשנב לדרך יצירתו של ביאליק מצד זה, סופר נתן גורן מפי המשורר על תולדות השיר "מכתב קטן": רעיון השיר ניצנץ בראשו פעם בדרך לכתו אל בלתו אחרי ארוסייהם, היתה בדרך גבעה קטנה, והמשורר החתן ישב לו לנוח על הגבעה וחיבר את השיר הזה, והשיר מספר שהוא הלך ממנה...

"אין בכלל אלא מה שבפרט", ופרט זה אפיוני הוא לשירי האהבה של ביאליק בכלל. נציון עם זה גם את העובדה, שכל שירי האהבה שלו, שעיקרם שירי כמיהה וגעגועים על האהבה, ביאליק שר אותם אחריו נישואיו, אחרי שזכה כבר לאהבה — מלבד אותה השיר, שיר האהבה השבעה, ששר אותו עוד טרם ידע "מה זאת אהבה"...

ד. "הלכה ואגדה ו"העלם בהיר

העינים" ו"איש האימות זעום

העפעפים"

ביאליק העמיד במאמרו את ההלכה והאגדה על סמליותן בספרות ובחיים, שיש בה מסמליותם של שני העלמים מ"מגילת האש". פתיחתו של המאמר: "להלכה פנים זועפות, לאגדה פנים שוחקות; זו קפדנית. מחמרת, קשה כבדול, מדת-הדין. וזו ות-רנית, מקילה, רכה משמן, מדת הרחמים" — מועלה לפנינו מיד את איש האימות זעום העפעפים, קמל ה"פנים הזועפות"

החזן לייב גלאני

מתוך מכמני העבר ומטמוני המסורה, ממנה שאבו הדורות הראשונים, עד כדי להכיר ולהפריד בין היסודות של הניגון העברי המקורי, לזולתו. הכול מודים שיש ערך חשוב מאד בויהוי הניגון המסורתי, טבעו, אופיו ודמותו, או לכל הפחות סגנון הניגון המקדשי המקובל ברוב הקהילות והישובים העתיקים ששמרו על מסורת אבות מקדמוניות¹.

כבר עמדו על זה חוקרים כאידלסון ואחרים, שקבעו סימנים מובהקים על ידי תווים וצינונים, כדי להבדיל בנגינה „בין ישראל לעמים“. בדין הוא שנגון עברי עתיק יומין ומקורי מכיל חלק הגון מטעמה ועכיסה, סגנונה והלך רוחה של נעימת המורה. ביחוד יש לסמוך על נגינות הטעמיים שבכתבי הקודש. הם השרידיים המקוריים האמתיים היחידים שנשארו מן הנגינה הישראלית העתיקה, ונשתמרו בעם ישראל עד היום הזה, בזכות קדושת התורה. מאן שכל ניגון בית הכנסת שיש בו מטעמן וסגנון של התנועות שבנגינות הללו, בידוע שמוצאו מעם ישראל. באמת, זה מקרוב התגלו ניגוני תפילות ראש השנה ויום כפור המבוססים על אותם היסודות שהזכרנו למעלה².

לצערנו אין הרוב הגדול שבחזני דורנו מוכן ומוזמן לקבל על עצמו „דרכה של תורה“ שבמקצוע החזנות כשם שנהגו הוריהם ומוריהם שבדור הקודם. מסתפקים הם במועט ואין חילם לאורייתא, כאילו די להם בקב „חרובין“ מערב שבת לערב שבת ממה שיצרו ראשונים בנגינה, ובעצמם

¹ תולדות הנגינה העברית, מאת אידלסון

עמוד 3, 4, 5.

² נגינות אלה נקלטו בתקליטים על ידי כותב הטורים האלה המשתדל להפיצם בין חזני דורנו וכל אלה שאוהבים להם לשמוע ולהבין. עיין בצרון, חודש אבאלול תשי"ג, עמוד 211, הערה למאמר: „שיטה מחודשת ומתוקנת בנגינת בית הכנסת“ מאת ד"ר חיים הריס.

א.

הבא לסכם את מעשיו ומפעליו של עם כולו, במשך דור אחד, בשביל להעריך את נכסיו הרוחניים ולמצות את כח יצירתו באותה תקופה, ביחוד במקצוע האמנות שבנגינה, הריהו מקבל על עצמו אחריות כפולה ומכופלת: א) שמא לא נערכו ההישגים כראוי להם, ב) אולי נעלמה ממנו הלכה ונכשל ב„מה שלא שמע“. ביותר עלול הוא לבוא לכלל טעות, ברצותו לחשב ולשקול את פרי עבודתו, התקדמותו והשתלמותו של בני דורו.

בתקופה הקודמת נעשו גדולות ונצורות בשטח החזנות. הדור הקודם העמיד את המאורות הגדולים בעולם החזנות, שאין דומה להם בחכמה, במנין ובאמנות בדורנו אנו. כמה שנהפוך בזכותם של חזני הדור הזה, עלינו להודות, שמעטים מאד הם החזנים עשירי כשרון ומיטיבי גן בדומה להני „אשלי רברבי“, אדירי השירה והזמרה המפורסמים, כגון: קאשטאן, וויינטרוב, צאלא, בלומנטל, רוובסקי, גירובין, גובקובסקי ומינקובסקי ושאר החזנים שבימים ההם.

לכאורה יש להסיק שתקופתנו היא תקופת ירידה באמנות הנגינה שבזמרת בית הכנסת, בשל המהפכות והחורבנות וימי הכליון והאבדון שעברו על עם ישראל בזמן הזה. אולם אליבא דאמת, אין כל יסוד למסקנה פסימית זו. עוד לא פסו אַמנים מקרב עמנו. עוד יש בין החזנים בדורנו בעלי כשרון, בני אורין, מלומדים בתכמת ישראל ובתורת המוסיקה, ומחוננים ברוב היתרונות הדרושים למשמשים בכהונה זו.

אין לבטל אף לא למעט דמותם של החזנים המפורסמים מסוגם של רוזנבלט, קברטין, פינציק והדומים להם, שכל אחד מהם הצטיין בזמרתו באופן מיוחד ועשה לעצמו שם עולם „לכבוד ולתפארת“. אך כשבאים לנתח ולהפריד את יסודות טיבם הנגיני וסגנון זמרתם יוצא שלא הורו מסילה חדשה, אף לא גילו מקורות חדשים

ב. גלאנץ שהתחיל מחזן ילד, מגיל שמונה שנים, משהגיע לחינוך כבר נעשה למחדש, חוקר ובודד ומאסף את כל החר-מר הנגיני המצוי בשירת ישראל. הוא קולטו ומתעמק באפיו, טעמו ותכונותו ולא-חר זיקוק וצירוף, עיבוד ועיצוב יוצא ניגון חדש, מקורי ומגובש. ולא ניכר כי יש בו משל מקור אחר כלל. אלא שהוא בנוי על יסודות הנגון המסורתי. אין גלאנץ מתחשב עם היופי החיצוני העשוי לפי טעם הקהל, שהתרגל כבר לפעמים לניגון שטחי, הערב מבחוץ וריקני מבפנים. הוא נוקט בשיטת "חז"ל: "היכא דעיל ירקא, ליעול בשרא וכוריי" ומהאי טעמא הוא בוחר בחומר נגיני שיש בו תוכן מקורי, עשיר ברעיון וחודר לעמקי הנפש. הוא תופס את תמצית הנגון כשהוא יוצא מכלי ראשון. יותר נכון, לפי מה שיוצא מפיו של יהודי בראורין המתפלל לפי תומו מתוך השתפכות הנפש וממתיק תפי-לתו בזמר, בפני עצמו, בקול דממה דקה מעין "שיח סוד" בין אדם למקום, בסגנון פשוט ולבבי בכל להב אשו כש"כל עצמור תיו תאמרנה", תפילה המכוונת כלפי "שעת רצון" כלשון הכתוב, "ואני תפילתי לך ד' עת רצון".

ג. גלאנץ הצליח לגלות את המעין מהיכן שאבו היוצרים את החומר ביסודו ובשרשו ליצירת הנגון החסידי. משעלה בידו להר-חיק את היסודות הזרים שנדחקו, בלא יודעים, כשעטנו בבגדי קודש, אל תוך הני-גון החסידי, יצא מתחת ידו ניגון ראשוני, עשוי בתבניתה ובמתכונתה של הנגינה החסידית בעצם שהרתה. באילו ניצוץ קדוש הבא ממקורו הראשון שבבית היוצר של נגינה עילאה זו, קיים בנשמתו של גלאנץ. ומשלא זכה לעמוד במחיצתם של ראשוני הצדיקים יוצרי הנגון בעצם ושיטתו, הצליח באורח פלא לתפוס את סוד היצירה של הנגון מתוך החומר ההיולי, ולהשלימו בצורה הר-אוייה לו. כדבר מתוקן.

ד. יש מבקרים המאשימים את גלאנץ כפורש מן הקו המילודי שבנוסח המקובל, או כפורץ גדר בחזנות שגבלו ראשוני,

"אין עמלים בתורה". אדרבה, יש שכדי להפיק רצון מאת הקהל ולהקסים את שומעיהם משתמש החזן בהמצאות נגיניות וכרכורים מוסיקליים שאינם עומדים בפני הבקורת כלל. הצד השווה שבהם, שנגינותיהם אינן אלא לשעתן, בעוד שהנגינה המקדשית היש-ראלית המקורית ימיה כימי האומה עצמה. ובדין הוא שכל ניגון בית הכנסת הבא להוסיף על הראשונים יהא בן קיימא, נצר מגווע הנגון הישראלי העתיק. מכאן שחובת החזן, מי "שכדאי והגון לכך" להיותו חדור חיי הרוח של עם ישראל, מלא וגדוש בתורה ובנגינה הישראלית, לרבות תורת המוסיקה וחוקיה.

ב.

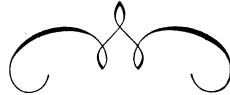
אחד המשובחים שבחזנים האמנים בדור רנו, הוא החזן לייב גלאנץ, סמל החזן המושלם בכל המעלות הדרושות למשרת המעפיל ועולה למעלה מטינור רגיל, ויתר בכונה זו. מלבד קולו שבהדר והנאדר בכח, מכשירי הגרון והתנועות הבאים לקשט, לשכלל ולשפר את הבעת הרעיון הנגיני על תנועותיו, סלסוליו וסיבוביו, צבעיו ו"קמטיו", הריהו עוסק בשקידה רבה בתו-רה וחכמה בכלל ובתרבות ישראל בפרט. ואולם אדיר חפצו ומשאת נפשו היתה הנגינה. כאן מצא את שורש נשמתו. במק-צוע זה ראה את עולמו ובו השקיע את כחו ומרצו וכל הויתו. מנעוריו נתגדל גלאנץ על ברכי התורה, בדומה לבחירי החזנים: רוזובסקי, גירוביץ ומינקובסקי ואחרים. את ראשית חזנותו ירש מאביו החזן. ברם הוא הוסיף מעצמו הרבה יותר ממה שנחל מאבותיו, ואמנם נתקיים בו: "יפה כח הבן" ... מלבד שקידתו והתמדתו בתורה וחכמת ישראל וביותר במוסיקה ובנגינות ישראל בפרט, הרי הוא מפורסם כפעיל בתנועה הציונית כאחד ממנהיגיה בתור סופר, נואם ומרצה בחן ובחסד עליון. הקווים האופייניים בחזנותו של גלאנץ: א. אין הוא משועבד לשום דרך ושיטה שהיתו ראשוני. יצירתו עצמאית, אינו נהנה משל אחרים ואינו נוטל מן המוכן,

שיטתו של גלאנץ ודרכו בחזנות משתק-
 פות ביחוד מתוך שלושת הקומפוזיציות
 האחרונות שהופיעו בדפוס: „שמע ישראל“
 (קדושת מוסף לשבת), „ועל ידי עבדיך“
 (ראש השנה), „ובנוחה יאמר“ (תפילת שבת,
 הכנסת הספר), הניגונים „שמע ישראל“,
 „ובנוחה יאמר“ מצטיינים בנוסח המקובל
 והמודולציות הממוכמות והמורכבות, מעשה
 אמן. בניגון „הלוך וקראת“ מתגלה גלאנץ
 כאימפרוביזאטור נפלא. לכאורה משתמש
 הוא בנעימות המקובלות לאותם הטכסטים
 המכילים את פסוקי ה„זכרונות“, אלא של-
 מעשה הן מקבלות גוון יותר אצילי וצבע
 הניגון האוריינטלי הרך והעדין מכון יפה
 לתוכן התפילה הפיוטי. אשר ליצירה השלי-
 שית, „ובנוחה יאמר“, כאן משתמש גלאנץ
 בחוקי ההרמוניה והצליח !

אין כל ספק שמעטים מאד הם החזנים
 בדורנו שזכו לשני שולחנות: התורה והג-
 גינה כשם שזכה להם לייב גלאנץ.

ד"ר חיים הריס

לכאורה יש מקצת אמת בדברי המבקרים
 אלא, שכנראה לא ירדו לסוף דעתו ולא
 ראו שיש כאן „סתירה לשם בנין“. לאמיתו
 של דבר הרי מחזיק גלאנץ בנוסח המקובל
 בזמרתו בדיוקנות מיוחדת ובקפדנות יתרה.
 אלא שהוא מרחיק את גידולי הפרא ומחזר
 אחרי הגרעין העיקרי המקורי שבנוסח המ-
 קובל, שעל פי המסורה, בתפילה. והוא הדין
 בניגוני החסידים. משהגיע למקור הניגון
 ושרשו הוא דולה משם את תמציתו, משכ-
 ללו ומשפרו לפי דרכי המוסיקה, חוקיה
 וכלליה, ומוציא מתחת ידו דבר מתוקן.
 עובדה היא, שאף החזנים האמנים שהורישו
 את יצירותיהם לדורות, שמפיהם אנו חיים
 בעולם הגגינה עד היום, לא הגיעו לפיסגת
 גדולתם מפאת חוסר השלימות המוחלטת
 בשירם ובזמרים. מלבד הכשרון הנגיני הבא
 לו לאדם מעצם ברייתו, עדיין זקוק הוא
 להשתלמות יסודית בתורת המוסיקה, חוקיה
 וכלליה. כאן בא גלאנץ והורה דרך להש-
 תמש בשני כתרים: תורה ואמנות במקום
 אחד.

רְשִׁימוֹת וְסְקִירוֹת

מחודש לחודש

א. משבר הלבנון

המשבר בלבנון הסעיר מראשיתו את הרוחות בבירות המערב במידה העולה לכ- אורה על חשיבותן של התיגרות המתחור- ללות במדינה בין מצדדי הממשלה הנוכחית של שמעון ויריביה ועל היקפה של הפעולה שננקטה מטעם מזכיר או"ם במסגרת החל- טתה של מועצת הבטחון בנידון זה. מה שהדאיג ביותר את מדינאי המערב בחדשים האחרונים היה לא גודל התיגרות בלבנון כי אם העדר היכולת או הרצון לחיסולן; לא צימצום התחומים של משקיפי או"ם ולא אי-מצויאת ההוכחות להתערבות בלבנון מצידו של נאצר, כי אם הסיבות והנימוקים שהניעו את המזכיר הכללי של או"ם ואת משקיפיו לנקוט בדו"ח שלהם את העמדה שנקטו.

בסופו של דבר אין המזכיר הכללי אלא בארומטר להלכיהרוח הבינלאומיים או, בלשונו: פקיד מבצע את רצון האומות המאוחדות. בזמן שהאומות (קרי: שתי המעצמות הגדולות) היו מאוחדות בעמדת הגינוי שלהן, כגון בימי סואץ וסיני, יכול היה מר האמריקני להרשות לעצמו, וגם הרשה עצמו, גישה תקיפה ביותר. עכשיו בימי משבר הלבנון, שעה שהוא יודע, כי ברית המועצות לא תסכים בשום פנים למשלוח חיל-או"ם ללבנון, ושתפגין את רצונה גם בצורת הכרות, "ויטו" במיעצת הבטחון וגם בצורת אהרות, אין האמריקני רואה תועלת בניסיון להרחיב את הפקידים

של המשקיפים באופן שימנעו הסתנות ממש. ולא זו בלבד שאינו רואה בזה תוע- לת אלא שהוא רואה בזה סכנה של קוריאה שניה. אמנם, לפי החלטת מועצת הבטחון, צריכים היו משקיפי או"ם לא רק "להש- קיף" אלא גם "להבטיח" שלא יהיו חדירות והברחות נשק למורדים מעבר לגבול הסורי. אך מכיוון שהכל מודים, כי מאה וחמישים משקיפים אינם מספיקים כל עיקר, וכי דרושה לפחות דיוויזיה שלמה של צבא למ- טרה זו; ומכיוון שראשי המורדים לשבטיהם אינם מראים גם הם שום נטייה לתת למש- קיפים להיכנס לתחומיהם — הרי השאלה כולה היא "אקדמית" גרידא, מר האמריקני, "הדיפלומאט הריאליסטי", בחר לו כדרכו, ב"מוצא של כבוד", שהניח לו הפירוש המגביל את תחומי התפקיד, במקום מוצא של אי-כבוד וכשלון גלוי.

במלים אחרות: מכיוון שקצרה יד האו"ם להציל את עצמאות הלבנון — על העם היושב בלבנון להציל את עצמאותו בעצמו. אך העם היושב בלבנון מסוכסך ומפולג עד מאוד. לא רק המורדים מחולקים פלגות-פלגות. אף הנוצרים, בני המיעוט שהיה צריך לחשוש לעצם קיומו בתוך מדינה פאן-ערבית מיליטאריסטית כרפובליקה הע- רבית המאוחדת, מסוכסכים ומפולגים לאין שיעור.

מכה קשה שהוכה בית המערב בלבנון היתה הופעתו החריפה של הפאטריארך המארוניטי נגד שמעון, ראש ממשלת הלבנון הנוכחי, והכתמת שמו כפוליטיקאי פסול

האחרון בקאהיר, שאין בדעתו להתערב ה' ערכות צבאית בלבנון, וכי מועמד לנשיאות כ:גנראל שיהאב, למשל, יהיה בהחלט לפי רוחו. אמנם, לפני שבועיים הושם שיהאב במאסר בית, והצבא הלבנוני התחיל פועל ביתר מרץ וגם חילק מהלומות למורדים. אך המצב בין שני המחנות עדיין הוא בכ' חינת "תיקו".

ראשי מפלגת הלייבור באנגליה ואף הליבראלים ועתונותם התחילו מתריעים בחודש האחרון על סכנת מלחמת עולם העלולה לפרוץ עקב מילוי התחייבויות המ' ערב כלפי ממשלת שמעון. הללו טוענים, כי לא ייתכן להגן על שמעון, שניצח בשעתו בבחירות לא על פי יושר, כי אם על פי מעשי קנוניה, ולכן אין ממשלתו דימוקרא' טית כלל ועיקר. אך האמת היא, כי לא זו השאלה כלל, אם ממשלת שמעון ראוייה לה' גנה מצד עצמה. השאלה היא: מי ומי יבוא במקומה! והעיקר: מי יעצור את נאצר בהתפשטותו והיכן. עכשיו חושדים הללו במוכיר-המדינה האמריקני שהוא מוכן להס' תכן בתבערת עולם בשל הלבנון. בימי סואץ וסיני שמחו כעל כל הון לעמדת ההסתייגות והזהירות היתרה שנקט.

אך כאז כן עתה, השאלה היא: נטיגה — עד היכן ועד מתי? מה יהיה מחר גורל מלך הירדן, שעליו הכריזו נאצר זה לא כבר, כי לדעתו, "לא תוכל הרפובליקה הערבית המאוחדת לדור אתו בשלום בכ' פיפה אחת". הייתן המערב לממלכת הירדן להיות לטרף לקציני קאהיר? ומה יהא דינה של סודאן, אם נאצר יחליט לצ' עוד מורחה? סכנת מלחמת-עולם לא הרתיעה אותו מעולם, ולא בלמה את תכני המרידות ואת יצר ההשתלטות שלו! וב' גידון חוסר ההוכחות להתערבות צבאית ישירה מצידו בכל מקום של פורעניות — הוא סומך על מנגנון האומות המאוחדות, שיתן לו להיחלץ מכל מבוכה.

ורודף שלמונים. יתר על כן, הופעת הפאט-ריאוך לא באה, לפי חוגים דיפלומטיים יודעי דבר, אלא ביריעת האפיפיור, אם לא לפי הוראתו המפורשת דרך נציגו, הנונציוס שב' לבנון. מדיניות כזאת פירושה לא פחות ולא יותר אלא שהאפיפיור החליט אולי, בשים לב לעוצם הסכנה הנשקפת לעדות הנוצריות במזרח התיכון (ועדות נוצריות יש לא רק בלבנון אלא גם במצרים עצמה) להתיר לעדות הנוצריות הקטנות לנקוט עמדה נייטראליסטית במאבק שבין מזרח ומערב, ולהתפלל לשלומה של מלכות שב' צילה הם חוסים, ותהא זו מלכות מוסלמית ואפילו פרוסובייטית, כזו של נאצר.

אך המכה הקשה למערב מכל תשעת שבועות המרד בלבנון — היתה מכת "אי התערבות" היחסית של הצבא הלבנוני בכל ימי המהומות. תחילה היו שביקשו ללמד זכות על הצבא, לרגל העובדה שמספר חיילי הצבא הנה הוא בס' 8.000. אבל יודעי דבר מוזכרים, כי הצבא הלבנוני מצוייד בכל הכלים הדרושים ואילו המורדים — ציודם, על הרוב, פרימיטיבי. ועוד אמרו: בכל מקום שנשקפה סכנה לנקודות חיוניות, כגון לשהה העופה בבירות, לבניני הממ' שלה בבירות ובטרפול, וכן לכביש הרא' שי בירות-דמשק, מיד הופעל הצבא ונהדפו המורדים. אבל, על צד האמת, פעל הצבא בכל מקום כאילו כפאו שד. ובשום מקום לא יום הצבא הסתערויות על עמדות המורדים ברובעים ובאזורים, שהם השתלטו עליהם. אחת התשובות לכך היתה, כי חלק ניכר מהחיילים הם מוסלמים, ויש לחשוש לנא' מנותם. אך התשובה המתקבלת ביותר על הדעת היא, שגנראל שיהאב, מפקד הצבא, ראה עצמו כל הזמן כמועמד בכוח לנשיאות הלבנון, ומטעם זה בחר בטכסיסי "שב ואל תעשה", שיאפשרו לו לרשת בהקדם את כסא הנשיאות (עוד לפני בחירות ה' 24 ביולי). יתר על כן, יודעי דבר מוסרים, כי נאצר לחש לו להאמרשילד בשעת ביקורו

ב. ההפיכה בעיראק

והנחיתה בכירות

שאלה ששאלנו בחלק א' של מאמרנו, מתי והיכן יעצרו בנאצר בטרם ישלט על המורח התיכון כולו, ניתנה לה התשובה עם כתיבת חלק ב' של המאמר: ההפיכה של עבדאל קארים קאסם החישה את ההחלטה של ואשינגטון להתערב התערבות צבאית ישירה בלבנון על ידי נחיתת אנשי חיל-הצי בכירות. עם שהתערבות זו באה כתישובה לפנייה מצד קאמיל שמעון, נשיא-הלבנון, ויש לה הצדקה מבחינת מגילת האומות המאוחדות, אין טעם להתעלם מן הקושי הכרוך בכל התערבות צבאית ישירה נגד מרידה הברחת נשק וחזירה מעבר לגבול, שאינה אלא התערבות צבאית עקיפה.

במקרה דגן הקל מזכיר האומות המאוחדות את המלאכה על המתערבים בעקיפין מעבר לגבול הסורי בקבעו כי לא מצא סימנים של "התערבות בהמון". מר סובולב, ראש המשלחת הסובייטית באו"ם אף הסתמך בדיוני מועצת הבטחון, על קביעה זו בטענו נגד ההתערבות הצבאית האמריקנית בלבנון — כראייה לכך שההתערבות היא בלתי-מוצדקת.

עצם הדרך שבה הרצה סובולב את טענותיו מעידה לכאורה, כי בשעה זו, על כל פנים, היינו: שלושה ימים לאחר פרוץ ההפיכה בעיראק ו-24 שעות לפירסום ההודעה על נחיתת אנשי חיל הצי האמריקני בכירות, עדיין אין ברית המועצות מוכנה להשיב על משלוח צבא במשלוח צבא ועל נחיתה בנחיתה. עמדה של "המתן וראה" היא בהתאם מדיניות הסובייטית הידועה של התפשטות וחזירה בדרך חתירה ובדרך מרידות-מבפנים וכיבוש-משלוח מביית, אם על ידי משלוחי נשק ורכישת סוכנים ואם על ידי עזרה כלכלית, אך לא על ידי מסעות צבאיים והסתכנות במלחמה אטומית, שפירושה הרס ואבדון לעולם כולו.

מן הצד השני, אם ממשלת אייזנהאואר

החליטה, כי זוהי "נקודת הרוייה" ואין להיסוג עוד מפני תככי ההתפשטות של נאצר הנתמך על ידי מוסקבה, הרי ההתערבות היתה בלתי נמנעת בין שיש לה סמוכין מפורשים ב"דוקטרינה של אייזנהאואר" ובין שאין להסתמך על האמור בדוקטרינה במפורש, כי אם "מכללא" ותוך קריאה בין השיטין. מכיוון שויתור גמור על כל ארצות הנפט של המורח התיכון, כולל סעודיה, איראן, כוויית ובאהריין, לא בא בחשבון — הרי שהיה הכרח לפעול, על אף הסיכון הכרוך בזה ביחס למה שתעשה מוסקבה. אבל הסיכון היה כמעט בלתי-נמנע, שכן נסיגה מוחלטת ושלימה מכל האיזור ללא התנגדות כמות כתבוסה צבאית שאין לה תקנה, ושבעקבותיה באות נסיגות נוספות בקצב גובר והולך.

שאלה אחת שנשאלה מצדדים שונים: מדוע פעלו הקושרים בעיראק בשעה זו דווקא? — יש לה שתי תשובות: א) לרגל העובדה שברבת-עמון נתגלה קשר קצינים צעירים ונאסרו 60 איש, ימים אחדים קודם, נתעורר בחבורת הקצינים הקושרים בבגדד החשש המבוסס, כי רשימת הקושרים בעיראק נפלה לידי מגלי הקשר ברבת-עמון. מתוך כך ראו הקושרים בעיראק הכרח לעצמם להחיש את הכנותיהם ולקרב את יום ההפיכה; ב) הם נאלצו לקרב את התאריך גם מטעם אחר, כדי להשיב את ההכנות לועידה המוקדמת של חברי "ברית בגדד" באסתנבול, שבה היתה צריכה ליפול ההחלטה על התערבות צבאית ישירה של בעלי הברית בלבנון למניעת השתלטותו של נאצר על ארץ זו. לדברי יודעי דבר היה שמעון מסתפק גם בעזרה צבאית מוגבלת כזאת מצד בעלי "ברית בגדד". אך מש-הצליח קשר הקושרים בבגדד ונרצחו המלך פייסל, עבדול-איללה (העוצר לשעבר) ונורי סעיד, ונכלא פאדיל ג'מאלי אשר עוד לפני חודש הניח לרגע מידו את נשק-ההסתה נגד ישראל והשמיץ באו"ם נאום אנטי-נאצרי חריף, ידע שמעון כי אם לא תבוא עזרה מבחוץ לא יוכל עוד להתחזק מעמד נגד ה-

בעירק בעזרת יחידות צבא אמריקניות ובריי טיות, אץ נאצר למוסקבה וקיבל הבטחה, כי במקרה כזה יישלחו לו "מתנדבים" מן הגוש הסובייטי. על יסוד זה כרת נאצר ברית הגנה עם מורדי בגדד.

אם קרה הגיון ינצח לא תעשה ברית המועצות מעשה של פתיחת חזית קוריאה שנייה, שכן הסיכון במלחמת עולם שלישית המור ותוצאותיו איומות מדי. אך על גאמל עבדול נאצר ושיקול דעתו הוא ודאי שאין לסמוך שיימנע מהרפתקאות נוספות למען מגיעת מלחמה כזאת. כל עברו ודרכי פעולתו מוליכים בכיוון ההפוך. האיש מוסיף לראות עצמו, לפי מיטב הגישה המיגאלו-מאנית, כסאלאדין שני ומנהיג משוח של תנועת תנועת "פאן ערב". וכבר אמר בשעתו השופט בראנדייס: "אין תנועת 'פאן' (פאן) גרמאנים וכו') אלא אמתלא והסוואה להתפשטות צבאית ולכיבוש שטחים."

הנחיתה בנמל האויר של בירות היא איפוא לא רק מעשה רב, כהתראה ואזהרה לנאצר וליתר סוכני הסובייטים במזרח התיכון — עד כאן תבואו ולא תוסיפו! — אלא גם ציון דרכים במדיניות המערב ונסייון לשים קץ לתקופות העקיפה ולטכניקה הסובייטית והמצרית של התפשטות על ידי קשרי קושרים, הסתת-המונים והשתלטות-מבפנים. ברור שכנגד שיטות פעולה אלה אין כוחו של ארגון האו"ם יפה, ואין כוחו של "הדוקטרינה של איינהאואר יפה. ואין צורך לפרט כאן את גודל הקושי הכרוך בהחלטה של ממשלה דמוקראטית על התערבות ישירה במקרה כזה אפילו מצד ארצות הברית, שבה נתונה הסמכות לפעול בכל שעת חירום בידי הנשיא כמצביא כוחות הבטחון של המדינה.

אבל הנחיתה בלבנון עדיין אין בה, כש-לעצמה, לשנות את חומרת המצב בעיראק, ושם דומה כאילו אחר המערב את המועד. הנקל הוא לאופטימיסטים המושבעים לומר: מה שהיה הוא שיהיה; גם גנרל

מורדים אפילו יום אחד. במצב נואש זה היתה אמריקה מוכרחה לעמוד בפרץ. וכך נפלה ההחלטה אשר איש לא שש לקראתה בואשינגטון, ואשר מוסקבה תנסה ודאי לנצלה ניצול תעמולתי כמיטב יכולתה.

אך אם היו קודם ספקנים בנוגע להיקף מזימתו ותכניות השתלטותו של נאצר, דומה שיחזרו בהם עכשיו מדעתם. בין רשימות הקושרים בעבר הירדן נמצאו לפי השמועה, גם תעודות המעידות על קשרים מקבילים בסעודיה, בעדן ובנסיכויות המפרץ הפרסי, וכן באיראן. נאצר — איש "הנייטראליזם הפוזיטיבי" — לא זו בלבד שהוא מיטיב לשרת את מוסקבה בהשגת מטרתה הראשית במזרח התיכון, אלא שהוא מעמיד פנים, כי הוא עושה כל זאת להאדרת שם "פאן-ערב" והאיסלם בלבד. ליתר תוקף הוא מבקר, לשם הסחת הדעת, אצל מרשל טיטו, ומכין לעצמו "אליבי" נאה, ואף מבקש לעורר רושם כמי שמוכן להמרות את פי הרוסים. עכשיו הביע גם מזכיר המדינה את דעתו, כי ייתכן והביקור אצל טיטו לא היה אלא "הסוואה". ובין ששינה את דעתו על פרשת סואץ וסיני ובין שלא שינה דעתו והוא רואה חילוק גדול בין הפעולות או ועתה, את דעתו על נאצר ודאי ששינה, ומוטב שעה אחת קודם!

הנחיתה האמריקנית בנמל בירות הביאה בעקבותיה גם נחיתות בריטיות בחוף עקבה (בצד הירדני). חוסיין הראה אומץ לב בדיכוי מרידות וקשרים שונים בעבר הקרוב, והבולשת שלו גילתה יתר ערות וזריזות מזו של פייסאל בגילוי קושרי קשרים. יוכל היות שעל הלגיון הערבי ולוחמיו, הבדואים הנאמנים לחוסיין, עוד תוטל המשימה הקשה "להשליט סדר" בעיראק. בין כך ובין כך הוצאה בינתיים "ברית בגדד" מכלל פעולה, ותורכיה הועמדה במצב הבלתי געים של חשיפת אגפים, נוסף על עצם השכנות הרוסית, שגרמה לה תמיד דאגות רבות. כדי למנוע השלטת סדר ע"י חוסיין

עיראק ולבידודם הגמור של סעודיה ושל נסיכי המפרץ הפרסי.

מבחינה זו, וכן מבחינת הסיכון הכרוך בויתורים נוספים למוסקבה מצד המערב, כבר סיכם את המצב הנרי קאבוט לודגי באמרו במועצת הבטחון של או"ם:

„בשנות השלושים סבלו חברי „חבר הל-אומים“ כמה מעשי תוקפנות ישירה ועקיפה באירופה, באסיה וגם באפריקה. התוצאה הטראגית היתה, שכוחות התוקפנות תוזקו וחושלו עד כדי כך שמלחמת העולם השנייה היתה בלתי-ימנעת. ממשלת ארצות הברית גמרה אומר, שההיסטוריה לא תחזור על עצמה!“

י. מישאל

קאסם צריך לקוחות לנפט העיראקי, וכל מה שיקרה הוא שיעלה את מחיר הנפט הגלמי לחברת הנפט הבריטית-עיראקית, מהשתתפות בריווח כדי 50% להשתתפות כדי 65%! לא, העניין הוא הרבה יותר רציני מזה, אפילו אם קאסם לא יהא מוכן לתת את הנפט במתנה גמורה לגאמל נאצר ידו. עד עכשיו נשענה האימפריה של נאצר מבחינה כלכלית, על כרעי תרנגולת, כי הוא וכל שותפיו מחוסרים אוצרות טב-עיים עשירים. עם הצטרפותה המחלטת של עיראק לממלכת נאצר לא זו בלבד שהשיג את מטרותו להרוס את „ברית בגדד“ המכונה בפיו „בית הכלא הגדול“, אלא גם קיבל לרשותו את המפתח למעיינות הנפט של

ידיעות

הגנה לישראל. הוצאת מערכות. 648 עמודים דו-טוריים.

„אנשי מידות“ לאפרים ליסיצקי

שמונה הפואמות אשר כונסו בספר מעלות דמויות אנשי סגולה בעיירת מו-לדתו של המשורר שדרכם דרך ענוה, חסד ותפארת אדם. הספר הופיע בהוצאת „עם הספר“. ובסופו מאמר של ראובן אבינועם על שירתו של ליסיצקי.

„עם ישראל בימינו“

לד"ר אפרים שמואלי

יצאו שני הכרכים האחרונים, שישי ושביעי של „תולדות עמנו בזמן החדש“, מאת ד"ר אפרים שמואלי, הכוללים את התקופה 1919 — 1957. הספרים מגוללים את הפרשיות הסוערות והמזועזעות של חיי ישראל בין שתי מלחמות העולם, השואה והכליון האיום של יהדות מזרח ומרכז

דוד בן-גוריון —

קורא ותיק של ה„בצרון“

במכתב ששלח דוד בן-גוריון ל„בצרון“ זרגל הופעת חוברת הירחון המוקדשת לעשור של מדינת ישראל, כתב בין השאר: „אני קורא ותיק של בצרון, ושמה על הופעתו המתמדת.“

„ימי צקלג“ לס. יזהר

בהוצאת „עם עובד“ הופיע סיפור על-י-לה בן שני כרכים, הכוללים חמישים וחמישה פרקים מאת ס. יזהר בשם „ימי צקלג“ (1143 עמודים). הסיפור נרקם מדביב עלילות מלחמת השחרור.

„גוילי אש“

הילקוט הגדול ורב המידות כולל מבחר עזבונם הספרותי-אמנותי של הבנים שנפלו במלחמת הקוממיות ולאחריה. ליקט וערך ראובן אבינועם. הוצא לאור על-ידי צבא

גבעת יהושע סיפקה מים שישקו שנים עשר ויותר כפרים נוספים.

מפעל עדולם—כפר סילבר משהתקף להס-תדרות הציונית באמריקה והקרן הקימת לישראל ותעודתו להכשיר את האיזור ה-שומם והריק, המשתרע על פני מאת אלף דונאם, להתישבות תקלאית. ההסתדרות הציונית והקרן הקימת באמריקה הציבו לעצמן את המטרה לגאול 16,000 דונאם מאדמה זו. בית הספר החקלאי כפר סילבר, מפעל ציוני אמריקה לכבוד ד"ר אבא הלל סילבר מקליבלנד, נכלל בתוך המגבית.

חגיגת הסיום של המדרשה ללימודי היהדות בשיקאגו

חגיגת הסיום של המדרשה ללימודי היהדות נתקיימה ביום הראשון, 15 ביוני, ד"ר שלמה גרויזל, עורך ה"דו'ואיש פאבליקיישאן סאסיומי" באמריקה ומחבר "תולדות היהודים" וספרים אחרים, היה הנואם הראשי. הוא נאם על "בנין גשרים תרבותיים".

אותות הצטיינות ניתנו ל"דו'ואיש פאבליקיישאן סאסיומי", במלאות להוצאה שבעים שנה לקיומה, ולאוניברסיטה העברית בירושלים במלאות 40 שנה להנחת אבן הפנה וחנוכת הקמפוס החדש השנה. אחד עשר תלמידים סיימו מהמדורים השונים במדרשה. ד"ר אברהם ג. דוקר הוא נשיא המדרשה ללימודי היהדות.

אירופה והמאבק על קום מדינת ישראל. ד"ר שמואלי מנחת ניתוח הריף את הר-ככם ומעמדם הכלכלי, התרבותי והמדיני של עמנו בגולה ובארץ ומברר בפרקים ה-אחרונים היחסים שבין המדינה והתפוצה.

מכון קיץ לנוער מטעם ההסתדרות הציונית באמריקה

בסוף יוני הפליגה קבוצה של 44 נוער למדינת ישראל מטעם הנוער הציוני של ההסתדרות הציונית באמריקה בהשתתפות הסוכנות היהודית. הקבוצה תשתתף במכון קיץ במשך שבועה שבועות, שיוכלו סימפוזיונים בבית ציוני אמריקה בתל-אביב, שעורים בתולדות הציונות במ-כון ההכשרה החקלאית בכפר סילבר ו-בקורים בנקודות החשובות בארץ.

1958 — "שנת עדולם וכפר סילבר"

ד"ר עמנואל ניומאן, נשיא ההסתדרות הציונית באמריקה, הכריז על שנת 1958 כעל "שנת עדולם—כפר סילבר". כל חברי ההסתדרות נדרשו לעשות מאמצים גדו-לים כדי להשלים את הקמתם של שלשה כפרים בחבל זה מטעם ציוני אמריקה. חבל עדולם נמצא בגבול ירדן, מול הרי חברון. פיתוח החבל נכלל בתכנית ביצור אזורי הספר. הפירות שתי בארות באיזור בצפון

ספרים שנתקבלו במערכת

תרביץ, רבעון למדעי היהדות. שנת העשרים וארבע. חוברת שלישית, גיסן תשט"ו. 249—367 ע'. תמצית המאמרים באנגלית. מן התוכן: ע'. שוחט: מגמות פוליטיות בסיפורי האבות; מ. גוטשטיין: חקר המקרא לאור המגילות הגנוזות; גרשם שלום: לבוש הגשמות ו"תלוקא דרבנן"; י. א. וואידה: לתולדות הפולמוס בין הפילוסופיה והדת. ידע'עס, במה לפולקלור יהודי בעריכת יום טוב לוינסקי, א—ב (כרך ד'). הוצאת החברה הישראלית לפולקלור "ידע'עס", בסיוע משרד החינוך והתרבות בישראל, תל-אביב, תשרי, תשי"ז, 119 ע'.

לעשצ'ינסקי, יעקב, דאָס נאַציאָנאַלע פנים גלות-ייִדנטום. פאַרלאַג קיום, בוענאַס איירעס, תשט"ו, 1955. ערשטער טייל — די נייע אָביעקטיווע באַדינגונגען אין די גלות-לענדער; צווייטער טייל — די אָסימילאַציע פראָצעסן; דריטער טייל — די נאַציאָנאַל-רעליגיעזע דערשיינונגען. 442 ע'. עגן, יצחק, בחצרות ירח. שירים. הוצאת "קרית ספר", ירושלים, תשט"ז, 175 ע'. עצרת פרויד, ליום הולדתו המאה. ירושלים, תשי"ז. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית. 112 ע'. הר צאות מאת: ל. היילפרין — דרכו של פרויד בגורולוגיה; מ. ראלף קווי-היסוד הכלליים ה"צ חויניק — השפעתו של פרויד על הפסיכיאטריה; ג. מאן — תרומתו של פרויד להבנת הפסיכוזות, וכן גם הרצאות מאת י. צורמאיר, נ. רוטנשטיין, א. פייגנבאום, ע"א סימון וא. ורטהיימר.

שטיינר, ד"ר משה, מגולה לגאולה. ילקוט מאמרים על הרעיון האומי בישראל. כונס ונערך בצירוף הקדמות וביבליוגרפיה בידי... הוצאת "מסדה" בע"מ, תל-אביב, ישראל והוצאת בית המדרש למורים, בוסטון (אה"ב) תשט"ז, 379 ע'.

שכטר, ד"ר יוסף, משנתו של א. ד. גורדון, ספריית "דביר לעם", הוצאת "דביר", תל-אביב, 170 ע'.

פינקרפלד-עמיר, אנדה, כוכבים בדלי. הציורים מאת חנה נתן, הוצאת "דביר" תל-אביב, 1957, 165 ע'.

פורת, הרב ישראל, ספר מבוא התלמוד למסכת חולין. "תוכן וסיכום של סוגיות התלמוד, השקלא וטריא, ומסקנת ההלכות בלשון פשוטה וקלה, ומובנת לכל קורא. כל ההלכות מתבארות מתחלת יסודותיהן ועד סוף ימי הסבוראים. והרבה מהן עד מסקנת השלחן ערוך וגושאי כליו". גיר-יורק, שנת ה'תשט"ו. שפ"ב ע'.

פניאל, נח, החינוך העברי ביצירתו של פרץ סמולנסקי. הקדמה מאת פרופ' יוסף קלוזנר. הוצאת ספרית "עודד" לעבודות דיפלומה ועבודות דוקטור, הוצאת "דביר", תל-אביב, בהשתתפות "פרס קלוזנר" של עיריית תל-אביב—יפו למוסמכי האוניברסיטה העברית בירושלים, 216 ע'.

פרוידנהיים, ד"ר יהושע, השלטון במדינת ישראל, עקרונותיה, מבנה ויסודותיה החקיים. מהדורה שנייה מרחבת, מתוקנת ומעודכנת. ראובן מס, ירושלים, תשי"ז, 351 ע'. הספר ספרית דני למדע פופולרי, ספר 44. הוצאת זכה בפרס רופין.

צוואצ'ינגר, ד"ר מ., המחשבה הכלכלית, תולדותיה ואסכולותיה, ספרית דני למדע פופולרי, ספר 56, הוצאת ראובן מס, ירושלים, תשי"ז, 175 ע'.

קרמין, יהודה, עמק חולה הצפוני, פרק בתולדות הנוף של ארץ-ישראל, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשט"ז, 108 ע'. שלום, ש., במתח הגבוה. תשעה סיפורים ומתוזה. הוצאת ראובן מס, ירושלים, 1956, רפ"ו ע'.

גורדון, שאול, הערבים לארצותיהם, קצור תולדותם, מדיניותם ודתם. ספרית דני למדע פופולרי, ספר 55, הוצאת ראובן מס, ירושלים, תשי"ז, 128 ע'.

IN EVERLASTING MEMORY OF OUR DEAR
AND BELOVED PRESIDENT

MICHAEL LEVIN

Died May 21, 1958

A FINE MAN WITH A GREAT HEART

THE ALLIANCE OF AMERICAN LITHUANIAN JEWS
OF PHILADELPHIA AND VICINITY, INC.

GREETINGS AND BEST WISHES TO THE STATE OF ISRAEL
ON ITS TENTH ANNIVERSARY

ST. FRANCIS HOSPITAL
25 E. Hamilton Place
Jersey City, N. J.

MORRIS J. LARSEN
Incorporated
8 East Wilson Street
Memphis, Tenn.

THE FIRST NATIONAL
BANK

KENIN & POSNER
16 Court Street
Brooklyn, N. Y.

DR PHILIP I. SALZBERG
80 Hanson Place
Brooklyn, N. Y.

14th STREET STORE
132 West 14th St.,
New York 11, N. Y.

PISZCEK'S PHARMACY
W. Oklahoma Ave. & S. 13
Milwaukee, Wisc.

VERMILLION CONTY
ABSTRACT CO.
23 West Main Street
Danville, Ill.

H. W. MOORE & SON
1009 Pearl St.,
A World Famous Landmark

THE OCCIDENTAL
Where Statesmen Dine
Next to the Willard Hotel
1411 Pennsylvania Av. N.W.

EVAN'S AMITVILLE
DAIRY, INC.
47 Wellington Place
Amityville, N. Y.

VICTOR'S
Stevens Point
Wisconsin

LOU LEVINSON
633 York Street
Newport, Ky.

FURR'S
Box 1650

TELL CITY CHAIR CO.
417 Seventh St.

NEW BEDFORD &
ACUSHNET CO-OP
BANKS
115 William St.

HICKORY HOUSE, INC.
133 West 52nd St.
New York, N. Y.

CHECKER CAB CO.
2124 St. Marys Ave.

WEINER'S STORES
2610 McKinney

FRED C. DAMES
251 N. Center Street

INDIANA STATE
INDUSTRIAL UNION
341 N. Capitol Ave.

KARL SCHOENING
& SONS
1606 W. State St.

BARBER SHOP
1116-15th Street
Miami Beach, Fla.

RUSS BENDER
BEAUTY SHOP
4503 N. Oakland Avenue
Shorewood 11, Wisc.

CLAIRMONT
TRANSFER CO.
1950 South 4th St.

Milwaukee 4, Wisc.
G. A. GLASGOW & SONS
Incorporated
2133 Chapline Street

Wheeling, W. Va.
FEDERAL BOILER
Company, Inc.
Midland Park, N. J.

PILGRIM CLEANERS, Inc.
Nicollet at 28th St.
Minneapolis, Minn.

ENGLAND MOTOR CO.
Drawer 426

GETZ JEWELRY
STORES
Seventh & Vine Sts.

PEOPLE'S
ICE & COAL CO.
73 City Hall Ave.

CHIN'S PAGODA
RESTAURANT, INC.
2092 Lee Road
Cleveland Heights, Ohio

G. P. MORRIS
TIRE SHOP
1135 Chicago

ROSS MOTOR CO.
500-22 Townson Avenue

ADOLPH'S
ITALIAN RESTAURANT
1045 N. Rush St.

בלב רגשי הודיה יקר וגיל אנו שולחים את
אהולינו וברכותינו ברכת אסירי חזון הגשמת

שאיפת הדורות

ל מ ד י נ ת י ש ר א ל

ליוכלה העשור.

מי יתן ותוסיף לשגשג ולהקים בנין עד ונה
שלום ואושר לכל פיזורי עמנו!

זאב אגרונוב

יואל כהן

יהושע צ. שתדלן

פ י ל ד ל פ י ה

ברכת העברים ל"חג העשור"

אכ לבן יספר הנס:

עם ישראל חי, לא מת!

בתש"ח קורא לפלישתינא"י דורר

ובתש"ח חוגג ישראל חג העשור.

יצחק בן צבי יושב על כס;

ולדוד בן-גוריון "יתר שאת"...

ישנה ישראל ויהי חזק כצור,

וזה הגנו יוחג בכל דור ודור!

בעלי בית הדפוס הידוע לתהילה

ד י נ י

מתכבדים להודיע שבימים האחרונים שכללנו
את דפוסנו במכונות החדשות ביותר ובצל
מיני אותיות מודרניות ומרהיבות את העין
בעברית ובאנגלית.

אנו מוכנים להדפיס ממודעה עד ספר על
הצד היותר טוב ובמחירים הווליים ביותר.

סיסמתנו היא:

להשביע רצון הלקוח!

נסיון של 30 שנה היא ערובה נאמנה לטוב העבודה!

א. י. פרידמאן צ. א. שפירא
SINAI PRINT'G. & LINOTYPE CORP.
211 EAST BROADWAY
New York 2, N. Y. Tel. ORegon 4-7763

השכונה הציונית רבנסנהוירסט

מספר 19

מצטרפת לברכת כלל ישראל

ליוכל העשור

של

מ ד י נ ת י ש ר א ל

מי יתן ותלך מחיל אל חיל ותהיה מעוז

לעמנו כל הימים!

י. בירק, נשיא

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 79c Size

Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

האחים טברסקי

בית-דפוס

עברית ואידית

אנו מתמחים בהדפסת כל מיני

ספרים

רבניים ומודרניים, וגם עבודת-דפוס כללית.
מבחר גדול של אותיות. מכונות מודרניות.

TWERSKY BROTHERS

1555 MACOMBS ROAD

New York 52, N. Y.

LU 8-3183

YOUR BEST BUY — ALWAYS

**JACQUIN'S
CORDIALS**

CHARLES JACQUIN ET CIE, INC.

Established 1884

AMERICA'S OLDEST CORDIAL PRODUCERS

PHILADELPHIA, PENNSYLVANIA, U.S.A.

Classics in cordials —
*Withstood and still withstand
the test of time*

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Feb. - March, May to August, and Nov. - Dec., when published bi-monthly). Prof. Nahum Glatzer, Contributing Editor, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Entered as second class matter, January 5, 1940; re-entered as second class matter, Jan. 14, 1958 at the Post Office at New York, N. Y., under the act of March 3, 1879. Copyrighted 1958, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and do not necessarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

Printed by Sinai Printing & Linotype Corp., 211 East Broadway, New York